

Populačné štúdie Slovenska

volume 16

Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda

Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj
Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

volume 16, 2023

ISSN 2730-0269

Populačné
štúdie
Slovenska 2

ÜCM

© Populačné štúdie Slovenska, vol. 16, no. 2
(Studies in the Population of Slovakia, vol. 16, no. 2)

Redakčná rada časopisu/Editorial board:

prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD. (predseda), Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko) a Masarykova univerzita (Česká republika); doc. RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko); prof. PhDr. Peter Mičko, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Slovensko); Mgr. Pavol Krajčovič, PhD., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko); doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Slovensko); Mgr. Peter Vanek, PhD., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko)

Redaktori/Editors:

Mgr. Pavol Krajčovič, PhD.
doc. RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D.

Výkonný redaktor/Executive Editor:

Prof. Dr. Pavol Tišliar, PhD.

Redakcia/Editorial Office:

e-mail: populacne.studie.slovenska@gmail.com
http://khist.ff.ucm.sk/sk/domov/

Periodicita/Frequency:

2x ročne/Semianual
ISSN 2730-0269

Vydavateľ/Published:

Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj
a Katedra historických vied a stredo európskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava

EV 28/22/EPP
ISSN 2730-0269

OBSAH

Pavol Krajčovič:

*České a nemecky hovoriace krajiny ako miesta pôvodu „horských ľudí“
– huncokárov* 5

Peter Vanek:

*The Industry of Dry Distillation of Wood in Slovakia
in the years 1934 – 1938 (Production Possibilities and Employment)* 23

Marcel Demčák:

*Úloha bezpečnostných orgánov štátu pri zabezpečovaní
štátno-bezpečnostnej agendy, na príklade Okresného úradu v Trnave* 39

Matúš Burda:

*Vplyv politicko-spoločenských zmien
na jednotriednu ľudovú/národnú školu v Ruskej Kajni do roku 1968* 49

CONTENTS

Pavol Krajčovič:

*Czech and German-speaking countries as places of origin of „mountain people“
– huncokars* 5

Peter Vanek:

*The Industry of Dry Distillation of Wood in Slovakia
in the years 1934 – 1938 (Production Possibilities and Employment)* 23

Marcel Demčák:

*The role of state security authorities in ensuring the state security agenda,
on the example of the District office in Trnava* 39

Matúš Burda:

*Vplyv politicko-spoločenských zmien
na jednotriednu ľudovú/ národnú školu v Ruskej Kajni do roku 1968* 49

České a nemecky hovoriace krajiny ako miesta pôvodu „horských Ľudí“ – huncokárov¹

Pavol Krajčovič

Mgr. Pavol Krajčovič, PhD.
University of Ss. Cyril & Methodius in Trnava
Faculty of Arts
Department of Historical Sciences and Central European Studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
e-mail: pavol.krajcovic@ucm.sk
<https://orcid.org/0000-0002-8027-1841>

Populačné štúdie Slovenska 16:2:5-22

Czech and German-speaking countries as places of origin of „mountain people“ – huncokars
The presented study deals with the question of the origin of „mountain people“ - huncokars in Czech and German-speaking countries. This specific ethnographic group, which was part of the German minority in the past, came to the territory of western Slovakia in the period of 18th to 19th century. In ethnographic works from the past, is most often emphasized their Styrian, Tyrolean, Bavarian, Lower Austrian, or Upper Austrian origin. Some authors also mentioned the historical territories of the Czech lands. Similar conclusions were reached by a part of contemporary researchers who were in direct contact with the descendants of the studied community. The main goal of my study was to synthesize all the available information regarding the origin of huncokars. The research was primarily based on the study of secondary literature (ethnographic works) and archival materials (registry records).

Keywords: huncokars, Czech lands, German speaking countries, Little Carpathians, origin, mountain environment

Úvod

Neoddeliteľnou súčasťou národnostne a etnicky pestrej štruktúry obyvateľstva Slovenska bola v minulosti nemecky hovoriaca menšina. Vplyv nemeckého elementu je badateľný už v časoch vládnutia prvých uhorských panovníkov v 11. a 12. storočí. V danom období sem z nemecky hovoriacich krajín prichádzali najmä osoby zo svetského (remeselníci, obchodníci, rytieri) a duchovného prostredia

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantových úloh: Fond pre podporu výskumu Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, FPPV-28-2023. *Holzackerland: Slovenské poboria ako životný priestor nemecky hovoriacich drevorubačov – huncokárov* a VEGA 1/0231/23. *Priestorové diferenciacie prirodzeného pohybu obyvateľstva na Slovensku od konca 19. storočia do konca 20. rokov 20. storočia.*

(kňazi, misionári).² Mohutnejšia vlna nemeckej kolonizácie však prebiehala najmä v druhej polovici 13. storočia, ako reakcia na úbytok uhorskej populácie po ničivom mongolskom vpáde. Novoprišielci, ktorí mali prispieť k hospodárskemu a kultúrnemu pozdvihnutiu zasiahnutých oblastí so sebou prinášali celý rad inovácií v ťažbe rúd, ako aj nové právne postupy.³

Ďalší príchod obyvateľstva nemeckého pôvodu je spätý s protireformačným hnutím v Európe v 16. a 17. storočí. Na území súčasného Slovenska vtedy našli útočisko viacerí náboženski exulanti z nemecky hovoriacich krajín, ktorí sa usádzali v okolí Bratislavy a na Žitnom ostrove. Okrem nich sa tu usadili aj príslušníci náboženskej sekty novokrstencov (anabaptistov), pre ktorých sa zaužívalo pomenovanie – habáni.⁴ Imigrácia nemecky hovoriaceho obyvateľstva v menšej miere pokračovala aj v ďalších dvoch storočiach. V 18. storočí súvisela s ukončením osmanskej okupácie medzi Dunajom a Tisou. V 19. storočí bol ich príchod spojený s priemerným rozvojom Uhorska, kedy bol dopyt po kvalifikovaných pracovníkoch.⁵

V dôsledku odlišných období a oblastí, odkiaľ kolonisti pochádzali, nedošlo k vytvoreniu rovnorodého (homogénneho) nemeckého spoločenstva na území Slovenska. Nemecky hovoriace obyvateľstvo sa od seba navzájom odlišovalo z kultúrneho, konfesijného, jazykového (používalo rozličné nárečia), hospodárskeho a tiež politického hľadiska.⁶ Už v období stredoveku sa tak postupne sformovali tri väčšie nemecké sídelné oblasti, v rámci ktorých sa vyhranili viaceré menšie regionálne útvary. Na západe to bola oblasť medzi Bratislavou, Trnavou a malokarpatským pohorím (Pressburg und Umgebung). Na strednom Slovensku sa v okolí banských miest sformoval kremnicko-pravniansky jazykový ostrov (Kremnitz-Deutschprobener Sprachinsel), pre ktorý sa v odbornej literatúre používa tiež termín Hauerland. Na východe je možné za takúto oblasť označiť Spiš a jeho časti: Horný Spiš (Oberzips) a Dolný Spiš (Untierzips). Za súčasť Spiša je považované aj údolie rieky Bodva (Bodwatal).⁷

Vo svojom príspevku sa zameriavam na problematiku pôvodu „horských Ľudí“ – huncokárov v českých a nemecky hovoriacich krajinách. Prvé skupiny tohto obyvateľstva prichádzali na územie súčasného západného Slovenska už v prvej

² PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2012, s. 6.

³ ĎURKOVSKÁ, Mária. História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia. In: *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 2, s. 1-11.

⁴ HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2002, s. 10.

⁵ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska. Vysokoškolský učebný text*. Trnava: Filozofická fakulta v Trnave, 2011, s. 287.

⁶ ĎURKOVSKÁ, História nemeckého osídlenia..., s. 1-11.

⁷ KÁRPÁTY, Peter. Karpatskí Nemci a nemecká otázka na Slovensku. In: *Folia geographica*, 2002, roč. 38, č. 6, s. 41-53.

polovici 18. storočia. Ich príchod sa dáva najčastejšie do súvislosti s privátnou kolonizáciou uhorského šľachtického rodu Pálfi, ktorého členovia boli v 18. storočí najväčšími pozemkovými vlastníkami v rámci vtedajšej Bratislavskej stolice.⁸ Z profesijného hľadiska boli členovia huncokárskej komunity zameraní na prácu v lesnom hospodárstve. Zaoberali sa drevorubačstvom, pálením dreveného uhlia či vápna, kolárstvom, rezbárstvom, stolárstvom a podobne. Časť z nich sa uplatnila tiež v horárskej, hájnickej a poľovníckej profesii.⁹

Huncokári boli známi tým, že nebudovali takmer žiadne osady. Žili zväčša na samotách, ktoré boli rozptýlené naprieč celým malokarpatským pohorím.¹⁰ Na konci prvej polovice 19. storočia sa časť z nich rozhodla presunúť na územia iných slovenských pohorí, kde pozvoľne zakladali dcérske osídlenia (Tochtersiedlungen). Boli to konkrétne: Považský Inovec, Strážovské vrchy a Tribeč. Niektoré huncokárske rodiny sa však rozhodli usadiť aj mimo horského teritória. Príkladom toho je dnes už zaniknutá osada Díč, ktorá sa nachádzala približne šesť kilometrov juhovýchodne od mesta Hlohovec.¹¹

Huncokárske obyvateľstvo niekoľko dekád pretrvávalo, ako endogamná a etnicky uzavretá komunita. Zmena jazykovej situácie u značnej časti huncokárov bola zjavná v období existencie medzivojnovnej Československej republiky (1918 – 1938). Súviselo to najmä s tým, že od roku 1922 začala platiť povinná osemročná dochádzka. V dôsledku toho boli vtedy huncokárske deti prinútené dochádzať do slovenských škôl, ktoré sa nachádzali v jednotlivých podhorských obciach. Vplyvom slovenského prostredia, tak začali v každodennom styku viac používať jazyk majority (slovenčinu) a znalosti ich osobitného nemeckého dialektu naopak postupne upadali.¹² Zásadnejším zásahom do bežného života komunity však boli udalosti, ktoré nastali po konci druhej svetovej vojny. V dôsledku dekrétov prezidenta Československej republiky (Benešove dekréty) bola časť huncokárov, ako členov nemeckej menšiny, násilným spôsobom vysídlená do povojnového Nemecka a Rakúska. Tí, ktorí ostali naďalej žiť na Slovensku, boli nútení

⁸ BERANEK, Franz Josef. Die deutsche Besiedlung der Westslowakei. In: BERANEK, Franz Josef (ed.). *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum*. Kásmark: Schriftenreihe des Institut für Heimatforschung, 1943, s. 56-77; SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, Katarína. Partnerský a erotický život v špecificky izolovanom horskom prostredí. In: ČÍHAL, Petr (ed.). *Erotika v lidové kultúre*. Uherské Hradišče: Slovákcké muzeum, 2017, s. 67-80.

⁹ BELÁKOVÁ, Mária. Nemecké názvy prítokov (i prameňov) „Stoličného potoka“ ako svedectvá o nemeckej kolonizácii. In: OLOŠTIAK, Martin (ed.). *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*. Prešov: Prešovská univerzita, 2012, s. 199-207; KRAJČOVIČ, Pavol. *Huncokári - každodenný život zaniknutej minority*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2021, s. 7.

¹⁰ HORVÁTHOVÁ, Nemci..., s. 29.

¹¹ KRAJČOVIČ, Pavol. Sídla huncokárov na území Považského Inovca, Strážovských vrchov a Tribeča vo svetle písomných prameňov. In: *Etnologické rozpravy*, 2020, roč. 27, č. 2, s. 49-75.

¹² KRAJČOVIČ, Huncokári..., s. 113; PÖSS, Ondrej – FIEO, Rastislav. *Huncokári – ľudia z našich hôr. Spríevodca po expozícií*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2017, s. 43.

prispôbiť sa novým celospoločenským podmienkam.¹³

Pôvod huncokárskej populácie je pomerne nejednoznačný. Niektorí nemeckí a sudetonemeckí bádatelia (historici, etnografi, folkloristi, lingvisti), ktorí sa v priebehu prvej polovice 20. storočia venovali v rámci výskumu nemecky hovoriacich menšín tiež huncokárom, vo svojich prácach uvádzali ako miesta pôvodu tejto etnografickej skupiny viaceré krajiny, resp. oblasti. Najčastejšie spomínali Horné a Dolné Rakúsko, Štajersko, Tirolsko, Bavorsko, prípadne len vo všeobecnosti alpské krajiny (Alpenländern).¹⁴ Ďalší výskumníci naopak zaznamenali územia českých krajín (Čechy, Moravu a České Sliezsko).¹⁵ Obdobné názory prezentovala rovnako tak časť slovenských etnológov a historikov, ktorí počas svojich terénnych výskumov prichádzali do priameho styku s potomkami huncokárskej komunity.¹⁶ Konkrétne poznatky o pôvode huncokárov je však možné identifikovať predovšetkým

¹³ PETRANSKÝ, Ivan Albert. Perzekúcie nemeckých drevorubačov v Modre v rokoch 1945 – 1950. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 2, s. 488-507.

¹⁴ BERANEK, Franz Josef. *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*. München: Max Schick Verlag, 1941, s. 87; BERANEK, Franz Josef. Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen. In: *Neues Pressburger Tagblatt*, 1930, roč. 1, č. 17, s. 3-4; BIER, Wilhelm. Von den deutschen Holzfällern in den Kleinen Karpathen. In: *Karpathenland*, 1930, roč. 3, č. 1, s. 28-30; GROTHE, Hugo. *Das Deutsche Volkstum der Slowakei in Vergangenheit und Gegenwart*. München: Verlag Dr. Hugo Grothe, 1943, s. 44; KASER, Hans. *Der Volks- und Kulturboden des Slowakeideutschums. Beiträge zur Siedlungsgeographie*. Breslau: Osteuropa-Institut, 1934, s. 47; LENDL, Egon. Der deutsche Volksboden im Nordkarpatenraum. In: *Karpatenland*, 1941, roč. 12, č. 1, s. 12-20; NEUNTEUFL, Walter. *Das Deutschtum im Pressburger Raum: mit drei Karten, drei Schaubildern und einem Ortsverzeichnis*. Graz: Südostdeutsches Institut, 1944, s. 14; Na základe doterajších vedeckých výskumov je možné huncokárske nárečie priradiť k stredobavorskému dialektu nemčiny (mittelbayrisch). Pozri: FEDIČ, Dušan. Analysis of Huncokar's Dialect. In: *Ethnologia Actualis*, 2014, roč. 14, č. 2, s. 109-119.

¹⁵ FOCHLER-HAUKE, Gustav. *Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei. Eine geographisch-geopolitisch Zusammenschau*. Heidelberg: Kurt Vowinckel, 1937, s. 174; LEMBERG, Eugen. Volkskundliche Übersicht. In: WINTER, Eduard (ed.). *Die Deutschen in der Slowakei und im Karpathenland*. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1926, s. 41-43; SCHEWITZ, Ilona. *Pressburg und Umgebung. Lage, Wirtschaft und Deutschtum*. Saalfeld: Günthers Buchdruckerei, 1932, s. 80; WOLF-BERANEK, Hertha. Aus dem Sagenschatz der Inowetzdeutschen. In: *Deutsche Stimmen*, 1943, roč.10, č. 7, s. 3-4.

¹⁶ Zaujímavé sú najmä zistenia slovenskej etnografky a folkloristky Gabriely Habáňovej. Začiatkom 90. rokov 20. storočia uskutočnila terénne výskumy, počas ktorých komunikovala s viacerými potomkami huncokárskej komunity. V rámci nich okrem iného zaznamenala tiež informácie týkajúce sa pôvodu ich predkov. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že v kolektívnej pamäti potomkov huncokárskej komunity, rezonovali medzi krajinami, resp. oblasťami pôvodu ich predkov, najmä Tirolsko a Bavorsko. Jeden z respondentov spomenul aj Čechy. Štajerský pôvod huncokárov počas výskumu Habáňová nezaznamenala, avšak vo svojej štúdiu z roku 1992 spomenula taktiež túto súčasnú rakúsku spolkovú krajinu. Pozri: AT ÚET SAV, f. Gabriela Habáňová, Výskum drevorubačov Huncokárov v Malých Karpatoch I. časť, inv. č. 1325; AT ÚET SAV, f. Gabriela Habáňová, Výskum drevorubačov Huncokárov v Malých Karpatoch II. časť, inv. č. 1333; HABÁŇOVÁ, Gabriela. K niektorým problémom intra- a extraskupinových vzťahov drevorubačov tzv. Huncokarov v Malých Karpatoch. In: RATICA, Dušan (ed.). *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1992, s. 66-85.

prostredníctvom primárnych historických písomných prameňov. Tie v tomto konkrétnom prípade predstavujú matričné záznamy jednotlivých malokarpatských podhorských miest a obcí.¹⁷ V nich sa nachádzajú údaje o viacerých osobách pochádzajúcich z českých a nemecky hovoriacich krajín.

Nemecky hovoriace krajiny

Prvý zápis svedčiaci o pôvode skúmanej populácie v nemeckojazyčných krajinách pochádza z roku 1735. Toho času uzavrel v Pezinku manželstvo Michal Schnobl s Katarínou, ktorá bola vdovou (vidua) po Matejovi Tanglmaierovi. Ako svedkovia sú uvedení František Reicsner (pravdepodobne skomolenina mena Reisenauer) a Šimon Vulff. Miestom pôvodu (patria) Michala Schnobla bola súčasná dolnorakúska obec Altendorf.¹⁸ Je logické domnievať sa, že obaja manželia boli huncokármi, keďže nositeľmi rodových mien Schnobl a Tanglmaier (obe v rôznych variantoch) boli takmer výlučne členovia tejto komunity.¹⁹

Dolné Rakúsko je spomenuté aj v ďalších záznamoch. Z roku 1765 pochádza zápis o uzavretí manželského zväzku medzi Ernestom Dieterichom a Máriou Prexlerinovou (Prexlerin, Prexler), ktorí pochádzali z dolnorakúskeho mesta Krems an der Donau. Už v čase uzavretia manželstva, Dieterich pôsobil ako lesník grófa Karola Pálfiho (silvanus sua excellentia Caroli Palfy).²⁰ K roku 1811 sa spomína drevorubač z palfiovských lesov (ex silvis Palfianis ligni sector) Hieronym Kriblinger. Pochádzal z dolnorakúskeho Trattenbachu (Tirtenbach inferiori Austria). Z oblasti Dolného Rakúska pochádzala taktiež jeho manželka Mária Kokerová.²¹ K tomu istému roku sa zároveň viaže údaj o Jozefovi Godlbauerovi a Kataríne Szauvadovej. Godlbauer žil v cajlanských lesoch (ex sylvis Czailensibus) a jeho manželka sa do malokarpatskej oblasti prisťahovala z Hundsheimu.²² Toto mestečko v súčasnosti patrí pod spolkovú republiku Dolné Rakúsko.

Dňa 21. januára 1829 bol uzavretý manželský zväzok medzi mestským kolárom (civis rotarius) Andrejom Krausom a Katarínou Löfflerovou. V matrike je zároveň uvedené, že Löfflerová bola Rakúšankou z Ringelsdorfu (Austriaca, ex Ringelsdorf).²³ Ringelsdorf je možné stotožniť so súčasnou rakúskou obcou

¹⁷ Jednotlivé študované archívne (matričné záznamy, sčítania obyvateľstva) boli získané prostredníctvom internetovej databázy *FamilySearch*. Dostupné online: <https://www.familysearch.org/search/catalog>.

¹⁸ Matrika sobášených 1720 – 1741, rímskokatolícky farský úrad Pezínok, s. 118.

¹⁹ BERANEK, Franz Josef. Wir entdecken neue Deutsche. Verstreute holzhackerfamilien deutschen Ursprungs. In: *Grenzboten*, 1941, roč. 11, č. 71, s. 5; KRAJČOVIČ, Pavol. Problematika pôvodu huncokárov so zameraním na nemecky hovoriace krajiny. In: *Populačné štúdie Slovenska*, 2022, roč. 15, č. 2, s. 45-68.

²⁰ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 345.

²¹ Matrika sobášených 1798 – 1882, rímskokatolícky farský úrad Pezínok, s. 62.

²² Tamže, s. 62.

²³ Tamže, s. 135.

Ringelsdorf-Niederabsdorf. Napriek tomu, že je nejasné, či bola Katarína Löfflerová súčasťou huncokárskej komunity už pred uzavretím manželstva, jej manžel bol. Dosvedčujú to viaceré matričné zápisy, v ktorých sú nositelia tohto priezviska (Kraus, či variant Graus) vo všeobecnosti označovaní ako huncokári a taktiež profesijné zameranie ženicha (kolárstvo).²⁴ Z Dolného Rakúska pochádzal aj penzionovaný panský lesník (pens. sylvanus Dom.) Ignác Stenzinger. V matrike zomrelých obce Doľany je uvedený, že tento rodák z Hainburgu, ktorý zomrel v roku 1884 vo veku 95 rokov, žil na huncokárskej usadlosti Sklená huta (Huttae sylvae, Glasshütten).²⁵

V dvoch matričných záznamoch je spomenutý aj Horné Rakúsko a Salzburgsko. V matrike narodených obce Kuchyňa z roku 1756 sa nachádza informácia o krste dieťaťa menom Jakub. Jeho rodičmi boli huncokári z hôr (hulcsokaris in montibus), Krištof a Katarína Macholonovci. Ako krstní rodičia sú uvedení Jakub a Marína Fridrichovci. Pri Fridrichovcoch je zapísané, že pochádzali z rakúskeho Hencsindorffu a boli taktiež huncokármi (natis in Austria in Hencsindorff quae hulcsokarons).²⁶ Hencsindorff je možné stotožniť so súčasťou rakúskou obcou Henndorf am Wallersee. Nachádza sa pri najväčšom jazere salzburského podhoria Álp a je súčasťou spolkovej krajiny Salzburgsko. Z dňa štvrtého novembra 1810 pochádza záznam o uzavretí manželstva medzi vdovcom (viduus) Jurajom Lintnerom a Jozefinou Anfoldovou. Ženich, ktorý bol zároveň pálfiovským drevorubačom (lignisector Palffyanus), pochádzal z hornorakúskej obce Königswiesen (Königswiesen in sup. Austria). Domovinou nevesty bola dolnorakúska obec Arbesbach (Arbesbach in inf. Austria).²⁷

Štajerský pôvod časti huncokárskeho obyvateľstva je možné nájsť v rámci dvoch matričných záznamov. Z dňa 30. júla 1775 pochádza záznam o osobe menom Martin Steinecker, ktorá pochádzala zo Štajerska (Stiriaci).²⁸ Dňa 16. mája 1822 sa konal sobáš medzi Jozefom Eckhardtom a Teréziou Traunbergerovou (Trautenberger). Ako krajina pôvodu manželov (patria sponsorum) je uvedený Štajersko (Stiria).²⁹

Informácie o tírolskom pôvode niektorých huncokárov sa vzťahujú na celkovo tri osoby. Z roku 1821 pochádza informácia o Petrovi Hofferovi, ktorého domovinou bolo Tírolsko (Tirolensis).³⁰ K roku 1878 sa viaže údaj o krste dieťaťa menom Vilibald Pavol. Jeho otcom bol lesný hájnik (custos sylvarum) Pavol Gaži,

žijúci v okolí Častej. Matkou bola Anna Rofnerová pochádzajúca z Tírolska (mater origine Tirol).³¹ Na neskorších záznamoch z roku 1884 a 1885 bolo uvedené, že Anna Rofnerová pochádzala konkrétne z juhtírolského mesta Merano (Tirol, Meran).³² Toto mesto sa rozprestiera v údolí rieky Adiča, na rozhraní Ötztalských, Ortlerských a Sarntalských Álp. Z dňa šiesteho marca 1894 pochádza informácia o lesnom strážcovi, resp. správcovi (erdővéd) Karolovi Rofnerovi. Ako krajina jeho pôvodu je uvedený Tírolsko (Tirol).³³

Pri celkovo 17 záznamoch je len vo všeobecnosti uvedené, že jednotlivé osoby, resp. rodiny pochádzali z Rakúska. Z roku 1735 pochádzajú dva matričné zápisy. Dňa 25. januára toho roku uzavreli v Rači manželstvo Ján Cehlin (Zehlin) a istá Rozína. Obaja pochádzali z Rakúska (in Austria, resp. Austriaca) a žili v miestnych horách (ex montibus).³⁴ Z 30. januára pochádza informácia o uzavretí manželského zväzku medzi Rakúšanom (Austriacus) Jakubom Indrichom a vdovou (vidua) Máriou Paskovienovou, resp. Pakovienovou (Paskoviensis, Pakoviensis). Bydliskom (Locus) novomanželov boli svätajurské lesy (ex sylvis S. Georgiensibus).³⁵ K roku 1736 sa viaže záznam o úmrtí Márie Pibelovej, žijúcej v stupavských lesoch (ex sylvis Stomphensibus). Dožila sa 70. roku života a bola manželkou rakúskeho drevorubača (uxor lignicida Austriaca).³⁶ Zo štvrtého februára 1737 pochádza záznam o krste dieťaťa menom Matej. Jeho rodičmi boli Rakúšania (Austriaci) František a Eva Reisenauerovci.³⁷ K roku 1755 sa viaže informácia o uzavretí manželstva medzi vdovcom (viduus) Leopoldom Szewerajom a dovtedy nevydatou (virgine) Annou Máriou Fixlinovou (Fixel), ktorá mala rakúsky pôvod (Austriaca).³⁸ Z roku 1758 pochádza záznam o poľovníkovi hradu Červený Kameň (Venator Arcensis) Leopoldovi Spriesinerovi (skomolenina mena). V matrike je uvedený, že bol Rakúšanom (Austriacus).³⁹

³¹ Matrika narodených 1865 – 1889, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 137.

³² Tamže, s. 199; Matrika narodených 1840 – 1903, rímskokatolícky farský úrad Doľany, s. 125; Pôvod časti huncokárskeho obyvateľstva v južnom Tírolsku môže rovnako tak potvrdiť samotná lingvistika. Už sudetonemecký lingvista a etnograf Franz Josef Beranek upozornil na to, že huncokárske nárečie obsahuje niekoľko slov z juhobavorského dialektu nemčiny (südbairisch), ktorého používanie je charakteristické pre juhtírolskú oblasť. Pozri: BERANEK, Franz Josef. Deutsche Holzacker in den Kleinen Karpathen. In: *Volksdienst*, 1937, roč. 6, č. 20, s. 3-5; GSCHÖSSER, David – KATHREIN, Yvonne. Die Digitalisierung der Bestände des Tiroler Dialektarchivs. Ein Werkstattbericht zum vorläufigen Projektende. In: *Colloquium – New Philologies*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 52-84.

³³ Matrika narodených 1852 – 1895, rímskokatolícky farský úrad Dubová, s. 131.

³⁴ Matrika sobášených 1732 – 1867, rímskokatolícky farský úrad Rača, s. 6.

³⁵ Navyše v pozícii svedkov sobáša vystupovali drevorubači (lignicida) Ján Hober a Ján Cieslin. Pozri: Matrika sobášených 1716 – 1743, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 299.

³⁶ Matrika zomrelých 1716 – 1737, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 401.

³⁷ Matrika narodených 1665 – 1745, rímskokatolícky farský úrad Sološnica, s. 491.

³⁸ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 212.

³⁹ Tamže, s. 336.

²⁴ Matrika sobášených 1843 – 1887, rímskokatolícky farský úrad Modra, s. 3, 53; Matrika sobášených 1896 – 1943, rímskokatolícky farský úrad Modra, s. 19, 26.

²⁵ Matrika zomrelých 1840 – 1913, rímskokatolícky farský úrad Doľany, s. 91.

²⁶ Matrika narodených 1730 – 1771, rímskokatolícky farský úrad Kuchyňa, s. 253.

²⁷ Matrika sobášených 1772 – 1843, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 167.

²⁸ Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 128.

²⁹ Matrika sobášených 1772 – 1843, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 215.

³⁰ Matrika sobášených 1788 – 1851, rímskokatolícky farský úrad Dubová, s. 346.

Dňa 6. mája 1759 sa konal sobáš Michala Ulmonspbergera a Anny Márie Reisingerovej. Ich svedkami boli Jakub Steinecker a Filip Reisinger. Ženich pochádzal z Rakúska (Austriacus).⁴⁰ Z dňa 10. februára 1760 pochádza zápis o uzavretí manželstva medzi dvoma osobami z Rakúska (Austriacus, Austriaca), Matejom Pergerom a Magdalénou Pfeillerovou.⁴¹ Neskôr toho istého roku (4. máj 1760), bolo uzavreté manželstvo medzi Rakúšanom (Austriacus) Filipom Najderom (Neider) a Annou Máriou Wolfovou z Častej (Csasza).⁴² Manželia žili v častianskych lesoch (ex silvis) čo dosvedčuje neskorší zápis z roku 1763.⁴³

Z roku 1761 pochádza údaj o Matejovi Pillingerovi, ktorý bol označený za slobodného migranta z Rakúska (Austriacus libera migrationis) a dostal sa do služieb grófa Rudolfa Pálfiho (sua excellentia Rudolphi Palfy).⁴⁴ Rakúsky pôvod (Austriaci) mali rovnako tak Gašpar Pillinger a istá Juliana. Svedčí o tom matričný záznam z roku 1765, týkajúci sa narodenia ich nemanželskej dcéry (illegitima) Valdeburgy.⁴⁵ Dňa 20. októbra 1766 uzavrel v Pezinku manželstvo Matej Vogner a Gertrúda Aschenschwantner, ktorých krajinou pôvodu (patria) bolo Rakúsko (ex Austria). V pozícií svedkov boli pri uzatváraní ich manželského zväzku Martin Pek (Peck, Beck) a Michal Reisinger.⁴⁶ K roku 1780 sa viaže informácia o Matejovi Chkaimovi (Khaim, Kaim) ktorý mal za manželku Teréziu Aschenschwantnerovú. Podľa zápisu z matriky bol Chkaim huncokárom z Rakúska (z Rakus Hulczokar).⁴⁷ V neskoršom zázname z roku 1786 je uvedené, že spolu so svojou manželkou žil v cajlanských lesoch (Csajle sylvis).⁴⁸ Z dňa 9. septembra 1781 pochádza údaj o sobáši medzi Jurajom Schwamelom, pôvodom z Rakúska (ex Austria) a Františkou Kvapilovou (Kvapilová).⁴⁹ Rodové meno manželky naznačuje, že nebola členkou huncokárskej komunity, ale patrila k majoritnému (v danej oblasti zväčša slovenskému) obyvateľstvu.

Ďalšie matričné záznamy svedčiace o rakúskom pôvode časti huncokárskeho obyvateľstva pochádzajú zo začiatku 19. storočia. V roku 1811 sa v Častej konal sobáš

⁴⁰ Tamže, s. 337.

⁴¹ Tamže, s. 338; V roku 1763 sa manželia Pergerovci stali krstnými rodičmi dieťaťa menom Matej, ktorého rodičmi boli častianski drevorubači Filip a Anna Mária Najderovci. Pozri: Matrika narodených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 26; Nositelia rodového mena nevesty za slobodna (Pfeiler) boli huncokármí. Príkladom toho je matričný záznam z roku 1773, odkazujúci na úmrtie drevorubača z hôr (sector lignor ex montibus) Gregora Pfeillera. Pozri: Matrika zomrelých 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 226.

⁴² Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 338.

⁴³ Matrika narodených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 26.

⁴⁴ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 339.

⁴⁵ Matrika narodených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 30.

⁴⁶ Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 92.

⁴⁷ Tamže, s. 217.

⁴⁸ Matrika narodených 1785 – 1819, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 26.

⁴⁹ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 360.

medzi miestnym, resp. natívnym drevorubačom (lignisector indigenam) Františkom Bösenbeckom a Františkou Nuszovou (Nuss). Novomanželka bola z rakúskej drevorubačskej rodiny (ex Austria lignisectoris).⁵⁰ Ďalšie dva záznamy pochádzajú z roku 1816. Dňa prvého júla daného roku sa konal sobáš drevorubača z cajlanských lesov (lignicida in sylva Czailensi) Petra Fleischhandlerla s Annou Krausovou, ktorá žila v modranských lesoch (ex Modrensi sylva). Fleischhandlerl mal v matrike uvedený rakúsky pôvod (Austriaens).⁵¹ Zo štvrtého augusta pochádza informácia o rakúšanke (Austriaca) Rozálii Vaiszovej (Weiss), ktorá bola manželkou drevorubača (lignicida) Jozefa Vajkonyho (Waiguni).⁵²

V omnoho menšej miere sa v matrikách nachádzajú informácie o pôvode niektorých huncokárov v rámci historického územia Nemecka. Údaje odkazujúce na bavorskú domovinu jednotlivých huncokárov je možné nájsť v celkovo štyroch matričných záznamoch.⁵³ K roku 1742 sa viaže informácia o osobe poľovníka (venator) menom Ján Milner, ktorý pochádzal z bavorského mesta Bamberg.⁵⁴ Ďalší záznam je z roku 1787 a týka sa Jozefa Szirela. Pochádzal z Bavorska a v danom čase (rok 1787) bol poľovníkom v Doľanoch (origine ex Bavaria modo venator Ottenthalensis).⁵⁵ Z roku 1780 pochádza zápis o osobe menom Ján Hirner, pochádzajúcej z Bavorska (ex Bavaria).⁵⁶ Dňa 16. júla 1804 uzavrel pálfiovský poľovník (venator Palfyanus) František Spintler, manželstvo s Teréziou Schödelovou. V matrike je uvedené, že tento poľovník sa do svätajurských lesov prisťahoval z vtedajšej rímsko-nemeckej ríše, konkrétne z mesta Hallstadt, ktoré je súčasťou okresu Bamberg (Imperio Romano oppido Halstad prope Bambergam oriundus).⁵⁷

Pri celkovo štyroch matričných zápisoch je možné identifikovať osoby, ktoré mali sliezsky pôvod.⁵⁸ Z roku 1774 pochádza informácia o Sebastiánovi Khernovi (Kern), ktorý pochádzal z Pruského Sliezska (ex Silesia Borussia).⁵⁹ Dňa 22. mája 1787 uzavrel Anton Fux pochádzajúci zo sliezskeho mesta Glogau (ex Sylesia

⁵⁰ Tamže, s. 395.

⁵¹ Matrika sobášených 1798 – 1882, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 78.

⁵² Tamže, s. 79.

⁵³ Bavorský pôvod niektorých huncokárov je spomenutý rovnako tak v kronike, resp. pamätnej knihe malokarpatskej obce Píla. Pozri: Pamätná kniha obce Píla pri Modre. Od dňa 1. decembra 1940. Dostupné online: https://www.obecpila.sk/archiv/sites/default/files/kronika_0.pdf.

⁵⁴ Matrika zomrelých 1732 – 1791, rímskokatolícky farský úrad Rača, s. 26.

⁵⁵ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 366.

⁵⁶ Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 144.

⁵⁷ Matrika sobášených 1772 – 1843, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 138.

⁵⁸ Väčšia časť Sliezska sa od roku 1742 stala súčasťou Pruska a menšia časť spadala pod habsburskú monarchiu. Pozri: TARABA, Ľuboš. *Sukně proti kalhotám. Válka o rakouské dědictví 1740 – 1748*. Praha: Epoque, 2019, s. 144-145.

⁵⁹ Matrika zomrelých 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 227.

Borussia oppido Glogau oriundus) manželstvo s Annou Krudenzovou.⁶⁰ K roku 1804 sa viaže údaj o Andrejovi Nohovi, ktorý v danom čase žil na bližšie neznámej lokalite v lošonských lesoch (in sylvis Losonczensibus existens) a pochádzal zo Sliezska (ex Silesia).⁶¹ Z roku 1869 pochádza záznam o istej Rozálii Vagnerovej pôvodom zo Sliezska (ex Silesia oriunda), žijúcej vtedy v známej huncokárskej osade Majdán (Mola Majdan).⁶² Pri jednom zázname je len vo všeobecnosti uvedené, že osoba pochádzala z Nemecka (ex German). Explicitne sa jedná o Jána Schenka žijúceho v okolí Cajly.⁶³

České krajiny

V matrikách jednotlivých študovaných malokarpatských obcí sa nachádzajú tiež poznatky o českom, resp. moravskom pôvode niektorých huncokárov. Z roku 1761 pochádza informácia o Čechovi (Bohemus) Pavlovi Csalingerovi.⁶⁴ Pravdepodobne sa jedná o skomoleninu rodového mena Salinger, či Solinger. Nositelia tohto priezviska sú v rámci viacerých matričných záznamov označovaní ako huncokári (hulczhoker) obývajúci malokarpatské lesy, prípadne horstvo (ex sylvis, ex montibus).⁶⁵ K roku 1776 sa viaže informácia o osobe menom Andrej Szmudek. Podľa matričného záznamu bol Szmudek drevorubačom, pôvodom z českého mestečka Křemže (Bohemus Cremsiecz lignisector).⁶⁶ V roku 1777 uzavrel Čech (Bohemus) Andrej Pril, manželstvo s dcérou Jozefa Frazza, Alžbetou. Pár žil v cajlanských lesoch.⁶⁷ Napriek tomu, že je nejasné, či bol Pril súčasťou huncokárskej komunity už pred uzavretím manželstva, jeho manželka ňou bola. Dosvedčujú to matričné záznamy, v ktorých sú nositelia priezviska Fraz (Frass, Frasz, Fras) vo všeobecnosti označovaní ako huncokári.⁶⁸ Je tak legitímne tvrdiť, že Andrej Pril sa vzhľadom na rodinu svojej manželky stal členom komunity „horských Ľudí“. K roku 1780 je možné nájsť informáciu o Čechovi (Bohemus) Andrejovi Viberovi.⁶⁹ Samotné rodové meno, ktoré má niekoľko možných variantov

(Biber, či Weber) sa objavuje rovnako tak v ďalších zápisoch matrik a jeho nositelia boli najčastejšie označovaní ako drevorubači (lignicida) žijúci v malokarpatských lesoch, prípadne horách (ex montibus, ex sylvis, in sylvis).⁷⁰

Podobných situácií, kedy si prisťahovalci z Čiech, resp. ich potomkovia vzali za manželky huncokárky, bolo viacero. Z roku 1806 napríklad pochádzajú dva takéto záznamy. Tretieho februára daného roku si haviar (hajerus) Ignác Toma, ktorý bol synom Čecha (Bohemii) Jána Tomu, vzal za manželku Katarínu Reisenauerovú. Nevesta bola dcérou zosnulého perneckého drevorubača (lignicida Pernekiensis defuncti filia) Juraja Reisenauera.⁷¹ Tretieho mája 1806, taktiež haviar (hajerus) Anton Peker, syn Františka Pekera z Čiech (Bohemii), uzavrel manželstvo s Annou Máriou Hirnerovou. Anna Mária bola dcérou zosnulého drevorubača (defuncti lignicida filia) Mateja Hirnera.⁷² Dňa 13. júna 1808 sa konal sobáš medzi Karolom Stainbachom (Steinbach) a Annou Saitlovou (Saidl). Podľa matričného záznamu bol Stainbach lesníkom grófa Jána Pálfiho (Comitis Joannis Palfffy) a do malokarpatskej oblasti sa prisťahoval z Čiech (ex Bohemia oriundus).⁷³ Nositelia priezviska jeho manželky (Saitl) sú v odlišných zápisoch označení ako panskí drevorubači (dominales lignicida) žijúci v lesoch (ex sylvis).⁷⁴ Z 15. júla 1816 zas pochádza údaj o Jánovi Pölvovi, ktorý pochádzal z českého mesta Unterthal (ex Bohemia oppido Unterhál).⁷⁵ Jeho manželkou bola Mária Hinková z modranských lesov.⁷⁶

V matrikách je však možné nájsť aj osoby pochádzajúce z Čiech, ktoré vzhľadom na svoje rodové mená a profesijné zameranie, boli členmi huncokárskej komunity bez toho, aby uzavreli manželstvá s niektorými jej členmi. Takou osobou je napríklad drevorubač (lignicida) Jozef Vajkony (Wajguni), ktorý v roku 1816 v Pezinku, uzavrel manželstvo s Rakúšankou (Austria) Rozáliou Vaiszovou (Weiss). V matrike je uvedené, že Vajkony pochádzal z Čiech (ex Bohemia), konkrétne z lokality, resp. majetku Puchers (possessione Puchers).⁷⁷ Pravdepodobne sa jedná o v súčasnosti už zaniknutú obec Pohoří na Šumavě, ktorá sa kedysi najčastejšie nazývala ako Puchor alebo Puchorí (Puchers). Nachádzala sa v Novohradských

⁶⁰ Matrika sobášených 1772 – 1843, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 83; Glogau je dnešný Glogów v Poľsku.

⁶¹ Matrika narodených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 123; Na zázname z roku 1808 je Andrej Noha označený ako drevorubač z lošonských lesov (ex sylvis Losonczensibus lignisector). Pozri: Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 390.

⁶² Matrika narodených 1863 – 1896, rímskokatolícky farský úrad Smolenice, s. 43.

⁶³ Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 212.

⁶⁴ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 339.

⁶⁵ Tamže, s. 213; Matrika zomrelých 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 228; Matrika zomrelých 1748 – 1800, rímskokatolícky farský úrad Sološnica, s. 506.

⁶⁶ Matrika narodených 1732 – 1827, rímskokatolícky farský úrad Rača, s. 167.

⁶⁷ Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 213.

⁶⁸ Z roku 1751 napríklad pochádza matričný záznam o Jozefovi Frassovi, ktorý bol označený ako Hulczokár. Pozri: Matrika sobášených 1744 – 1771, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur, s. 386.

⁶⁹ Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 217.

⁷⁰ Matrika narodených 1781 – 1842, rímskokatolícky farský úrad Modra, s. 478, 495; Matrika sobášených 1843 – 1887, rímskokatolícky farský úrad Modra, s. 62; Matrika narodených 1749 – 1800, rímskokatolícky farský úrad Sološnica, s. 238

⁷¹ Matrika sobášených 1759 – 1827, rímskokatolícky farský úrad Pernek, s. 622.

⁷² Tamže, s. 623.

⁷³ Matrika sobášených 1788 – 1851, rímskokatolícky farský úrad Dubová, s. 334.

⁷⁴ Matrika zomrelých 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 282; Matrika sobášených 1781 – 1852, rímskokatolícky farský úrad Plavecký Mikuláš, s. 681.

⁷⁵ Pravdepodobne ide o miestnu časť súčasného českého mesta Jáchymov.

⁷⁶ Matrika sobášených 1798 – 1882, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 79.

⁷⁷ Tamže, s. 79.

horách.⁷⁸ To, že Vajkony skutočne pochádzal práve z tejto obce môže potvrdiť aj matrika krstov danej obce. Nachádza sa v nej niekoľko zápisov o osobách s priezviskom Vajkony, ktoré boli taktiež drevorubačmi. Rozdiel je len vo forme zápisu mena. V Pohoří bolo zapísané najčastejšie vo variante Weilguni, prípadne Weilgune.⁷⁹

Z českej obce Zvoleněves (ex Bohemia loco Svolenioves) pochádzal Jozef Čsermak (Čermák), ktorý bol v službe (in servilis) Pálfiovcov z Červenokamenského panstva.⁸⁰ V roku 1853 si vzal za manželku dcéru drevorubača (ligni sectoris filia) Václava Findla, Annu.⁸¹ V matrike obce Plavecký Mikuláš sa zas k roku 1871 spomína drevorubač (lignicida) Karol Priesel, ktorý pochádzal zo Zdobnice v kráľovohradeckom kraji (ex Stiebnitz Königrätzensi).⁸² Táto obec sa nachádza v oblasti Orlických hôr.

Český pôvod mal tiež kráľovský vojak, poľovník (miles ex Regia, venator) Ján Langer, ktorý v roku 1866 vo veku 26 rokov podľahol ochoreniu cholery. Napriek tomu, že podľa niektorých autorov mali nositelia rodového mena Langer sliezsky pôvod, v matrike zosnulých obce Pernek je uvedené, že osoba Jána Langera pochádzala z Čiech (ex Bohemia).⁸³ S tým súvisí aj prípad rodu Eckhardt, ktorému slovenský národopisec Alexander Nemčovský prisudzoval český pôvod.⁸⁴ Podľa horeuvedeného záznamu mali manželka Eckhardtovci (Jozef a Terézia rodená Traunberger, resp. Trautenberger) domovinu v Štajersku. V odlišnom zázname z roku 1759, týkajúcom sa hlavného poľovníka vznešeného pána župana Rudolfa Pálfiho (Excelencii domini Comitis Rudolphi Palffy supremus Venator) Leopolda Ekarta (Eckhardt), je zas spomenutý švábsky pôvod (Šváb = Suevus) tejto osoby.⁸⁵

Problematické je rovnako tak verifikovanie českého a moravského pôvodu Tulákovcov, Schönovcov, Strasserovcov, Gschillovcov, či Reisenauerovcov, ktoré je uvádzané v časti odbornej literatúry.⁸⁶ V matrikách sa totiž o pôvode týchto rodín buď nenachádzajú žiadne poznatky, prípadne konkrétni členovia rodu Reisenauer

(František a Eva) mali zapísaný rakúsky pôvod. Avšak potvrdil sa český pôvod Janekovcov, ktorých v roku 1910 zmienil slovenský redaktor, publicista a pedagóg Ferdinand Dúbravský.⁸⁷ Dosvedčuje to matričný zápis z roku 1895, týkajúci sa úmrtia Terézie Janekovej, ktorá bola vdovou po lesnom úradníkovi Antonovi Janekovi (post Antonium offic. Silvanialem vidua nata) a žila na lesnej osade, resp. majeri Waldhof, čo bola v minulosti skupina budov západnej časti Majdánu pri Lošonci (Losonc–Valdhof). V sekcii Komentáre (Observationes) je uvedené, že Anton Janek bol penzionovaným lesným úradníkom, ktorý v minulosti pôsobil na panstve kniežat'a Schwarzenberga v Čechách. Po svojej smrti bol pochovaný v Lošonci. (Maritus defunctae, erat in dominio Principis Schwarzenberg in Bohemia – officialis silvanus in pensione, estque pariter in Losonc mortuus, et sepultus).⁸⁸

O moravskom pôvode niektorých huncokárov, sa v matričných záznamoch nachádzajú súhrnne tri zmienky. Z Moravy (Moravus) konkrétne pochádzal Vavrinec Hartinger, ktorý dňa 16. júla 1807 uzavrel manželstvo s Annou Máriou Ekhardovou, ktorá pochádzala z cajlanských lesov (ex sylvis Czailensibus).⁸⁹ K roku 1819 sa viaže informácia o zástupcovi hlavného poľovníka Karolovi Hofrichterovi, ktorý žil na známej huncokárskej lokalite Sklená huta (vice venator in Huttis). Podľa príslušného záznamu bol Hofrichter pôvodom z juhomoravskej obce Bulhary pri Mikulove (Pulgram ad Nicolspurgum in Moravia natus).⁹⁰ Dňa 17. januára 1831 sa konal sobáš medzi pezinským lesným hájnikom (custos silvarum Baziniensis) Františkom Kriglerom a Cecíliou Pulsbergerovou. Krajinou pôvodu nevesty bola Morava (sponsa ex Moravia).⁹¹ Napriek tomu, že je nejasné, či bola Pulsbergerová členkou huncokárskej komunity už pred uzavretím manželského zväzku, jej muž k nej patrila. Potvrdzujú to niektoré matričné záznamy, v ktorých sú nositelia rodového mena Krigler označovaní ako drevorubači žijúci v miestnych lesoch (ex sylvis lignisector).⁹²

Jedna správa o moravskom pôvode je zapísaná taktiež v sčítaní obyvateľstva z roku 1869. Ide konkrétne o Tomáša Hinga, toho času žijúceho v Chtelnici, ktorý sa narodil v roku 1829. Podľa príslušného prameňa pochádzal z Moravy (M. Orsz.). Za zmienku stojí podotknúť to, že v kolónke Okolnosti zamestnania (Foglalkozási viszonya) je okrem Hingovej drevorubačskej profesie, zmienaná

⁷⁸ Podľa *Zeměpisu Čech, Moravy a Slezska* z roku 1849, sa v okolí obce Pohoří nachádzalo niekoľko sklenených hút a taktiež sa tu ťažilo drevo, ktoré sa odtiaľ splavovalo po rieke Malša až do Vltavy. ZAP, Karel Vladislav. *Zeměpis Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Kronbergrovo knihkupectví, 1849, s. 71.

⁷⁹ V matričnom zázname obce Pohoří sa napríklad dňa 10. marca 1784 uskutočnil krst dieťaťa menom Jozef, ktorého rodičmi boli miestni drevorubači (lignicida) Weilguncovci. Pozri: Matrika křtěných 1779 – 1814, rímskokatolícky farný úrad Pohoří, s. 24.

⁸⁰ Zvoleněves sa v súčasnosti nachádza v okrese Kladno.

⁸¹ Matrika sobášených 1830 – 1864, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 357.

⁸² Matrika narodených 1853 – 1895, rímskokatolícky farský úrad Plavecký Mikuláš, s. 179.

⁸³ Matrika zomrelých 1865 – 1884, rímskokatolícky farský úrad Pernek, s. 9.

⁸⁴ NEMČOVSKÝ, Alexander. Dutá Lipa. In: *Devín*, 1936, roč. 5, č. 1, s. 99-100.

⁸⁵ Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá, s. 338.

⁸⁶ DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Krvatý hostinec a iné povesti*. Prešov: Kultura, 1922, s. 16; FOLTÝNEK, Ferdinand. *Sološnica. Z dejín obce Sološnica*. Sološnica: Obec Sološnica, 2007, s. 113; NEMČOVSKÝ, Dutá..., s. 99-100; PÖSS – FIEO, Huncokári..., s. 5; SCHEWITZ, Pressburg..., s. 80.

⁸⁷ DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Malé Karpaty a Biela Hora. Turistická úprava po juhozápadnej časti prebudeneho Slovenska*. Olomouc: Romuald Promberger, 1910, s. 36.

⁸⁸ Matrika zomrelých 1866 – 1912, rímskokatolícky farský úrad Smolenice, s. 126.

⁸⁹ Matrika sobášených 1798 – 1882, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 41.

⁹⁰ Matrika sobášených 1728 – 1840, rímskokatolícky farský úrad Doňany, s. 285.

⁹¹ Matrika sobášených 1798 – 1882, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 142.

⁹² Z dňa tretieho októbra 1790 napríklad pochádza záznam o drevorubačovi z lesov (ex sylvis lignisector) Matejovi Kriglerovi. Pozri: Matrika narodených 1785 – 1819, rímskokatolícky farský úrad Pezinok, s. 92.

taktiež jeho nemecká etnická príslušnosť (német favágó).⁹³ Ide tak o jediný známy písomný záznam, v ktorom je pri osobe z radov huncokárskej komunity, priamo spomenutá jeho etnicita.

Záver

Huncokári, ktorí boli súčasťou nemeckej menšiny, prichádzali na územie západného Slovenska v priebehu niekoľkých etáp osídľovania v rámci 18. a 19. storočia. Profesionálne zameraní na prácu v lesnom hospodárstve sa usádzali predovšetkým v horských oblastiach malokarpatského pohoria. Neskôr sa časť z nich presunula aj na územia iných slovenských horských celkov, kde vytvorili samostatné dcérske osídlenia.

Zmienky o ich pôvode v jednotlivých českých a nemecky hovoriacich krajinách sa nachádzajú vo viacerých prácach národopisného charakteru. Informácie, ktoré boli bádateľmi uverejnené však bolo potrebné overiť, alebo vyvrátiť prostredníctvom využitia príslušných matrik malokarpatských podhorských obcí. Z poznatkov nachádzajúcich sa v týchto archívoch je evidentné, že niektoré osoby, resp. rodiny skutočne pochádzali z historických území spomínaných krajín.

Z oblastí Rakúska pochádzalo súhrnne 35 osôb. Deväť z nich malo pôvod v Dolnom Rakúsku, jedna v Hornom Rakúsku a dve v Salzburgsku. Domovinou troch osôb bolo Štajersko a rovnaký počet ľudí sa do malokarpatskej oblasti prisťahoval z Tirolska. Jedna z „Tirolákov“ - Anna Rofnerová, však pochádzala z juhotirolského Merana, ktoré je v súčasnosti integrálnou súčasťou Talianska. Pri ďalších 17 osobách bolo len vo všeobecnosti uvedené, že krajinou ich pôvodu bolo Rakúsko. V podstatne menšej miere bolo možné v študovaných archívoch identifikovať osoby, ktoré pochádzali z historického územia Nemecka. Bavorský pôvod mali štyria ľudia. V jednom prípade bolo spomenuté Švábsko a pri jednej osobe sa nachádzala len všeobecná informácia o jej nemeckom pôvode. Pomerne problematyczny sa javí byť sliezsky pôvod niektorých osôb, keďže toto historické územie prechádzalo v 18. storočí „turbulentnými“ zmenami. Jedna časť svojho času patrila Rakúsku a jedna Prusku.⁹⁴ Z prúskej časti (Pruské Sliezsko) pochádzali dve osoby. Pri ďalších dvoch jedincoch je iba vo všeobecnosti zaznamenané Sliezsko. Čo znamená, že na teritórium súčasného Slovenska mohli prísť ako z územia patriaceho Prusku, tak i Rakúsku. Z českých krajín pochádzalo celkovo 17 osôb. 13 z nich malo pôvod v Čechách a štyri osoby mali domovinu na Morave.

⁹³ Súpis obyvateľstva 1869, Nitrianska župa - Chtelnica, Zápisný hárok domu číslo 153.

⁹⁴ V rokoch 1335 až 1742 bolo Sliezsko súčasťou krajín Koruny českej. Počnúc rokom 1742 bolo historické Sliezsko rozdelené na niekoľko častí s premenlivým rozsahom a právnym postavením, patriacich k rôznym štátom. Pozri: SVITÁK, Zbyněk. *Úvod do historickej topografie českých zemí*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 81-83, 89.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene (digitalizované cirkevné matriky, sčítania obyvateľstva a obecné kroniky)

Matrika kŕtených 1779 – 1814, rímskokatolícky farný úrad Pohoří
 Matrika narodených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá
 Matrika narodených 1865 – 1889, rímskokatolícky farský úrad Častá
 Matrika narodených 1840 – 1903, rímskokatolícky farský úrad Doľany
 Matrika narodených 1852 – 1895, rímskokatolícky farský úrad Dubová
 Matrika narodených 1730 – 1771, rímskokatolícky farský úrad Kuchyňa
 Matrika narodených 1781 – 1842, rímskokatolícky farský úrad Modra
 Matrika narodených 1785 – 1819, rímskokatolícky farský úrad Pezinok
 Matrika narodených 1853 – 1895, rímskokatolícky farský úrad Plavecký Mikuláš
 Matrika narodených 1732 – 1827, rímskokatolícky farský úrad Rača
 Matrika narodených 1863 – 1896, rímskokatolícky farský úrad Smolenice
 Matrika narodených 1665 – 1745, rímskokatolícky farský úrad Sološnica
 Matrika narodených 1749 – 1800, rímskokatolícky farský úrad Sološnica
 Matrika sobášených 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá
 Matrika sobášených 1830 – 1864, rímskokatolícky farský úrad Častá
 Matrika sobášených 1728 – 1840, rímskokatolícky farský úrad Doľany
 Matrika sobášených 1788 – 1851, rímskokatolícky farský úrad Dubová
 Matrika sobášených 1843 – 1887, rímskokatolícky farský úrad Modra
 Matrika sobášených 1896 – 1943, rímskokatolícky farský úrad Modra
 Matrika sobášených 1759 – 1827, rímskokatolícky farský úrad Pernek
 Matrika sobášených 1720 – 1741, rímskokatolícky farský úrad Pezinok
 Matrika sobášených 1754 – 1797, rímskokatolícky farský úrad Pezinok
 Matrika sobášených 1798 – 1882, rímskokatolícky farský úrad Pezinok
 Matrika sobášených 1781 – 1852, rímskokatolícky farský úrad Plavecký Mikuláš
 Matrika sobášených 1732 – 1867, rímskokatolícky farský úrad Rača
 Matrika sobášených 1716 – 1743, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur
 Matrika sobášených 1744 – 1771, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur
 Matrika sobášených 1772 – 1843, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur
 Matrika zomrelých 1754 – 1829, rímskokatolícky farský úrad Častá
 Matrika zomrelých 1840 – 1913, rímskokatolícky farský úrad Doľany
 Matrika zomrelých 1865 – 1884, rímskokatolícky farský úrad Pernek
 Matrika zomrelých 1732 – 1791, rímskokatolícky farský úrad Rača
 Matrika zomrelých 1866 – 1912, rímskokatolícky farský úrad Smolenice
 Matrika zomrelých 1748 – 1800, rímskokatolícky farský úrad Sološnica
 Matrika zomrelých 1716 – 1737, rímskokatolícky farský úrad Svätý Jur

Pamätná kniha obce Píla pri Modre
Súpis obyvateľstva 1869, Nitrianska župa – Čhtelnica

Výskumné materiály

- AT ÚET SAV, f. Gabriela Habáňová, Výskum drevorubačov Huncokárov v Malých Karpatoch I. časť, inv. č. 1325.
AT ÚET SAV, f. Gabriela Habáňová, Výskum drevorubačov Huncokárov v Malých Karpatoch II. časť, inv. č. 1333.

Literatúra

- BELÁKOVÁ, Mária (2012). Nemecké názvy prítokov (í prameňov) „Stoličného potoka“ ako svedectvá o nemeckej kolonizácii. In: OLOŠTIAK, Martin (ed.). *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*. Prešov: Prešovská univerzita, s. 199-207. ISBN 978-80-555-0576-3.
- BERANEK, Franz Josef (1930). Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen. In: *Neues Pressburger Tagblatt*, 1930, roč. 1, č. 17, s. 3-4.
- BERANEK, Franz Josef (1941). *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*. München: Max Schick Verlag.
- BERANEK, Franz Josef (1941). Wir entdecken neue Deutsche. Verstreute holzhackerfamilien deutschen Ursprungs. In: *Grenzboten*, 1941, roč. 11, č. 71, s. 5.
- BERANEK, Franz Josef (1943). Die deutsche Besiedlung der Westslowakei. In: BERANEK, Franz Josef (ed.). *Deutschumsfragen im Nordkarpatenraum*. Kásmark: Schriftenreihe des Institut für Heimatforschung, s. 56-77.
- BIER, Wilhelm (1930). Von den deutschen Holzfällern in den Kleinen Karpathen. In: *Karpathenland*, 1930, roč. 3, č. 1, s. 28-30.
- DÚBRAVSKÝ, Ferdinand (1910). *Malé Karpáty a Biela Hora. Turistická úprava po juhozápadnej časti prebudeného Slovenska*. Olomouc: Romuald Promberger.
- DÚBRAVSKÝ, Ferdinand (1922). *Krvavý hostinec a iné povesti*. Prešov: Kultura.
- ĎURKOVSKÁ, Mária (2007). História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia. In: *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 2, s. 1-11. ISSN 1335-3608.
- FEDIČ, Dušan (2014). Analysis of Huncokars' Dialect. In: *Ethnologia Actualis*, 2014, roč. 14, č. 2, s. 109-119. ISSN 1339-7877.
- FOCHLER, HAUKE, Gustav (1937). *Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei. Eine geographisch-geopolitisch Zusammenschau*. Heidelberg: Kurt Vowinkel.
- FOLTÝNEK, Ferdinand (2007). *Sološnica. Z dejín obce Sološnica*. Sološnica: Obec Sološnica.
- GROTHER, Hugo (1943). *Das Deutsche Volkstum der Slowakei in Vergangenheit und Gegenwart*. München: Verlag Dr. Hugo.

- GSCHÖSSER, David – KATHREIN, Yvonne (2019). Die Digitalisierung der Bestände des Tiroler Dialektarchivs. Ein Werkstattbericht zum vorläufigen Projektende. In: *Colloquium – New Philologies*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 52-84. ISSN 2520-3355.
- HABÁŇOVÁ, Gabriela (1992). K niektorým problémom intra- a extraskupinových vzťahov drevorubačov tzv. Huncokárov v Malých Karpatoch. In: RATICA, Dušan (ed.). *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, s. 66-85.
- HORVÁTHOVÁ, Margaréta (2002). *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín. ISBN 80-8062-152-7.
- KASER, Hans (1934). *Der Volks- und Kulturboden des Slowakeideutschums. Beiträge zur Siedlungsgeographie*. Breslau: Verlag Priebratsch's Buchhandlung.
- KÁRPÁTY, Peter (2002). Karpatskí Nemci a nemecká otázka na Slovensku. In: *Folia geographica*, 2002, roč. 38, č. 6, s. 41-53. ISBN 80-8068-270-4.
- KRAJČOVIČ, Pavol (2020). Sídla huncokárov na území Považského Inovca, Strážovských vrchov a Triebeča vo svetle písomných prameňov. In: *Etnologické rozpravy*, 2020, roč. 27, č. 2, s. 49-75. ISSN 1335-5074.
- KRAJČOVIČ, Pavol (2021). *Huncokári – každodenný život zaniknutej minority*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. ISBN 978-80-8060-517-9.
- KRAJČOVIČ, Pavol (2022). Problematika pôvodu huncokárov so zameraním na nemecky hovoriace krajiny. In: *Populačné štúdie Slovenska*, 2022, roč. 15, č. 2, s. 45-68. ISSN 2730-0269.
- LEMBERG, Eugen (1926). Volkskundliche Übersicht. In: WINTER, Eduard (ed.). *Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorusland*. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, s. 41-43.
- LENDL, Egon (1941). Der deutsche Volksboden im Nordkarpatenraum. In: *Karpatenland*, 1941, roč. 12, č. 1, s. 12-20.
- MAREK, Miloš (2011). *Národnosti Uhorska. Vysokoškolský učebný text*. Trnava: Filozofická fakulta v Trnave. ISBN 978-80-8082-470-9.
- NEMČOVSKÝ, Alexander (1936). Dutá Lipa. In: *Devín*, 1936, roč. 5, č. 1, s. 99-100.
- NEUNTEUFL, Walter (1944). *Das Deutschtum im Pressburger Raum*: mit drei Karten, drei Schaubildern und einem Ortsverzeichnis. Graz: Südostdeutsches Institut.
- PÖSS, Ondrej (2012). *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. ISBN 978-80-969872-1-4.

- PÖSS, Ondrej – FIEO, Rastislav (2017). *Huncokári – ľudia z našich hôr: sprievodca po expozícií*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. ISBN 978-80-8060-416-5.
- PETRANSKÝ, Ivan Albert (2019). Perzekúcie nemeckých drevorubačov v Modre v rokoch 1945 – 1950. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 2, s. 488-507. ISSN 1338-7219.
- SCHEWITZ, Ilona (1932). *Pressburg und Umgebung. Lage, Wirtschaft und Deutschum*. Saalfeld: Günthers Buchdruckerei.
- SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, Katarína (2017). Partnerský a erotický život v špecificky izolovanom horskom prostredí. In: ČÍHAL, Petr (ed.). *Erotika v lidové kultúre*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, s. 67-80. ISBN 978-80-87671-33-7.
- SVITÁK, Zbyněk (2014). *Úvod do historické topografie českých zemí*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-7120-9.
- TARABA, Euboš (2019). *Sukně proti kalhotám. Válka o rakouské dědictví 1740 – 1748*. Praha: Epoque. ISBN 978-80-7557-176-2.
- WOLF-BERANEK, Hertha (1943). Aus dem Sagenschatz der Inowetzdeutschen. In: *Deutsche Stimmen*, 1943, roč. 10, č. 7, s. 3-4.
- ZAP, Karel Vladislav (1849). *Zeměpis Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Kronbergrovo knihkupectví.

The Industry of Dry Distillation of Wood in Slovakia in the years 1934 – 1938 (Production Possibilities and Employment)¹

Peter Vanek

Mgr. Peter Vanek, PhD.
University of Ss. Cyril & Methodius
Faculty of Arts
Department of Historical Sciences and Central European Studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
e-mail: peter.vanek@ucm.sk

Populačné štúdie Slovenska 16:2:23-38

The Industry of Dry Distillation of Wood in Slovakia in the years 1934 – 1938 (Production Possibilities and Employment)

During the interwar period in Czechoslovakia, the chemical industry ranked among the relatively smaller industries in terms of the number of workers. Its importance lay in the production of strategic products and semi-finished products, which were necessary for the functioning and defence of the state. The main aim of the presented study is to analyse developments in the industry of dry distillation of wood (part of the chemical industry) during the post-crisis depression (1934 to 1935) and during the period of economic recovery (1936 to 1938). The effect of the Munich Agreement on the investigated production is not the subject of this study. The dry distillation of wood in Slovakia was mainly comprised of two industrial entities in the subject period: the *Jozef Pálffy Chemical Factory* in Smolenice (a plant in Dobrá Voda was part of it) and a modern plant in Likier belonging to the *Dr. Blasberg* company. In conclusion, it can be stated that the crisis and economic depression that followed had a fundamental impact on their employment, supply, production and sales opportunities. Both entities, however, survived the examined period, albeit with relatively great difficulties, which were manifested until 1938.

Keywords: chemical industry, dry distillation of wood, interwar Czechoslovakia, organic chemistry, economic history

In the 1930s, the dry distillation of wood sector was represented by a total of five major producers in Slovakia and Subcarpathian Rus'. Dry distillation of wood can be described simply as a process of thermal decomposition of wood mass

¹ This study was created with the financial support of the project APVV-0199-20: *Transformácia populačného vývoja na Slovensku v regionálnom pohľade od konca 19. do polovice 20. Storočia* [Transformation of population development in Slovakia in a regional perspective from the end of the 19th to the middle of the 20th century] and with the financial support of the project FPPV-25-2023: *Chemický priemysel na Slovensku v 30. rokoch 20. storočia* [The Chemical Industry in Slovakia in the 1930s].

that occurs with limited access to air at a high temperature. The resulting products include acetic acid, charcoal, pitch and others.

The subject of the presented study is the chemical industry of dry distillation of wood in Slovakia for the period from 1934 to 1938. The primary aim is to characterise the development trends and structural changes in this sector, as well as its overall standing and limits within the framework of the then industrialisation structure on the Czechoslovak Republic. I do not track the situation in the industry in relation to the complex production processes themselves and barely take notice of the development of the technical background in the factories. In the text I focus particularly on changes in the supply, production and sales opportunities of individual businesses, or their general economic conditions. I put them into the context of historical-political events and major economic fluctuations, which were doubtlessly their critical driving force.

In terms of time the study focuses mainly on the period from 1934 to 1938, as already mentioned. The reason for demarcating the interval from 1934 is the importance of that year as a turning point, when the industry experienced its greatest crisis and ended up in an extended phase of depression. Compared to previous periods, this one was distinguished by a different quality of economic policy, which can be characterised by the mass use of state interventions. The time horizon observed herein ends in September 1938. The impact of the Munich Agreement on the monitored production is not a subject of this study. Despite the fact that the topic is chronologically demarcated by the mentioned period, space in the work is briefly given to the situation in the industry of dry distillation of wood in Slovakia during the Great Depression. The period before 1934 is, comparatively speaking, a starting point for clarifying the subsequent development in the examined industry.

The dry distillation of wood

The subject production in Slovakia was mainly represented by the *Jozef Pálffy Chemical Factory* in Smolenice, which also included a branch plant in the village of Dobrá Voda. As the name itself indicates, the chemical works was founded by members of the noble Pálffy family back in 1880.² Nearly the entire volume of the primary raw material – beech wood – was acquired by the Pálffy plants from their own forests. Self-sufficiency in the raw material meant a huge advantage over the competition, which had to buy the necessary wood at commercial prices. Aside from the main production programme, the company also produced paints, var-

nishes, artificial resin and lime to supplement its business.³ The production of varnishes began in the fall of 1929, and the products of the dry distillation of wood were also used during the production process. They had to import the other raw materials; for example, zinc white was supplied by a chemical factory in Košec.⁴

A large and modern plant for the dry distillation of wood was established in Likier (today's village part of Hnúšť'a) in 1924 by the German company *Dr. Blasberg*. The total investment during construction was up to 56 million Czechoslovak koruna (Kč). Immediately after the launching of production, the plant became the leading employer in the region. In 1925, 526 people worked in the factory alone, including 58 office workers and about 250 forest workers.⁵ Along with the creation of their own jobs, the importance of the Likier production also lay in securing sales for the surrounding business entities and state forests, which particularly supplied the necessary wood material.⁶

Even during the Austro-Hungarian era, plants for the dry distillation of wood were focused on the broad internal market. Thus, the collapse of the monarchy led to a loss of outlets, and the newly established republic was unable to “absorb” the previous volume of production. In the late 1920s and early 1930s, 80% of the final products of the dry distillation of wood from producers from Slovakia and Subcarpathian Rus' were on average exported abroad, and their production capacity was used to a maximum of 53%. From the archives it can be seen that the factory in Likier sold more than 85% of its production on external markets. In contrast, the production in Smolenice, including the production of varnishes, was mostly concentrated on sales within the republic. The largest share of revenues in Czechoslovak koruna of both plants within their main production programmes

² *Slovenský priemysel roku 1931* [Slovak Industry in 1931]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1932. p. 29.; JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod malými Karpatmi (1883 – 1973)* [90 years of chemistry under the Little Carpathians (1883 – 1973)]. Bratislava: Práca, 1973. pp. 9-10.

³ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stickstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, p. 2, appendix pp. 2-5.

⁴ ENGLER, Marko. *Železnice v okolí Smolenic a Dobrej Vody* [Railways in the vicinity of Smolenice and Dobrá Voda]. Trnava: Marko Engler, 2017. p. 27.

⁵ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, pp. 2-3. In the case of the development of employment in the plant, the document does not indicate whether the quantification data refers to the average monthly number of workers per year or to the situation on a specific day. Most likely, the average monthly value of the respective year was used.

⁶ *Ibid.*, p. 3. The remaining three more important plants were located in the territory of Subcarpathian Rus'. See *Slovenský priemysel roku 1931* [Slovak Industry in 1931]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1932. p. 29.

was in the products charcoal, acetic acid, acetone, and wood alcohol.⁷

The Great Depression negatively affected world trade. The decrease in export opportunities unleashed an intensely competitive struggle to maintain markets. Despite the high level of cartelization both at home and abroad, the situation could not be stabilised. Neighbouring countries introduced tariffs and various other measures to block imports entering their territory. Hungary almost completely closed its borders to imports from Czechoslovakia, while Poland used price dumping as the main tool for exporting charcoal. Germany dominated in the other products of dry distillation of wood, and it set off on the path of their synthetic production, thereby reducing input costs.⁸

Between 1929 and 1933, the export opportunities for producers in this sector in Slovakia fell by more than half. In the same period, the prices of charcoal and acetone fell by approximately 50%, and with acetic acid and wood alcohol the decrease was even more pronounced. In contrast, the price of beech wood rose significantly. This led to the unprofitability of production, and the factory in Dobrá Voda even had cease production for several months during the crisis.⁹ At the worst part of the recession in 1933, the chemical plants in Smolenice showed a loss of 832,000 Kč.¹⁰

⁷ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, pp. 6-7, appendix 5/c.; Národný archív v Prahe [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stickstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, p. 3, appendix pp. 2-5.; *Slovenský priemysel roku 1929* [Slovak Industry in 1929]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1930. p. 62.; *Slovenský priemysel roku 1931* [Slovak Industry in 1931]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1932. p. 29.

⁸ *Slovenský priemysel roku 1930* [Slovak Industry in 1930]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1931. p. 34.; *Slovenský priemysel roku 1931* [Slovak Industry in 1931]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1932. p. 29.; *Slovenský priemysel roku 1933* [Slovak Industry in 1933]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1934. p. 27.

⁹ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, pp. 5, 9.; *Slovenský priemysel roku 1931* [Slovak Industry in 1931]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1932. p. 29.

¹⁰ Národný archív v Prahe [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stickstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, pp. 4-5.

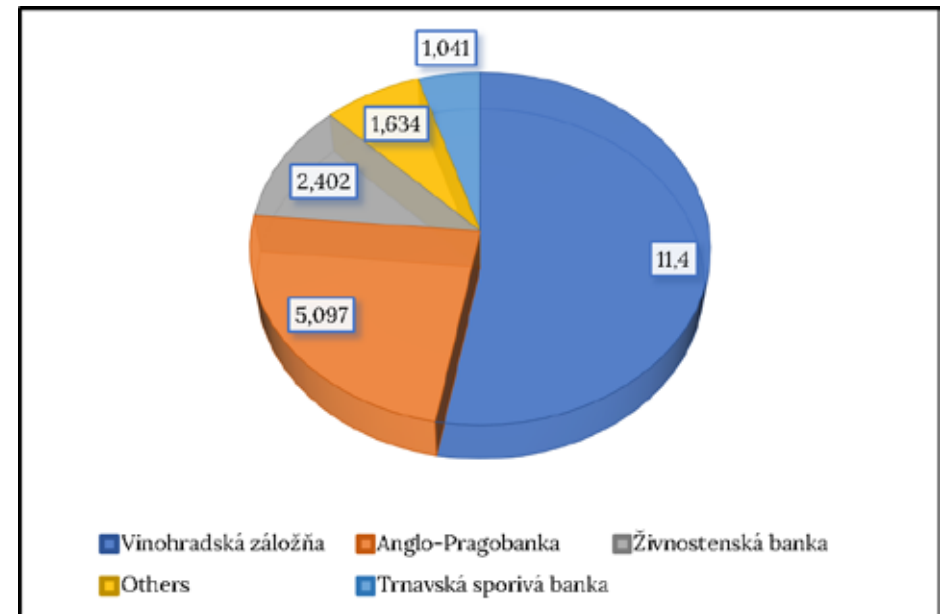

Chart 1: Creditors and their receivables in millions of Kč against the large estates in Smolenice in 1933. Source: Archiv České národní banky v Prahe [Czech National Bank Archive in Prague], Živnostenská banka fund, folder number 1, Řed. Zprávy 1920 – 1944 [Reports 1920 – 1944], Chemická továrna Smolenice Josef Pálffy [Smolenice Chemical Factory Jozef Pálffy], March 19, 1934.

In addition to the effects of the crisis, large estates in Smolenice, including chemical plants, faced enormous indebtedness and foreclosures during this time. The situation became so burdensome that these properties had to be put into so-called “forced administration”.¹¹ In 1933, the total debt amounted to 21.574 million Kč. The biggest creditors were *Vinohradská záložňa* and the *Anglo-Pragobanka* with claims worth 11.4 and 5.097 million Kč (see Chart 1), respectively. According to period archives, Jozef Pálffy, who was supposed to manage the large estates in question for the benefit of his entire family, was responsible for this unfavourable situation. Mikuláš and Ladislav Pálffy blamed him for the debt, for the wasteful handling of revenues, the non-payment of taxes and other expenditures, and in their view, he was to have on the whole deliberately led the property entrusted to him to a loss. The entire dispute eventually led to a long-term lawsuit, because Jozef Pálffy refused to pay compensation for the damage and to relinquish management of the entrusted assets. Unfortunately, the final verdict of the lawsuit

¹¹ Forced administration was intended to control the business’s financial management and ensure the repayment of debts.

could not be found, though a bank report on the economic status of the chemical plants can serve as an indication. It states that industrial production in Smolenice achieved significant revenues, which were “*spent either by the estate [the Smolenice estates] or privately by Jozef Pálffy*”.¹²

The plant in Likier also reported a loss in the amount of almost 529,000 Kč for year 1933 (see Table 1). Naturally, along with the drop in sales and prices, there were layoffs. During the peak of the crisis, only 177 people were employed in the plant itself, which meant a decrease of 64% compared to 1929 (see Table 2). Despite the above, the situation in the plant can be considered significantly better than in the case of the “astronomically” indebted Pálffy plants and their attached estate.¹³

Tab. 1: Production costs and revenues of individual products of the Likier plant for year 1933.

Product	Amount in kg	Costs in Kč	Revenue Kč	Profit in Kč	Loss in Kč
Charcoal	7,681,758	1,843,621.92	1,536,351.60	-	307,270.32
Raw pitch	1,387,790	249,802.18	249,802.18	-	-
Condensed oil	27,587	8,276.10	6,896.75	-	1,379.35
Calcium acetate	1,567,372	1,673,059.58	1,394,961.08	-	278,098.5
Sour vinegar	289,999	4,147,409.74	3,592,118.88	-	555,290.86
Acetone	180,595	1,083,934.69	1,023,973.65	-	59,961.04
Acetone oils	63,669	134,771.44	159,172.50	24,401.06	-
Wood spirit	506,353	1,276,009.56	1,367,153.10	91,143.54	-
Wood spirit oils	34,200	83,935.29	41,040.00	-	42,895.29

¹² Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], Živnostenská banka fund, box 6687, folder number 1, Řed. Zprávy 1920 – 1944 [Reports 1920 – 1944], Chemická továrna Smolenice Josef Pálffy [Smolenice Chemical Factory Jozef Pálffy], March 19, 1934; Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], Pražská úvěrní banka fund, box 586, folder number 1, Josef Pálffy – velkostatek a chem. továrny [Jozef Pálffy – large estate and chemical factory], 5. Pro výkonný výbor [5. For the executive committee], April 27, 1933; Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], Živnostenská banka fund, box 6687, folder number 1, Řed. Zprávy 1920 – 1944 [Reports 1920 – 1944], Ke sporu Josefa Pálffyho s příbuzenstvem [Regarding the dispute between Jozef Pálffy and relatives], November 10, 1932.

¹³ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, p. 3, appendix 5/d.

Formaldehyde	92,041	201,771.60	280,725.05	78,953.45	-
Butyl acetate	84,802	842,581.27	942,150.22	99,568.95	-
Amyl acetate	45,158	406,588.61	472,352.68	65,764.07	-
Sodium acetate	70,316	178,248.58	189,853.20	11,604.62	-
Acetic acid ether	54,466	296,792.28	454,246.44	157,454.16	-
Methyl acetate	25,539	63,459.53	235,214.19	171,754.66	-
Burnt lime	1 246,205	158,839.56	174,468.70	15,629.14	-
Total	13,357,850	12,649,101.93	12,120,480.22	716,273.65	1,244,895.36

Source: Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, appendix 5/a, 5/b, 5/c, 5/d.

In the post-crisis depression, the factories in Smolenice and Likier continued to operate in Slovakia with great difficulties. The branch plant in Dobrá Voda did not function in 1934, and it temporarily started operations only in the following year. The previous poor use of production capacities together with low employment in the whole profession showed no significant improvement. After the initial growth in exports of most of the main products, a deterioration again occurred which subsequently lasted until the end of the depression. The clearing policy of neighbouring states, their quota limits and customs increases were the main negative influences on exports. The intense competition often caused prices to continue to fall below production costs of the finished products of the dry distillation of wood. Demand on the domestic market did not improve much and showed fluctuating rises and falls.¹⁴

¹⁴ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, without a reference number, Lúčobný priemysel dr. Blasberg a spol. komand. spol. [the Lúčobný industry Dr. Blasberg and company, limited partnership], Likier pp. Hnúšťa; Zpráva o situaci čl. průmyslu chemického v roce 1934 [Report on the situation of the Czechoslovak chemical industry in 1934]. In *Chemické listy pro vědu a průmysl* [Chemical Documents for Science and Industry], 1935, vol. XXIX, No. 11-12, p. 156.; *Slovenský priemysel roku 1934* [Slovak Industry in 1934]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1935. pp. 29-30.; *Slovenský priemysel roku 1935* [Slovak Industry in 1935]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1936. pp. 24-25.; JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod malými Karpatmi (1883 – 1973)* [90 years of chemistry under the Little Carpathians (1883 – 1973)]. Bratislava: Práca, 1973. pp. 44-47.

Tab. 2: Number of employees at the Dr. Blasberg works in Likier.

Year/workers:	In the plant	In the forest	Administrative	Total*
1925	526	250	58	834
1926	502	350	44	896
1927	552	400	42	994
1928	445	400	58	903
1929	497	330	54	881
1930	432	474	44	950
1931	500	300	51	851
1932	320	484	42	846
1933	177	182	38	397

Source: Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, s. 2-3.

* In the case of the development of employment at the plant in Likier, the author of the document does not indicate whether the quantification data refers to the average monthly number of workers per year or to the situation on a specific day. Most likely the average monthly value of the respective year was used.

In early 1934, the chemical plants in Smolenice experienced an extremely difficult situation and were only able to fulfil their financial obligations to a limited extent. Therefore, its second largest creditor, *Anglo-Pragobanka*, confiscated the entire volume of wood on the estate, which gradually brought production to a complete halt. The release of the necessary raw material was conditional on the proper repayment of a large loan in cash. After negotiations, a compromise solution was reached on 30 March 1934, when the bank granted a three-month deferral of repayment. The plants subsequently restarted operations.¹⁵ In 1935, production conditions in Smolenice stabilised, and the factories for the dry distillation of wood operated continuously. Although the production of varnishes was limited, it did continue non-stop during the year.¹⁶

Also of interest is the development of the share of domestic and foreign sales of final products. In 1933, the total turnover of Pálffy's chemical plants was 9.2

¹⁵ Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], Živnostenská banka fund, box 6687, folder number 1, Řed. Zprávy 1920 – 1944 [Reports 1920 – 1944], Chemická továrna Smolenice Josef Pálffy [Smolenice Chemical Factory Jozef Pálffy], March 19, 1934.; JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod malými Karpatmi (1883 – 1973)* [90 years of chemistry under the Little Carpathians (1883 – 1973)]. Bratislava: Práca, 1973. pp. 44-45.

¹⁶ Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], *Pražská úvěrní banka* fund, box 586, folder number 1, Josef Pálffy – velkostatek a chem. továrny [Jozef Pálffy – large estate and chemical factory], Filiálka v Bratislavě – Josef Pálffy, Smolenice [Bratislava branch – Josef Pálffy, Smolenice], October 4, 1935.

million Kč, the export value of which was 2.4 million Kč. After the subsequent year-on-year increase in turnover by 700,000 Kč, it again fell in 1935 to the level of 9.1 million Kč, while exports fell to 1.5 million Kč. The total turnover also included the sales of varnishes, whose value at the end of the depression was 2 million Kč. Aside from the decrease in exports by 37.5%, the above data show that the importance of the domestic market grew in the monitored period (see Table 3). Nevertheless, the chemical plants had problems with the sale of their main product – acetic acid (edible and technical). Its share in the total turnover and revenues within the dry distillation of wood products reached up to 40%. In his monograph, Štefan Jastrabík points to the then intensive efforts of the *Republican Party of Farmers and Peasants* to promote the use of fermented spirit vinegar instead of edible acetic acid vinegar produced from wood.¹⁷

Tab. 3: Approximate sales in Czechoslovakia, export, turnover and economic result of the Jozef Pálffy Chemical Factory for the relevant calendar year in Czechoslovak koruna.

	Demand in the ČSR	Export	Turnover (from this varnish)	Net profit	Loss
1933	6,800,000	2,400,000	9,200,000 (?)*	-	832,000
1934	8,000,000	1,900,000	9,900,000 (?)*	-	486,000
1935	7,600,000	1,500,000	9,100,000 (2,000,000)	-	748,000
1936	10,800,000	1,000,000	11,800,000 (2,800,000)	-	188,000
1937	13,800,000	1,200,000	15,000,000 (4,800,000)	1,454,000	-

Source: Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stickstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, pp. 4-5, appendix pp. 3-4.

* Data for varnishes for 1933 and 1934 could not be obtained.

¹⁷ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stickstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, appendix pp. 3-4.; JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod malými Karpatmi (1883 – 1973)* [90 years of chemistry under the Little Carpathians (1883 – 1973)]. Bratislava: Práca, 1973. p. 47.

Upon looking at the economic result, the *Pálffy* chemical plants ended up with loss each year during the Depression (see Table 3). This did not necessarily mean that the business was in bad shape, since only the value of bank interests and commissions included in the costs in this period exceeded the amount of the final loss.¹⁸ This is confirmed by the report of the *Pražská úvěrová banka* (Prague Credit Bank) from October 1935 on the state of the *Pálffy* plants: “Production of the mentioned chemicals is profitable. However, the factory enterprises are unable to earn enough to pay interest and various court and legal fees, since the entire property is disproportionately indebted and many creditors are demanding the payment of their claims through enforcement.”¹⁹

Another producer in Slovakia – the *Dr. Blasberg* works – struggled during the Depression in particular with the lack of beech wood fuel, as a result of which he had to limit production. Both contractual suppliers of raw materials gradually reduced their supplies to a minimum for several reasons, and already during the crisis the factory in Likier was forced to use its own wood reserves created in case of an emergency. The raw materials needed could be imported from state forests, but at prices disadvantageous for production and even higher than those paid by the competition. Company representatives therefore turned to the relevant authorities and ministries for help, justifying their demands in a memorandum sent on 31 March 1934.²⁰ The settling of the matter between the applicant and the state institutions lasted for more than a year. Despite the chemical works in Likier being on the list of plants important for the defence of the republic, the Ministry of National Defence did not consider it necessary to comply with the above-mentioned

request. It justified its stance with the inappropriate capital structure of the *Dr. Blasberg* company, which was de facto in German hands. German national Ludvík Dettelbacher served as company’s director during this period.²¹

After lengthy negotiations, both sides agreed on certain concessions. The plant in Likier was granted a significant discount on railway charges for the transport of wood, both from the forests of Subcarpathian Rus’ (valid from 15 April 1935 to 14 April 1936) and from the Kriváň-Detva station (valid from 19 April 1935 to 31 December 1935).²² To ensure undisturbed operation, 14,000 spatial metres of beech firewood coming from state forests in Žarnovica were sold at a set price per square metre of 5 to 8 Kč lower than its market equivalent. What’s more, during May and June, negotiations were also underway with the *Czechoslovak Central Wood Store* about the supply of an additional 20,000 to 25,000 spatial metres of raw material.²³ Thus, the plant in Likier managed to avert the threat of shutdown and in 1935, it employed 333 workers on average per month. The plant operated properly for 48 hours a week throughout the year.²⁴

In 1936, five more important plants for the dry distillation of wood continued to operate on the domestic market – *Josef Pálffy’s Smolenice Chemical Plant*, *Dr.*

¹⁸ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stickstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, pp. 4-5.

¹⁹ Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], *Pražská úvěrová banka* fund, box 586, folder number 1, Josef Pálffy – velkostatek a chem. továrny [Josef Pálffy – large estate and chemical factory], Josef Pálffy, chemická továrna, Smolenice [Josef Pálffy, Chemical Factory, Smolenice], October 14, 1935.

²⁰ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 5139, Pridelenie palivového dreva [Firewood allocation], March 31, 1934, pp. 4-6.; Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 9420, Zásobenie bukovým palivom... [Supply of beech fuel...], June 25, 1934.; Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 2436, Továrň v Hnúšťa-Likieru nemá dreva [The factory in Hnúšť’a-Likier do not have wood], February 11, 1935.; Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 4422, Dodávky suroviny [Raw material supplies], March 13, 1935.

²¹ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3650, inventory number 2676, reference number 10498, Lučobný priemysel Dr. Blasberg... Příklad dříví za účelem udržení provozu, Dr. Blasberg v Likieru – dodávky dřeva [Chemical industry... Dr. Blasberg... Allotment of wood for the purpose of maintaining operations, Dr. Blasberg in Likier – supply of wood], May 25, 1935.

²² Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3650, inventory number 2676, reference number 30908, Lučobný priemysel Dr. Blasberg... Příklad dříví za účelem udržení provozu, Dr. Blasberg v Likieru – osobní poměry [Chemical industry... Dr. Blasberg... Allotment of wood for the purpose of maintaining operations, Dr. Blasberg in Likier – personal relationships in the company], June 19, 1935.

²³ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, reference number 7772, Obchodnej a priemyselnej komore v B. Bystrici [to Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica,], May 11, 1935.; Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3650, inventory number 2676, reference number 13031, Lučobný priemysel Dr. Blasberg... Příklad dříví za účelem udržení provozu, Dr. Blasberg v Likieru – dodávky dřeva – osobní poměry [Chemical industry... Dr. Blasberg... Allotment of wood for the purpose of maintaining operations, Dr. Blasberg in Likier – supply of wood – personal relationships in the company], June 18, 1935. The unit of measurement, the spatial metre, can be simply defined as a cube with edges one metre long, which is imperfectly filled with wood, i.e. it contains unfilled gaps. With a cubic metre, the entire volume is filled with wood without gaps, which is very difficult to achieve in practice.

²⁴ Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 456, inventory number 556, without a reference number, Lučobný priemysel dr. Blasberg a spol. komand. spol. [the Lučobný industry Dr. Blasberg and company, limited partnership], Likier pp. Hnúšť’a.

Blasberg and co., Ltd Chemical Industry; Bantlin Chemical Works, a.s. in Perečín; *Clotilda, a.s., for the Chemical Industry* in Veľký Bočkov; and *Szolyva a.s. for Wood Processing* in Svalava. There was only one small factory in the Czech lands. Depending on the season, these five producers employed together some 8,000 to 10,000 workers (the figure includes factory and forest workers, transport workers and others). All the mentioned plants were associated in the main domestic syndicate *Acetic*, as well as in other domestic and foreign cartels.²⁵

The revival of the economy in the republic was initially evident only minimally in the industry of dry distillation of wood. Employment rose in 1936, and in the last months of the year domestic sales showed moderate improvement. On average, the plants were operating 45% of their maximum production capacity. While domestic prices did not change compared to the previous period, a significant drop in foreign trade did take place. The decrease in exports was caused mainly by the persistent competition and the application of various restrictions that prevented trade. The loss of markets in Italy as a result of the sanctions imposed on it for its invasion of Ethiopia in October 1935 was a huge problem.²⁶

A similar line of development can also be seen in 1937. Sales on the domestic market grew slightly along with employment, though an increase in the price of beech wood had a negative effect on the profitability of production. Exports further declined, as competition from the United States, Canada and Japan battled in foreign markets by cutting prices of their own products.²⁷ The situation began to improve significantly in early 1938, when Hungary opened up to the import of charcoal from Czechoslovakia. Its original supplier, Romania, began to use most

²⁵ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3901, inventory number 2832, reference number 293, Destilace dřeva, Požadavky priemyslu suchej destilácie [Dry distillation of wood, The requirements of the dry distillation industry], November 3, 1936.; Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], *Pražská úvěrní banka* fund, box 689, folder number 5, Josef Pálffy – velkostatek a chem. továrny [Josef Pálffy – large estate and chemical factory], Josef Pálffy, chemická továrna, Smolenice [Josef Pálffy, Chemical Factory, Smolenice], March 12, 1938, pp. 1-4.

²⁶ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3901, inventory number 2832, reference number 293, Destilace dřeva, Požadavky priemyslu suchej destilácie [Dry distillation of wood, The requirements of the dry distillation industry], November 3, 1936.; Situace chemického průmyslu v Československu [Report on the situation of the Czechoslovak chemical industry]. In *Chemické listy pro vědu a průmysl* [Chemical Documents for Science and Industry], 1937, vol. XXXI, No. 11-12, p. 220.; *Slovenský priemysel roku 1936* [Slovak Industry in 1936]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1937. p. 25.

²⁷ Situace československého průmyslu chemického v roce 1937 [The situation of the Czechoslovak chemical industry in 1937]. In *Chemické listy pro vědu a průmysl* [Chemical Documents for Science and Industry], 1938, vol. XXXII, No. 15-16, p. 304.; *Slovenský priemysel roku 1937* [Slovak Industry in 1937]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1938. p. 45.

of its own production for weapons purposes and almost completely limited the export of this commodity. The improved sales occurred in the case of acetic acid, which had a major share in the turnover of both plants in Slovakia.²⁸

In the case of the *Pálffy* plants, the larger demand in the country for the products of the dry distillation of wood was reflected in the reduction of its loss compared to the previous period. While the branch plant in Dobrá Voda reported a loss of 292,000 Kč, the factory in Smolenice even ended up with a net profit of 104,000 Kč.²⁹ The negative development in exports continued, as they recorded a decrease of 58.3% between 1933 and 1936. The production of varnish had an increasingly large share of the resulting turnover, and a similar line of development can also be observed in 1937. During the same period, the *Pálffy* plants reported a net profit of 1.454 million Kč for the first time, and better results began being seen even in the case of exports. The domestic sales are interesting to observe, as they more than doubled compared to the deepest part of the Depression (see Table 3).³⁰ Despite the above, it was still not possible to reduce the indebtedness, which reached a total of 21.883 million Kč in 1937. Yet, the forced administration of large estates and chemical factories belonging to them continued until the end of the republic.³¹

The works in Likier continued to struggle with the lack of wood. What's more, since 1937, the main supplier, the company *Latorica* in Mukachevo, was unable to provide the contractually stipulated volume of the necessary raw material due to a lack of forest workers. Again, lengthy negotiations with the relevant authorities followed, ending in an agreement on 1 June 1938. The state forests undertook to immediately provide 30,000 spatial metres of beech wood. Negotiations on discounted railway charges for the import of timber from the forests of Subcarpathian Rus' also restarted.³²

²⁸ Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], *Pražská úvěrní banka* fund, box 689, folder number 5, Josef Pálffy – velkostatek a chem. továrny [Josef Pálffy – large estate and chemical factory], Chemická továrna Smolenice Josef Pálffy [Chemical Factory Smolenice Josef Pálffy], March 12, 1938, p. 5.

²⁹ Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], *Pražská úvěrní banka* fund, box 586, folder number 1, Josef Pálffy – velkostatek a chem. továrny [Josef Pálffy – large estate and chemical factory], Josef Pálffy Smolenice, May 18, 1937.

³⁰ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production fund], box 517, signature GS 160/15, Čsl. Stuckstoff – Werke – Smolenice, Record number H/1149, June 3, 1938, pp. 4-5, appendix pp. 3-4.

³¹ Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague], *Pražská úvěrní banka* fund, box 689, folder number 4, Chemická továrna Josef Pálffy Smolenice [Chemical Factory Josef Pálffy Smolenice], December 31, 1937.; JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod malými Karpatmi (1883 – 1973)* [90 years of chemistry under the Little Carpathians (1883 – 1973)]. Bratislava: Práca, 1973. pp. 47-62.

³² Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3901, inventory number 2832, without a reference number, Destilace dřeva, Palivové dřevo [Dry distillation of wood, Firewood], May 3, 1937.

Sales of the products from the Likier plant on the domestic market can be seen as satisfactory during this period, and the average number of workers even increased to 529 in 1937. In contrast to this, the situation in exports developed unfavourably. The plant was unable to withstand the drop in prices of the products of the dry distillation of wood on foreign markets and was thus pushed out of a large portion of its outlets. The growth of wages and prices of raw materials in the country also had a negative effect on its competitiveness, and the aforementioned sanctions against Italy, which was one of the main buyers of acetone and charcoal from the factory in Likier, led to a drop in exports.³³

Conclusion

The economy of Czechoslovakia, a part of which was also the industry of dry distillation of wood, passed through several important stages in the interwar period. One of them – the period between 1934 and 1938 – is analysed in the presented study. The chemical sector mainly placed its products on the domestic market. Plants for the dry distillation of wood were an exception, as they exported part of their production abroad. The collapse of export opportunities during the Great Depression between 1929 and 1933 in combination with the negative economic development in the republic resulted in the temporary stoppage of operations at the factory for the dry distillation of wood in Dobrá Voda.

³³ Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3901, inventory number 2832, reference number 713/38-V, Destilace dřeva, Dodávka bukového palivového dřeva fe Lučobný priemysel Dr. Blasberg... – záznam o dohode [Dry distillation of wood, Delivery of beech firewood to the Dr. Blasberg... – agreement record], June 1, 1938, pp. 1-2.; Národní archiv v Praze [National Archives in Prague], fond *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers], box 3901, inventory number 2832, reference number 36099-III/1938, Destilace dřeva, Sleva dovozného pre bukové palivové drevo zo staníc Čiňadovo, Hankovice, Svalava a Zaňka do st. Hnúšť'a [Dry distillation of wood, Fee discount on the import of beech firewood from stations Čiňadovo, Hankovice, Svalava a Zaňka to station Hnúšť'a], July 26, 1938.; Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 438, inventory number 549, without a reference number, Dotazník: /Likier/ [Questionnaire: /Likier/]; Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 438, inventory number 549, without a reference number, Dotazník: /Likier/ [Questionnaire: /Likier/]. Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 545, inventory number 576, reference number 2316/37, Protokol o Vaší plenárni schůzi, Dotazník:... Dr. Blasberg... [Protocol of your plenary session, Questionnaire:... Dr. Blasberg...]; Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava], fond *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [The Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica fund], box 658, inventory number 581, reference number 19271, Dr. Blasberg, Prehľad zamestnanosti v prvom polroku 1938 [Dr. Blasberg, Overview of employment in the first half of 1938], September 7, 1938.

In 1934, the economy of Czechoslovakia overcame the deepest decline and ended up in the protracted phase of the Depression. Although an overall improvement in economic conditions did occur, individual macroeconomic indicators, such as exports, industrial production, and unemployment, continued to show great fluctuations. The chemical industry in Slovakia, too, struggled with a very difficult situation during the Depression. Sales and employment fluctuated; the prices of input raw materials mostly increased, and as a result of overproduction and strong competition on the domestic market, the prices of many final products fell even further. These matters had a negative impact on the efficiency of production and also affected the industry of dry distillation of wood. Furthermore, as a result of customs barriers, limited allocations and the dumping policy of some countries, the *Pálffy* chemical plants, as well as the *Dr. Blasberg* works lost a significant portion of its outlets abroad.

The revival of the world economy manifested in Czechoslovakia in the second half of 1936. On the whole, the chemical industry exceeded the pre-crisis state of production, and in regard to the industry of dry distillation of wood, we can speak of improvements. The *Pálffy* plants succeeded in making a profit again after years of losses, though at the same time its huge indebtedness hindering development did not decrease at all. On the other hand, the plant in Likier continued to struggle with the lack of its primary raw material – wood. What's more, it was gradually and definitively excluded from foreign outlets. Nevertheless, the situation in the industry of dry distillation of wood can be described as stabilised until the Munich Agreement, despite the renewed crisis decline that began at the end of 1937.

References

Archive materials

Archiv České národní banky v Praze [Czech National Bank Archive in Prague]

- fund: *Pražská úvěrní banka*

- fund: *Živnostenská banka*

Národní archiv v Praze [National Archives in Prague]

- fund: *Předsednictvo ministerské rady* [Presidency of the Council of Ministers]

- fund: *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* [Society for Chemical and Metallurgical Production]

Slovenský národný archív v Bratislave [Slovak National Archives in Bratislava]

- fund: *Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici* [Chamber of Commerce and Industry in Banská Bystrica]

Literature

- ENGLER, Marko. *Železnice v okolí Smoleníc a Dobrej Vody* [Railways in the vicinity of Smolenice and Dobrá Voda]. Trnava: Marko Engler, 2017.
- Chemické listy pro vědu a průmysl* [Chemical Documents for Science and Industry], 1935, vol. XXIX, No. 11-12.
- Chemické listy pro vědu a průmysl* [Chemical Documents for Science and Industry], 1937, vol. XXXI, No. 11-12.
- Chemické listy pro vědu a průmysl* [Chemical Documents for Science and Industry], 1938, vol. XXXII, No. 15-16.
- JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod malými Karpatmi (1883 – 1973)* [90 years of chemistry under the Little Carpathians (1883 – 1973)]. Bratislava: Práca, 1973.
- Slovenský priemysel roku 1929* [Slovak Industry in 1929]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1930.
- Slovenský priemysel roku 1930* [Slovak Industry in 1930]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1931.
- Slovenský priemysel roku 1931* [Slovak Industry in 1931]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1932.
- Slovenský priemysel roku 1933* [Slovak Industry in 1933]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1934.
- Slovenský priemysel roku 1934* [Slovak Industry in 1934]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1935.
- Slovenský priemysel roku 1935* [Slovak Industry in 1935]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1936.
- Slovenský priemysel roku 1936* [Slovak Industry in 1936]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1937.
- Slovenský priemysel roku 1937* [Slovak Industry in 1937]. Turčiansky sv. Martin: Ústredné združenie slovenského priemyslu [Central Association of Slovak Industry], 1938.

Úloha bezpečnostných orgánov štátu pri zabezpečovaní štátno-bezpečnostnej agendy, na príklade Okresného úradu v Trnave¹

Marcel Demčák

Ing. Marcel Demčák
University of Ss. Cyril & Methodius in Trnava
Faculty of Arts
Department of Historical Sciences and Central European Studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
e-mail: demcak1@ucm.sk
<https://orcid.org/0009-0007-0494-0103>

Populačné štúdie Slovenska 16:2:39-47

The role of state security authorities in ensuring the state security agenda, on the example of the District office in Trnava

The article deals with the organized and role of state security authorities in ensuring the state security agenda. The aim of the article was to analyze their role in ensuring the state security agenda through the presidential files of the District office in Trnava in the years 1923 to 1924. Through this analysis, the article points to the cooperation of the state's security bodies in ensuring the protection of the state and its inhabitants.

Keywords: District office, state security agenda, gendarmerie, state security authorities

Úvod

Výkon bezpečnostných zložiek štátu bol rozdelený podľa rakúskeho systému z čias monarchie. Četníctvo bolo v teréne a polícia v mestách. Polícia bola štátna a komunálna, ktorá sa delila na mestskú a obecnú. V konečnom dôsledku četníctvo bolo podporované na vidieku obecnou políciou a v mestách štátnou políciou.² Po vzniku ČSR neexistovala na Slovensku štátna polícia. Bolo to z dôvodu, že prevzatá uhorská policajná sústava týmito zložkami nedisponovala. Vo všetkých mestách existovala mestská polícia.³ Situáciu vyriešilo MPS, ktoré vytvorilo

¹ Príspevok je výstupom z riešenia projektu APVV-0199-20: Transformácia populačného vývoja na Slovensku v regionálnom pohľade od konca 19. do polovice 20. storočia.

² MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II. : Československo (1918-1938)*. Praha : Přeborská tiskárna, 1999. s. 19.

³ Tamže, s. 21

zvláštne policajné oddelenie. V priebehu roku 1919 vznikol kapitanát v Bratislave a Košiciach.⁴

1. Policajné riaditeľstvá a spravodajská ústredňa

Na základe zákona⁵ o zriadení policajných úradov vzniklo policajné riaditeľstvo v Bratislave a Košiciach.⁶ Vláda ČSR sa zaviazala, že do piatich rokov od účinnosti tohto zákona zriadi štátne úrady policajné, kdekoľvek to uzná za potrebné. Ich úlohou by bolo starať sa o verejnú bezpečnosť a pokoj, bezpečnosť osôb a majetku, udržiavať verejný poriadok a viesť evidenciu obyvateľov a cudzincov. Tieto úrady mali prevziať oblasť obecnej pôsobnosti. Dôležitým faktom bolo, že obce boli povinné prispievať k nákladom štátnych policajných úradov vo svojej obci a to po dobu piatich rokov odo dňa zriadenia štátneho policajného úradu. Ďalej mali povinnosť ponechať štátu k užívaniu bezplatne budovy, ktoré slúžili k plneniu úloh štátnymi úradmi. Vláda bola oprávnená, kedykoľvek uzná za vhodné, zrušiť štátny policajný úrad. Po jeho zrušení by prechádzala oblasť jeho pôsobnosti na obec.⁷

Policajné riaditeľstvo v Bratislave malo kompetencie a oblasť záujmu v župe Bratislavskej, Nitrianskej, Považskej a Pohronskej. Policajnému riaditeľstvu v Košiciach pripadla Podtatranská a Košická župa. Medzi ich agendu patrilo aj sledovanie činnosti opozície. Jednalo sa o činnosť komunistickej strany ČSR, slovenskej ľudovej strany, socialistických strán, maďarských a nemeckých politických strán. Viedli záznamy o každom zhromaždení, schôdkach alebo verejných vystúpeniach. Na policajné riaditeľstvo tak prichádzali situačné správy z rôznych častí Slovenska prostredníctvom policajných a politických úradov.⁸

Na Ministerstve vnútra (ďalej len MV) na 13. oddelení pôsobila vojenská a hospodárska administratívna správa četníctva, ktorá spolu s 5. oddelením spravujúcim záležitosti bezpečnostných úradov tvorila III. prezidiálny odbor.⁹ V rámci 5. oddelenia III. odboru pôsobilo aj oddelenie obrannej spravodajskej služby, nazývané tiež oddelenie "N". Jeho úlohou bolo sledovať nebezpečné elementy, extrémistické politické strany a nacionalistické hnutia so separatistickými tendenciami. V prezídiu všetkých zemských úradov a policajných riaditeľstiev boli vybudované spravodajské oddelenia. Policajné prezídiá pri zemských úradoch potom riadili spravodajskú činnosť vo svojej pôsobnosti.¹⁰

⁴ Tamže, s. 22

⁵ Zákon, ktorým sa vláda zmocňuje zriaďovať štátne policajné úrady zo dňa 16. marca 1920, č. 165/1920 Sb. z. a n.

⁶ MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. Dějiny policie a četnictva II..., s. 24

⁷ Z. č. 165/1920 Sb. z. a n.

⁸ Dočasný inventár. Policajné riaditeľstvo v Bratislave 1920-1945 (1950). Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. 1961-1962.

⁹ MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. Dějiny policie a četnictva II..., s. 53.

¹⁰ Tamže, s. 29.

Ako príklad zapájania četníctva do záležitostí spravodajskej služby poslúži obežník, v ktorom MPS odporúčalo, aby sa k získavaniu správ o pomeroch v susedných štátoch nenápadne využívalo vypočúvanie prichádzajúcich československých občanov zo zahraničia alebo aj od cudzincov, ktorí po príchode svoj pobyt prihlasujú. Vypočúvanie sa malo vykonávať celkom nenápadne, aby vypočutý nevycítil dôvod prečo mu bola otázka položená. Získané informácie mali byť „...podávané podľa predpisov o službe spravodajskej...“¹¹ Okresný náčelník správu preposlal notárovi mesta Trnava, oddeleniu štátnej polície v Trnave, všetkým četníckym staniciam a notariátom s dodatkom, aby mu všetky informácia dôležité pre štát osobne ihneď hlásili.¹²

V tomto ohľade znalosti četníkov o osobách a okolí v mieste ich pôsobenia patrili medzi ich najdôležitejší pomocný prostriedok. Znalosti o okolí im slúžili najmä na orientáciu v priestore, aby vedeli aj v noci nájsť pobyt ktorejkoľvek miestnej osoby. Museli poznať všetkých obyvateľov svojho obvodu. Išlo najmä o verejných úradníkov, obecných funkcionárov, lekárov, zverolekárov, lesní personál a pod. , ako aj osoby, ktoré mali vplyv alebo užívali vážnosť obyvateľov. Predovšetkým išlo o poslancov, predákov, dôverníkov politických strán, redaktorov novín a pod. . Kvôli získavaniu správ o rozličných veciach museli poznať osoby, čo sa najviac stýkali s ostatnými ľuďmi. Jednalo sa o obchodníkov, roznášačov potravín, kominárov, podomových obchodníkov, cestujúcich a pod. V neposlednom rade museli poznať osoby, ktoré ohrozovali bezpečnosť, ako aj osoby, ktoré sa s nimi stretávali.¹³

V súvislosti zo zákonom na ochranu republiky¹⁴ vznikla od 1. januára 1923 na MV Spravodajská ústredňa. Bola integrálnou súčasťou policajného riaditeľstva v Prahe a priamo podliehala policajnému prezidentovi.¹⁵ Odbočky spravodajskej ústredne pôsobili teritoriálne v Prahe, Brne, Opave, Bratislave, Košiciach a Užhorode.¹⁶ Riadila a koordinovala obrannú spravodajskú službu vykonávanú politickými úradmi, štátnymi policajnými a vojenskými úradmi.¹⁷ Jej úlohou bolo viesť evidenciu výzvednej činnosti, osôb odsúdených pre vyzvedačstvo, osôb podozrivých z vyzvedačstva a sledovanie komunistických hnutí.¹⁸ Štátnym orgánom a úradom, ktoré boli poverené výkonom obrannej spravodajskej služby podávala

¹¹ Obežník župného úradu č. 75/1923 prez. z 26.1.1923. MVSR - Štátny archív v Trnave (ŠA Trnava), f. Okresný úrad v Trnave (f. OU Trnava), inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 65/1923 prez.

¹² Tamže, sign. 65/1923 prez.

¹³ ERHART, Josef. *Rukovň četnictva*. Nový Bydžov : Grafické závody V. & A. Janata, 1932. s. 325.

¹⁴ Zákon na ochranu republiky zo dňa 19. marca 1923, č. 50/1923 Sb. z. a n.

¹⁵ MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. Dějiny policie a četnictva II..., s. 29.

¹⁶ Tamže, s. 30.

¹⁷ MALÝ, Karol et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. vydanie. Praha : Leges, 2010, s. 388.

¹⁸ Tamže, s. 387.

informácie o vyzvedáčoch a osobách podozrivých z vyzvedačstva. Spravodajská služba a jej odbočky spolupracovali s vojenskou spravodajskou službou.¹⁹ O ich súčinnosti hovoril obežník župného úradu, ktorý informoval o dátume a programe blížiacej sa porady. Jej programom mala byť úprava formy vzájomnej spolupráce v spravodajských záležitostiach medzi Zemským vojenským veliteľstvom pre Slovensko a Zemským četníckym veliteľstvom v Bratislave, medzi odbočkami Spravodajskej ústredne na Slovensku a Zemským vojenským veliteľstvom pre Slovensko a medzi odbočkami Spravodajskej ústredne na Slovensku a Zemským četníckym veliteľstvom v Bratislave a jeho “oddelením V.“. Azda najdôležitejším bodom programu z pohľadu zabezpečenia štátno-bezpečnostnej agendy okresného úradu bola úprava vzájomnej spolupráce v spravodajských záležitostiach medzi podriadenými vojenskými úradmi a politickými a policajnými úradmi I. a II. inštancie.²⁰

Podrobnejšie vzájomnej spolupráci sa venoval obežník, ktorý požadoval od všetkých podriadených úradov „...aby všetky im známe prípady vyzvedačstva proti republike československej z doby pred zabájením činnosti Zpravodajskej ústredne oznámili jej dodatočne podľa analógie článku 6. inštrukcie zpravodajskej ústredne. Odpis zprávy nech zašlu aj príslušnej zpravodajskej odbočke...“.²¹ Ďalej oznamoval, že zriadením spravodajskej ústredne sa nebude meniť doterajšia spravodajská pôsobnosť politických a policajných úradov. Aj naďalej budú v prvom rade oni povolávaní, aby vo svojom obvode zakročovali proti vyzvedačstvu. Majú však povinnosť takéto prípady telegraficky alebo telefonicky hlásiť príslušnej spravodajskej odbočke. Prioritne mali oznamovať všetky osoby postavené pred súd pre podozrenie z vyzvedačstva, osoby zadržané pre podozrenie z vyzvedačstva a osoby podozrivé z vyzvedačstva, ktoré doposiaľ nezadržali. Ak spravodajská ústredňa alebo jej odbočky neoznámili bližšie opatrenie v nahlásených prípadoch, boli politické a policajné úrady povinne naďalej pokračovať v pátraní.²²

2. Četníctvo

Okresnému náčelníkovi pri zabezpečovaní politicko-bezpečnostných záležitostí asistovalo četníctvo ako podriadený orgán okresného úradu.²³ Četníctvo bolo definované, podľa zákona o četníctve²⁴, ako vojenský organizovaný zbor, ktorý bol určený k udržiavaniu verejného poriadku a verejnej bezpečnosti. Bolo orgánom

štátnej politickej správy a vykonávalo služby bezpečnosti v podriadenosti štátnych politických úradov.²⁵ Každý četník musel zložiť prísahu, v ktorej sľuboval vernosť a službu ČSR.²⁶ V oblasti výcviku, disciplíny, služobnej kontroly a administratívy podliehalo MV. Generálny veliteľ četníctva bol najvyšším vojenským predstaveným všetkých príslušníkov četníctva a zodpovedal za disciplínu a vojenský poriadok v četníctve.²⁷ Zemské četnícke veliteľstvá ako najvyššie orgány četníctva boli zriaďované v Čechách, na Morave, v Sliezske, na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Z hľadiska územného rozsahu boli rozdelené na obvody exponovaných štábných dôstojníkov. Tie boli zase rozdelené na veliteľské oddelenia, ktoré pozostávali z dvoch a viacerých okresných četníckych veliteľstiev. Okresné četnícke veliteľstvo bolo zriadené pre každý štátny politický okres. Pod okresné četnícke veliteľstvo patrili četnícke stanice.²⁸ Okresné četnícke veliteľstvo v Trnave malo svoje četnícke stanice v Cíferi, Seredi, Nadaši, Špačinciach, Žigarde (dnešný Žihárec) a Majcichove.²⁹

Četníctvo vykonávalo službu obyčajnú a zvláštnu. Tá prvá sa týkala bežných povinností četníctva, ktoré si nevyžadovali zvláštny pokyny od úradov. Zvláštna služba sa týkala vykonávania asistenčnej služby, služobných úkonov uložených politickým úradom, eskortu väzňov a iných vrchnostenských nariadení.³⁰

Okresný úrad po dohode s príslušným veliteľským oddelením schvaľoval náčrt obvodu četníckych staníc. Obvod mohol obsahovať iba obce a objekty patriace tomu istému okresu. Podľa schváleného náčrtu mali četnícke stanice vykonávať obchádzku. Každú službu musel četník zapisovať do služobnej knihy. Četnícke stanice museli zasielať služobnému úradu na konci každého týždňa krátky výpis zo staničnej služobnej knihy v prípade, ak služobný úrad nesídlil v tom istom mieste ako četnícka stanica.³¹ Pri mimoriadnych situáciách alebo v prípade zhoršenia bezpečnostnej situácie dochádzalo na zvláštny príkaz služobného úradu k vytváraniu četníckych expozitúr. Jednalo sa o exponovanie jedného alebo viacerých četníkov na určité miesto v rámci obvodu. Títo četníci podliehali veliteľstvu najbližšej četníckej stanice v okrese.³²

Týždenné správy podávali informácie za uplynulý týždeň podľa vopred stanovených oblastí. Informovali o verejnom poriadku, situácii robotníkov, činnosti komunistov, činnosti politicky nespohľadlivých osôb a organizácii,

¹⁹ MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. Dějiny policie a četníctva II..., s. 30.

²⁰ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 4, sign. 906/1923 prez. Obežník župného úradu č. 4963/1923 prez. z. 3.11.1923.

²¹ Tamže, inv. č. 334, škat. č. 5, sign. 191/1924 prez. Obežník župného úradu č. 1181/1924 prez. z 14.2.1924.

²² Tamže, sign. 191/1924 prez.

²³ TIŠLIAR, Pavol. *Okresné zriadenie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Krakov : SPS, 2013, s. 75.

²⁴ Zákon o četníctve zo dňa 14. apríla 1920, č. 299/1920 Sb. z. a n.

²⁵ ERHART, Josef – PINKAS, Oldřich. *Sbírka četnických předpisů*. Kroměříž : Knihtiskáren J. Gusek, 1923. s. 1.

²⁶ Tamže, s. 30.

²⁷ *Almanach branné moci a četníctva 1921*. I. ročník. Praha : Alois Hynek, 1920, s. 260.

²⁸ Tamže, s. 261.

²⁹ Tamže, s. 273.

³⁰ ERHART, Josef – PINKAS, Oldřich. *Sbírka četnických...*, s. 96.

³¹ ERHART, Josef. *Rukověť četníctva...*, s. 168.

³² MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četníctva II...*, s. 58.

správani sa štátnych zamestnancov, zakázanej tlači a dostatku životných potrieb pre obyvateľov. Napríklad týždenná správa četníckej expozitúry “Trnava-mesto“ oznamovala, že nebol narušený verejný poriadok za uplynulý týždeň. Situáciu v prostredí robotníkov hodnotila ako pokojnú, najmä ak bola vyplácaná podpora v nezamestnanosti.³³ Je potrebné pripomenúť, že četníctvo malo venovať zvláštnu pozornosť udalostiam, ktoré boli spojené s robotníkmi a predstavovalo by potenciálne riziko pre verejný pokoj a poriadok. Jednalo sa o schôdze robotníkov v továrňach, závodoch a na staveniskách, ktoré by mohli nadobudnúť nebezpečnú povahu. Vystupovanie četníkov voči robotníkom malo byť úctivé a dôveru vzbudzujúce. Svojím správaním mali byť oporou pre robotníkov pred zvädzaním a zastrášaním zo strany agitátorov.³⁴ Četnícka expozitúra popisovala intenzívnu činnosť komunistov pri organizovaní všetkých nezamestnaných osôb. Taktiež informovala o tom, že platia mesačný príspevok vo výške 50 halierov. Činnosť politicky nespoľahlivých osôb nebola spozorovaná. Spomínala zábavný podnik “Intim-Bár“, kde „...*spezielne jsou zaměstnané síli z Rakouska a hlavně z Maďarska, o jejichž politické spolehlivosti nelze ani mluvit*“.³⁵ Ohľadom správania sa štátnych zamestnancov ponechaných z čias monarchie, poukazyvala na ich lojálne správanie sa. Letáky a podobné protištátne časopisy neboli rozširované. Životných potrieb bolo dostatok, ale ceny neklesli po nedávnom zvýšení. Okresný náčelník následne nariadil zistiť nenápadným spôsobom štátnu príslušnosť a spoľahlivosť príslušných osôb v “Intim-Báre“. Odpoveď na jeho nariadenie mu bola odoslaná 4. marca 1923. V odpovedi sa uvádzalo, že vyšetrovanie ich totožnosti nebolo jednoduché, keďže všetci zamestnanci boli pravidelne k 1. a 15. dňu v mesiaci menení. Podľa zistených informácií zamestnávani boli cudzinci nemecko-maďarským zmýšľaním. Keďže niektorí zamestnanci neboli prihlásení k pobytu v Trnave, bolo vykonané trestné oznámenie.³⁶

Evidenciou cudzincov sa zaoberalo nariadenie Župného úradu v Bratislave³⁷, ktoré upozorňovalo na prísne dodržiavanie všetkých ustanovení o evidencii a hlásení cudzincov. Pozornosť mala byť venovaná najmä činnosti podozrivých cudzincov. Prednosta úradu alebo ním poverený zástupca mal vždy 1. a 13. deň v mesiaci prezrieť evidenciu cudzincov. Hľadať mal osoby stíhané, podozrivé alebo často cestujúce. Povolenie k pricestovaniu, predĺženie pobytu alebo povolenie pre prechod z jednej župy do druhej vydával iba Minister s plnou mocou pre

správu Slovenska (ďalej len MPS).³⁸ Žiadosti o povolenie k pricestovaniu mali byť odovzdávané výlučne u príslušného notárskeho úradu s cieľom pripojenia úradnej mienky. Notárske úrady sa mali v prípade obecných svedectiev, ktoré súviseli s udelením povolenia k pricestovaniu, obrátiť priamo na župný úrad.³⁹

Zaujímavá bola týždenná správa, ktorá poukazyvala na nelojálne správanie sa štátnych zamestnancov ponechaných z čias monarchie. Správa začínala oznamom o dodržiavaní verejného poriadku, pokojnom správaní sa robotníkov a žiadnej činnosti politicky nespoľahlivých osôb. V oblasti protištátnej tlače, bol spozorovaný odbor maďarských, proti štátu pišúcich maďarských novín hlavne u členov kresťanských socialistov. U ponechaných štátnych zamestnancov z monarchie bolo zaznamenané, že „...*chovají se velmi nevděčně ba přímo nepřátelsky proti čsl. úradům, hlavně proti úředníkům a zaměstnancům české národnosti, což nikterak před veřejností netají. To se jeví zvláště u poštovních a železničních zaměstnanců*...“⁴⁰ Sem je vhodné podotknúť, že po vzniku ČSR ostalo v úradných funkciách mnoho osôb lojálnych maďarskej vláde. Prijatím zákona o dočasnej úprave politickej správy na Slovensku⁴¹ sa uskutočnilo poštátnenie úradníctva. Úradníci museli do 60 dní od platnosti tohto zákona požiadať MPS o prijatie do štátnej služby. V prípade prijatia do služby museli ešte zložiť sľub vernosti ČSR. Tento proces zabezpečil prepustenie nespoľahlivého maďarského úradníctva. Problémom však bolo, že na Slovensku v tom období chýbal dostatok kvalifikovaných osôb. ČSR vláda to riešila kvalifikovanými silami z českých krajín.⁴²

Keďže okresný náčelník požadoval bližšie informácie, tak mu bola zaslaná ďalšia správa. Popisovala neprístojne správanie sa k republike a osobám českej národnosti riaditeľom miestnej poštovnej pobočky Aloisom Beniačom, ktorý „...*jednak svým osobním vystupováním již ignoruje každého Čecha, mimo to i zřizence a úředníky české národnosti a Slováky republikánsky smíšející dle možnosti při každé příležitosti pronásleduje a naopak nadržuje lidem proti státně smýšlejícím*...“⁴³ Získané informácie boli od poštových úradníkov a súkromných osôb, ktoré s ním prichádzali do styku. Prípady k úradnému zakročeniu neboli získané. Medzi osobami na železniciach sa jednalo o vlakvedúceho na trati Trnava - Kúty Michala Bruckera, ktorý „...*jest silně exponován ve straně křest.soc. a agituje mezi železničními zřizenci hlavně Slováky*“

³⁸ Výnos MPS č. 5922 adm. V. zo dňa 8.3.1922

³⁹ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 72/1923 prez. Nariadenie župného úradu č. 74/1923 prez. z 27.1.1923.

⁴⁰ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 237/1923 prez. Týždenná správa expozitúra Trnava-mesto z 28.3.1923.

⁴¹ Zákon o o dočasnej úprave politickej správy na Slovensku zo dňa 22. marca 1920, č. 210/1920 Sb. z. a n.

⁴² TIŠLIAR, Pavol. Okresné zriadenie..., s. 14.

⁴³ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 237/1923 prez. Týždenná správa expozitúra Trnava-mesto z 28.3.1923.

³³ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 114/1923 prez. Týždenná správa expozitúra Trnava-mesto z 15.2.1923.

³⁴ ERHART, Josef – PINKAS, Oldřich. Sbíрка četnických předpisů. ... s. 159.

³⁵ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 114/1923 prez. Týždenná správa expozitúra Trnava-mesto z 15.2.1923.

³⁶ Tamže, sign. 114/1923 prez.

³⁷ ŠA Trnava, f. OÚ Trnava, inv. č. 333, škat. č. 1, sign. 72/1923 prez. Nariadenie župného úradu č. 74/1923 prez. z 27.1.1923. Štátny archív v Trnave, fond Okresný úrad v Trnave.

by se organizovali v této straně, vysvětluje jim výhody které by nabily po vyhnání Čechů ze Slovenska...“.⁴⁴ Informácie získali od železničných pracovníkov. Nikto by sa však neodvážil ísť proti nemu svedčiť.⁴⁵

Záver

Zavedenie župnej reformy do praxe prinieslo užšiu spoluprácu politických a bezpečnostných orgánov štátu pri zabezpečovaní štátno-bezpečnostnej agendy. Jej prudký nárast utvrdil politické a bezpečnostné orgány štátu v tom, že potrebujú pre zabezpečenie svojej činnosti právnu ochranu. Situácia vyriešili prijatím zákona na ochranu republiky, v ktorom jasne vymedzili jednotlivé druhy trestných činov konaných proti štátu. Táto udalosť mala z hľadiska záujmov štátu zabezpečiť jeho suverenitu, formu a územnú celistvosť. Uplatnením ustanovení zákona do praxe vyvstala potreba riešiť protištátnu činnosť už v jej základoch. Vzniknuté okolnosti vytvorili vhodné podmienky pre ďalší rozvoj bezpečnostných orgánov štátu.

Cieľom článku bolo analyzovať úlohu bezpečnostných orgánov štátu pri zabezpečovaní štátno-bezpečnostnej agendy na príklade Okresného úradu v Trnave v rokoch 1923 až 1924. Článok sa venuje rozvoju polície, vzniku civilnej spravodajskej služby, ako aj ich súčinnosti s politickými orgánmi štátu a četníctvom. Ďalej sa zaoberá četníctvom, pričom pozornosť je upriamená na týždenné situačné správy, ktoré slúžili prednostovi okresného úradu ako základ pre vytváranie mesačných situačných správ. Článok poukazuje na vzájomnú spoluprácu bezpečnostných a politických orgánov štátu pri zabezpečovaní ochrany štátu a jeho obyvateľov. Uvedená spolupráca si vyžadovala aj rozvoj vnútorných predpisov, ktoré zaručovali nastavenie a dodržiavanie pravidiel pre zabezpečenie ich súčinnosti.

Zoznam prameňov a literatúry

Archívne pramene

MV SR – Štátny archív Trnava

- f. Okresného úradu v Trnave 1923-1944.

Inventár Okresného úradu v Trnave 1923-1944. Trnava, 1963.

Edované pramene

Almanach branné moci a četníctva 1921 : I. ročník. Praha : Alois Hynek, 1920.

Literatúra

ERHART, Josef. *Rukověť četníctva*. 3. doplnené vydanie. Nový Bydžov : Grafické závody V. & A. Janata, 1932. 574 s.

ERHART, Josef – PINKAS, Oldřich. *Sbírka četnických předpisů*. Kroměříž : Knihotiskáren J. Gusek, 1923. 215 s.

JANAS, Karol. *Dejiny verejnej správy na Slovensku*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2007, 55 s. ISBN 978-80-80752263-7.

MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četníctva II. : Československo (1918-1938)*. Praha : Příbramská tiskárna, 1999. 230 s. ISBN 80-902670-0-9.

MALÝ, Karol et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. vydanie. Praha : Leges, 2010. 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4.

TIŠLIAR, Pavol. *Okresné zriadenie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. 158 s.

Pramene práva

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1920 – 1923.

⁴⁴ Tamže, sign. 237/1923 prez.

⁴⁵ Tamže, sign. 237/1923 prez.

Vplyv politicko-spoločenských zmien
na jednotriednu ľudovú/národnú školu
v Ruskej Kajni do roku 1968

Matúš Burda

Mgr. Matúš Burda
Základná škola Teodora Jozefa Moussona Michalovce
Ul. T. J. Moussona 4
071 01 Michalovce
Slovenská republika
e-mail: matus.burda@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5647-418X>

Populačné štúdie Slovenska 16:2:49-79

The influence of political and social changes on the one-class folk / national school in Russian Kajna until 1968

The work focuses on the origin and evolution of one-room elementary school in Ruska Kajňa while we try to clarify the realization of the academic process also in the period of the 19th and 20th century, where a dominant position in the school sector still maintains the church and state. On the basis of quantity archive material, period literature and secondary sources we describe main trends of origin of general school which was officially in the village from the 1929 and participated in cultural, social and educational evolution of children and adults until the beginning of 90's 20th century when thanks to the influence of rationalization, savings and the constant decline of children has ceased.

Keywords: Ruská Kajňa, education, one-room elementary school, everydayness

Udalosti prvej svetovej vojny poznačili severovýchodný región dnešného Slovenska natoľko, že si vyžiadalo určitý čas na jeho obnovu.¹ Novoformujúca sa štátna správa si za cieľ dala okamžité začlenenie hospodársky a spoločensky slabo rozvinutého regiónu na severovýchode republiky obývaného prevažne málo uvedomelými Slovákami a Rusínmi. Ideálnym nástrojom na formovanie občanov v duchu čechoslovakizmu sa stalo školstvo, ktoré prv bolo potrebné zbaviť promaďarsky zmýšľajúcich učiteľov. To sa ukázalo ako veľký problém, keďže mnoho z nich nechcelo zložiť kvôli pochybnostiam vyplývajúcich z určenia

¹ Príspevok je pokračovaním nášho výskumu publikovaného v: BURDA, Matúš. Vznik, vývoj a formovanie inštitucionalizovaného vzdelávania na príklade školy v Ruskej Kajni na pozadí politicko-spoločenských zmien v „dlhom“ 19. storočí. In: *Populačné štúdie Slovenska*, 2022, roč. 15, č. 2, s. 19-43. ISSN 2730-0269.

štátnych hraníc, sľub vernosti novému štátu.² Okrem toho, školstvo muselo prejsť zásadnou transformáciou a unifikáciou, keďže v Rakúsko-Uhorsku sa na základe princípu dualizmu uplatňovali 2 rôzne koncepcie výchovy a vzdelávania. Prvotnou úlohou Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) bola snaha o unifikáciu československého školského systému a taktiež zavedenie rovnako dlhej povinnej školskej dochádzky, prepracovanie učebníc a učebných osnov, zabezpečenie a odstránenie maďarizačných a austrofilných prvkov z výchovno-vzdelávacieho procesu a presadzovanie prvkov humanizmu, demokracie a československej jednoty. Snahy ministerstva sa premietli do prijatia *Zákona č. 226 zo dňa 13. júla 1922*, ktorý okrem iného riešil otázku ľudových škôl.³ Druhou komplexnou otázkou, ktorou sa ministerstvo muselo zapodievať, bol nedostatok škôl a kvalitných učebníc, malá kapacita v už existujúcich školách a nízky počet lojálnych učiteľov s čím úzko súvisela problematika financovania ľudových škôl.

Po vzniku ČR sa v Ruskej Kajni nepodarilo okamžite obnoviť inštitucionalizovaný proces výchovy a vzdelávania, ktorý v obci prebiehal i keď s občasnými prestávkami v priebehu celej druhej polovice 19. storočia.⁴ Na štátnej úrovni sa však naštartovali procesy smerujúce k podpore ľudového školstva. Zmeny sa mohli realizovať len na základe adekvátnych štatistických dát. A preto v roku 1921 prebehlo celonárodné sčítanie obyvateľstva, na základe ktorého vieme, že v Ruskej Kajni žilo 200 ľudí.⁵ Začiatkom 30. rokov 20. storočia žilo v 41 domoch celkovo už 211 obyvateľov, z toho 171 sa hlásilo k Rusínom⁶, 25 obyvateľov uviedlo československú národnosť a 15 obyvateľov malo uvedenú inú národnosť.⁷ Otázka riešenia školskej dochádzky priamo v obci teda naberala reálne kontúry. Obdobie ČR nám retrospektívne zachytáva *Školská kronika*, ktorá

sa začala písať niekedy po skončení 2. svetovej vojny. Prvý záznam o výchovno-vzdelávacom procese v obci pochádza z roku 1929. „Do roku 1929 obyvatelia Ruskej Kajne nechodili do školy, pretože v obci neexistovala žiadna školská budova. V roku 1929 boli vymenovaní prví štátni učitelia, ktorí učili od roku 1930. Keďže v obci nebola žiadna školská budova využívali jednu izbu v dome Michala Kizáka.⁸ Vyučovanie v iných ako školských priestoroch bolo v chudobných oblastiach republiky štátnymi orgánmi spočiatku tolerované. Vyučovalo sa vo väčších miestnostiach, v súkromnom dome či krčme.⁹

Prvým známym učiteľom v obci bol Nikolaj (Mikuláš) Kost' (1929-1930). Práve na konci 20. rokov 20. storočia sa obci podarilo získať finančnú podporu od štátu. O pridelení finančných prostriedkov rozhodovala začiatkom februára 1929 Komisia pre sriadovanie a budovanie národných škôl na Slovensku. Na jej zasadnutí členovia spolu so sekčným šéfom Mlčochom schválili 1 270 000 Kčs na vybudovanie nových ľudových škôl. Jedna z nich sa mala postaviť aj v Ruskej Kajni.¹⁰ O dva týždne na to, minister školstva Milan Hodža (1878-1944) podpísal rozhodnutie na pridelenie štátnej subvencie pre komisiou vybrané školy.¹¹ Celková suma určená na výstavbu štátnej 1-triednej ľudovej školy bola stanovená na 200 000 Kčs.¹² S výstavbou školských budov sa malo začať v najbližšej dobe aj v neďalekých obciach Ruská Poruba a Prituľany.¹³ Ako uvádza Matej Hanula: „Podpory zo strany štátu boli pritom pre obec na Slovensku fakticky jediným spôsobom, ako získať prostriedky na výstavbu škôl. (...) Len postavenie najjednoduchšej jednotriednej školy si pritom vyžadovala náklady zhruba vo výške 160 000 korun...“¹⁴ V Ruskej Kajni sa teda v závere 20. rokov 20. storočia nadviazalo na existenciu školy, ktorej zriaďovateľom v 19. storočí bola gréckokatolícka cirkev. Pre ďalší rozvoj obce sa existencia školy vo vyhovujúcich

² GABZDILOVÁ, Soňa. The status of teachers of Hungarian nationality in Slovakia after the establishment of the Czechoslovak Republic. In: *Človek a spoločnosť*, 2017, roč. 20, č. 3, s. 33. ISSN 1335-3608.

³ K reforme pozri napr.: PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva*. Bratislava : SPN. 1979. s. 56-65. K reforme NŠ bližšie pozri : KÁZMEROVÁ, Eubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu 1918-1939*. Bratislava : VEDA. 2004. s. 422-426. ISBN 80-224-0795-X.

⁴ Vyučovací proces závisel od personálnych a finančných možností gréckokatolíckej farnosti v Pakostove.

⁵ *Štatistický lexikón obcí v republike Československej: III. diel, Slovensko*. 1927, Praha: Štátny úrad štatistický, s. 135.

⁶ Historik Magocsi poukazuje na nejednoznačné používanie a zámerné zamieňanie pojmov rusínsky a rusínčina s ruským a ruštinou. MAGOCSI, Paul Robert, *Chrbtom k borám*. Prešov : UNIVERSUM-EU s.r.o., 2016, s. 280. ISBN 978-80-89046-97-3. V ČR bolo spočiatku veľmi komplikované vymedziť rusínske etnikum, keďže jazykovo i kultúrne malo blízko k Rusom či Ukrajincom. Práve obce ako Ruská Kajňa sa stali terčom záujmu, keďže odkazovali na „orozsoch“ (orosz - Rus) stotožňovaných s Rusími, gréckokatolíckmi či pravoslávnyimi. Chcu stvoriť nový národ. In: *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 174, s. 1.

⁷ *Štatistický lexikón obcí v republike Československej. III. Krajina Slovenská*. Praha : Orbis, 1936, s. 54.

⁸ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1929-1930. Školská kronika je písan ukrajinsky s v kombinácii s miestnym dialektom. Aj preto sú niektoré časti veľmi ťažko čitateľné. Od školského roka 1965/1966 je školská kronika vedená v slovenskom jazyku.

⁹ KÁZMEROVÁ, Eubica. K otázkam vývoja školského systému a legislatívy. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2016. s. 202-203. ISBN 978-80-8082-955-1.

¹⁰ Budovanie nových národných škôl na Slovensku. In: *Slovenský denník*, 1929, roč. 7, č. 29 a, s. 5.

¹¹ Nové subvencie na stavbu ľudových škôl na Slovensku. In: *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 42 a, s. 2.

¹² Len pre porovnanie uvádzame, koľko peňazí získali ďalšie obce medzilaboreckého okresu na výstavbu školy: dvojtriedna štátna ľudová škola v Hrubove v hodnote 200 000 Kčs, dvojtriedna štátna ľudová škola v Ruskej Porube v hodnote 200 000 Kčs, jednotriedna štátna ľudová škola vo Valentovciach v hodnote 120 000 Kčs, švortriedna štátna ľudová škola v Čertíznom v hodnote 450 000 Kčs. Z verejnej správy. Nové školské budovy v severnom Zemplíne. In: *Slovenský hlas*, 1938, roč. 1, č. 179, s. 7.

¹³ Všeličo zo Zemplína, In: *Slovenská krajina*, 1931, roč. 3, č. 218, s. 3.

¹⁴ HANULA, Matej. Školstvo, školy a ich výstavba ako nástroj uplatňovania moci agrárnou stranou na medzivojnovom Slovensku. In: KÁZMEROVÁ, Eubica (zost.). *Premeny osvety a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918-1939)*. Bratislava : VEDA – Historický ústav SAV, 2016. s. 114. ISBN 978-80-224-1536-1.

priestoroch stala nevyhnutnosťou. Prispela k tomu stabilizácia počtu obyvateľov. V roku 1931 žilo v obci 209 gréckokatolíkov a málo početná židovská komunita.¹⁵

Do výstavby školskej budovy vyučovanie pokračovalo v provizórnych podmienkach. Po Mikulášovi Kost'ovi a Eduardovi Petrikovi (1930 - 1932) postupne v škole pôsobili učitelia Ladislav Lacina (1932 - 1933), Anna Kolarovská (1933), Harholovičová (?) (1933-1934), Alexander Harholovič (?) (1934-1936)¹⁶ a František Minarčík.¹⁷ Za pôsobenie posledne zmieneneho učiteľa bola dokončená stavba školskej budovy.¹⁸ Samotná realizácia trvalo 4 roky. Môžeme len predikovať, či prisľúbená finančná štátna subvencia dorazila do obce ešte v tom istom roku ako bola schválená, keďže na prelome 20. a 30. rokov zasiahla štát ekonomická kríza. V oveľa väčšej miere sa regiónu Horná Oľka dotkla veľká povodeň z konca augusta 1930. Rieka Oľka „vyliala sa na polia i do domov“ a v 12 obciach znehodnotila úrodu. Oprava poškodených budov a záchrana úrody sa stala pre obyvateľov chudobného regiónu prioritou. Zápaly zaiste poškodili i cestné komunikácie, ktoré boli i tak v žalostnom stave. Okrem toho si všimnime aj časté striedanie učiteľov. Môžeme to pripísať veľmi ťažkým podmienkam, ktoré v obci panovali. Chudoba, nízka gramotnosť obyvateľstva a vzdialenosť od miest neprispievala na atraktivitu profesie učiteľa. K tomu ešte musíme pridať spočiatku nevyhovujúce priestorové podmienky, nedostatok učebníc a kníh určených na vzdelávací proces.

Školská kronika nám neponúka bližšie informácie o tom, ako prebiehal vyučovací proces. Ďalší výrazný krok priniesol školský rok 1935/1936, kedy do školy nastúpil učiteľ Lajcich (asi Lajči/Ladislav) Šemborak. V období jeho príchodu do obce sa začalo s výučbou v novovybudovanej jednotriednej školskej budove.¹⁹ K dispozícii mal pravdepodobne aj vlastný byt. Dôležitou úlohou pedagóga bolo zabezpečiť potrebné učebnice a pomôcky na vyučovanie. Učebnice boli dôležitým nástrojom pre zvyšovanie úrovne štátneho jazyka. Síce sa v škole vyučovalo v slovenčine, žiaci však vo väčšej miere využívali rusínsky dialekt. Učiteľ sa v roku 1936 obrátil na *Maticu slovenskú* (MS) so žiadosťou o bezplatné poskytnutie učebníc. MS promptne zareagovala a zaslala škole knihy, učebnice, čítanky a možno aj malý finančný dar pre chudobné deti ako tomu bolo zvykom.²⁰

¹⁵ *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fragopolitanae (Prešov – Prjšen) Pro anno Domini 1931. Ab erecta Sede Episcopali anno 115.* Fragopolis: Typographie ad S. Nicolaum Prešov, 1931, s. 118.

¹⁶ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1929-1935. Niektoré mená sú veľmi ťažko čitateľné.

¹⁷ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1929-1935. František Minarčík k 31. októbru 1933 učil v obecnej štátnej ľudovej škole v Ruskej Kajni. *Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933.* Praha: Státní nakladatelství, 1934, s. 482.

¹⁸ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1935. Potrebný stavebný materiál sa do obce dovážal pomocou nákladných automobilov.

¹⁹ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1935.

²⁰ *Valné zhromaždenie Matice slovenskej 1.5. 1936 v Turčianskom Svätom Martine.* 1936. s. 183.

Ruská Kajňa v rokoch 1939 – 1945²¹

Ako sme už vyššie uviedli, v Ruskej Kajni žila i malá židovská komunita. Tá si v rodine dome Weissovcov zriadila provizórnu modlitebňu, ktorú navštevovali Židia z okolia.²² Prirodzene, židovské deti v medzivojnovom období navštevovali miestnu ľudovú školu.²³ Problém pre židovské deti a celkovo židovskú komunitu nastal až po rozpade Československa a vzniku Slovenského štátu, ktorého politické elity na čele s Jozefom Tisom (1887 - 1947) začali na ľudových školách presadzovať pronárodnú a prokresťanskú líniu výchovy a vzdelávania. To sa premietlo do množstva nových nariadení²⁴ a zákonov ako napríklad *Zákona o ľudových školách zo dňa 26. novembra 1940*, ktorý vstúpil do platnosti 1. januára 1941.²⁵ Týmto zákonom sa ľudová škola v Ruskej Kajni mala najneskôr do 1. septembra 1942 transformovať zo štátnej na cirkevnú.²⁶ Školský zákon ďalej určil maximálnu hornú hranicu žiakov v jednej triede na 45, stanovil povinnú školskú dochádzku na 8 rokov a za povinný vyučovací predmet určil náboženstvo.

V nových štátnych pomeroch sa zmenilo aj postavenie učiteľa, ktorý mal „v sebe integrovať kvalifikovaného odborníka, uvedomelého Slováka a mravného kresťana“.²⁷ Podobne ako po roku 1918 boli „povinní vykonať služobnú prísahu.“²⁸ Tým sa učitelia spolupodieľali na politike štátu, ktorý Židov degradoval na ľud druhšej kategórie. V obecných školách židovské deti segregovali od nežidovských, pričom pre Židov to bola jediná možnosť štúdia, keďže zo stredných či vysokých škôl ich úrady postupne

²¹ Nasledujúca časť štúdie je čiastočne upravenou a o problematiku vývoja školy a výchovno-vzdelávacieho procesu doplnenou verziou publikovanou vo Vojenskej histórii. Bližšie pozri: BURDA, Matúš. Partizánska aktivita a jej následky v súvislosti s povojnovou obnovou obce na príklade Ruskej Kajne. In *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č.1, s. 61-89. ISSN 1335-3314.

²² V medzivojnovom období bolo v obci 39 domov z nich len jeden patrili židovskej rodine.

²³ WEISBERGER, Brian. *The Voices that Brought Us Here: The Weisberger-Weiss Family Story.* CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017, s. 17. ISBN 978-1975740399.

²⁴ Napríklad zrušenie koedukácie chlapcov a dievčat na všetkých úrovniach vzdelávania, zaradenie vyučovacieho predmetu náboženská výchova k povinným predmetom, revízia učebných osnov, učebníc a knižničného fondu. Bližšie pozri: KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Príbeh učiteľa. Jozef Sivák v školských službách 1918-1944.* Bratislava: Historický ústav SAV; VEDA, 2019, s. 43-44. ISBN 978-90-224-1749-5.

²⁵ NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939-1945. In ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (eds.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov IV.* Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 74-88. ISBN 80-8083-147-5.

²⁶ Zákon o ľudových školách zo dňa 26. novembra 1940 stanovil, že všetky ľudové školy budú cirkevné. Malo sa tak udiť v dvoch etapách, a to do 1. septembra 1940 a následne do 1. septembra 1941.

²⁷ GABZDILOVÁ, Soňa – ĎURKOVSKÁ, Mária a kol. *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939-1945.* Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2016, s. 60. ISBN 978-80-970850-3-2.

²⁸ Tamže, s. 60.

vyrad'ovali.²⁹ Z tohto obdobia sa nám zachovalo svedectvo Eugena Weissa (1927-2005), ktorý spomína, že po roku 1939 síce mohli navštevovať miestnu ľudovú školu, ale rodičia im platili súkromného učiteľa s cieľom naučiť ich hebrejsky a jazyk jidiš. Vzhľadom na legialistivu štátu sa museli vzdelávať v domácich podmienkach.³⁰ Iná možnosť ani neexistovala, keďže židovská komunita bola pod drobnohľadom žandárskej stanice v Nižnej Oľke. Podľa hlásenia žandárskej stanice zo 17. septembra 1940 našli žandári v dome Weissovcov 10 kilogramov schichtového mydla. Následne im mydlo zhabali a podali na otca Jonáša Weissa trestné oznámenie.³¹ Nevieme, aký vzťah a ako prebiehalo vyučovanie v ľudovej škole, ktorú v období druhej svetovej vojny viedli učitelia Kovalík (1939-1940) a Ivan Karafa (1940-1942). V mnohých prípadoch záviselo od lojálnosti učiteľa k novej štátnej ideológii, osobného presvedčenia a taktiež od vzťahu k miestnemu obyvateľstvu.

Represie voči Židom pokračovali v priebehu rokov 1939 až 1945. Postavenie židovskej komunity sa zhoršilo najmä prijatím *Židovského kódexu* (09.09.1941). Židia sa stali nechceným a na okraj vytláčaným spoločenstvom. Ak sa bližšie pozrieme na kódex, tak školstvo bolo obsiahnuté v 3. dieli (*Obmedzenia obľadom vzdelania*), konkrétne § 38, § 39 a § 40. Židia v Ruskej Kajni nemali inú možnosť ako sa učiť z domu, keďže učiteľ v ľudovej škole nemal priestorové možnosti ako segregovať žiakov židovského pôvodu od nežidovských.³² Prijatím *Židovského kódexu* sa aj židovská komunita v Ruskej Kajni dostala do nezávideniahodnej situácie, ktorá vyústila v roku 1942 do zaistenia políciou a následným odvedením do záchytného tábora v Poprade. Odtiaľ smerovali Weissovci do koncentračného tábora a do Ruskej Kajni sa už nevrátili. Rodinní príbuzní žijúci v okolitých obciach sa skrývali pred agresiou a represeiami štátnych a policajných orgánov alebo dokonca ako Eugen Weiss, pridali sa na stranu partizánskeho hnutia.³³

V Ruskej Kajni musel byť učiteľ maximálne obozretný, keďže na začiatku druhej svetovej vojny vo vedľajšej obci Vyšná Oľka pôsobil gréckokatolícky kňaz

a zároveň poslanec *Slovenského snemu* za HSES Anton Simko³⁴ (1891-1958), ktorý sa v strane aktivizoval ešte pred vznikom Slovenskej republiky.³⁵ V roku 1944 bola Antonovi Simkovi dokonca zverená správa gréckokatolíckej farnosti Pakostov s filiálkou Ruská Kajňa, a tak mal oveľa lepší kontakt s miestnou komunitou a školopovinnými deťmi.³⁶ Anton Simko sa neobmedzil iba na pôsobenie a agitáciu v prospech HSES v Pakostove či Ruskej Kajni. Participoval na budovaní vzájomnej spolupráce medzi Slováckmi a Rusínmi v politickej i školskej sfére. V Medzilaborciach sa 14.11.1939 konala pracovná porada za prítomnosti Antona Simka, okresného náčelníka a neskoršieho šéfa *Ústrednej štátnej bezpečnosti* Mateja Hut'ka (1904-1979), Petra Starinského, zástupcu *MS Lófaya* a školského inšpektora v Medzilaborciach Imricha Hajtáša. Výsledok porady ovplyvnil ďalšie nahliadanie na slovensko-rusínske vzťahy. Gréckokatolícke kňazstvo a učitelia deklarovali podporu štátnemu zriadeniu a odmietli akúkoľvek proaďarskú náklonnosť. Lojalitu prítomné gréckokatolícke duchovenstvo a učitelia vyjadrili hromadným vstupom do *MS*. Napohľad idylické zmierenie však neukončilo upodozrievanie a obviňovanie Rusínov zo strany štátnych orgánov.³⁷

³⁴ *Tesnopisecká zpráva o 1. schôdzke Snemu Slovenskej krajiny v Bratislave v stredu dňa 18. januára 1939*. s. 4, 7; Na agitáciu v prospech HSES sa usporadúvali politické školy aj za účasti Antona Simka. V Ruskej Kajni sa politická škola HSES konala 7.2. 1943 o 14 hod. Hlinkova slovenská ľudová strana. Politické školy HSES dňa 7. februára. In: *Slovák*, 1943, roč. 15, č. 30, s. 4.

³⁵ V decembri 1938 sa v autonómnej Slovenskej krajine konali prvé snemové voľby. Na kandidátnej listine Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany slovenskej národnej jednoty (HSES - SSNJ) nájdeme aj gréckokatolíckeho kňaza Antona Simka, toho času správcu farnosti Vyšná Oľka, kandidujúceho do snemu z 18. miesta. Koho bude voliť Slovensko? Prvá kandidátka do slovenského zákonodarného snemu. In: *Slovák*, 1938, roč. 20, č. 277, s. 1. Kňaz Anton Simko získal dostatočnú podporu a stal sa jediným poslancom rusínskej národnosti v slovenskom sneme. NIŽNANSKÝ, Eduard. *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 32. ISBN 978-80-8101-396-6. Okrem kňazského povolania a funkcie poslanca bol dekrétom Jozefa Tisa zo 4. decembra 1942 vymenovaný za člena župného súdu HSES v Šarišskozemplínskej župe. Členovia župných súdov Strany vymenovaní. In: *Gardista*, 1942, roč. 4, č. 286, s. 4.

³⁶ Anton Simko sa priamo angažoval aj v Ruskej Kajni. Spoluorganizoval valné zhromaždenia miestnych organizácií HSES. Takéto stretnutie sa malo konať aj v obci Ruská Kajňa. Delegáti na pracovné valné zhromaždenie HSES. In: *Slovák*, 1942, roč. 24, č. 35, s. 6. Gréckokatolícky kňaz Simko pri organizovaní podujatí HSES úzko spolupracoval s predsedom miestnej organizácie HSES Juraj Hubal, ktorý bol vymenovaný do svojej funkcie podľa zák. č. 215/1942 Sl. z. Organizačná časť. In: *Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany*, 1943, roč. 4, č. 3, s. 15. K osobne gréckokatolíckeho kňaza A. Simka bližšie pozri: KAŠŠOVIČ, Stanislav. *Politická činnosť katolíckych kňazov – poslancov Slovenského snemu 1939-1945*. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 2011, s. 171-176, 226-227. ISBN 978-80-89481-07-1.

³⁷ SZÉKELY, Gabriel. Biskup P. P. Gojdič a ochrana gréckokatolíckeho školstva v období Slovenskej republiky (1939 – 1945). In: *Annales Scientia Politica*, 2014, roč. 3, č. 2, s. 29. ISSN 1339-0732. Pozri aj: SIMKO, Anton. Vzorná spolupráca Slovákov a Rusov na východnom Slovensku. In: *Slovák*, 1939, roč. 11, č. 263.

²⁹ HRADSKÁ, Katarína a kol. *Slovenská republika 1939-1945*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 206. ISBN 978-80-224-1351-0.

³⁰ Synovia Jozef (1913 - 1942) a Moshe (Móric) Weiss (1924 - 1942) spolu s dcérou Leou Weiss (1922 - 1942) zomreli v koncentračnom tábore Auschwitz. SKLAR, Donna. *Weiss, Eugene*. Dostupné na internete: <<https://www.holocaustcenter.org/pages/research/testimonies/research---testimony-summaries---weiss-eugene>> [17.11.2020]; WEISBERGER, Brian. *The Voices that Brought Us Here: The Weisberger-Weiss Family Story*. Create Space Independent Publishing Platform, 2017, s. 17-18. ISBN 978-1975740399.

³¹ HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2007, s. 133-134. ISBN 978-80-96926-8-9.

³² Nariadenie č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov

³³ Eugen Weiss podporoval partizánov. Dokonca s puškou v ruke slúžil v hliadke. SKLAR, Donna. *Weiss, Eugene*. Dostupné na internete: <<https://www.holocaustcenter.org/pages/research/testimonies/research---testimony-summaries---weiss-eugene>> [17.11.2020]

Do konca druhej svetovej vojny v ľudovej škole pôsobili ešte Pavol Antol (1942-1944) a Johanna (Jana) Čičmany (?) (1944). Z dôvodu zhoršujúcej sa situácie a približovaniu sa frontovej línie bolo vyučovanie prerušené. Z jediného dokumentu o ľudovej škole v Ruskej Kajni nevieme vyčítať, či učiteľ školu opustil ešte pred vypuknutím SNP alebo tomu bolo tak až po 29.08. 1944. Svoju úlohu zohral aj rozmach partizánskeho hnutia a vyššia miera kontroly zo strany štátu. Práve pôsobenie partizánov v okolitých lesoch a spolupráca obyvateľstva s partizánskou skupinou *Za vlasť! (Za rodinu!)* veliteľa Romana Streľcova (krycie meno Kurov) bola zámkou pre Nemcov na vypálenie obce. Zhorela teda celá školská agenda a úradné záznamy, ktoré by nám pomohli objasniť vývoj školskej inštitúcie v obci v medzivojnovom období. Nemci pred úplným zničením uchránili len gréckokatolícky chrám sv. Archanjela Michala. Historik Marcel Maniak uvádza, že pred ohňom sa podarilo zachrániť aj zopár stodôl.³⁸ K tomuto agresívnemu aktu malo dôjsť 21.11. 1944. V rovnaký deň Nemci vypálili aj ďalšie obce v pomyselnom trojuholníku Humenné – Medzilaborce – Stropkov.³⁹ Obyvatelia obce utiekli pred ohňom do okolitých lesov, kde sa ukrývali až do ústupu nemeckých vojsk. Vypálenie obcí malo zasať miestne obyvateľstvo. Jednotky sovietskej armády vstúpili do vypálenej obce Ruská Kajňa pravdepodobne 24. novembra 1944.⁴⁰ Ani tieto jednotky sa nevyhli páchaniu násilností na miestnom obyvateľstve.

Rozmach partizánskeho hnutia, vyhlásenie SNP, Karpatsko-duklianska operácia, vypálenie obce opätovne prerušilo vyučovací proces. Školská budova sa podobne ako celá obec stala terčom nacistickej agresie. Obnovenie vyučovacieho procesu v obci Ruská Kajňa po roku 1945 však už netrvalo tak dlho, ako tomu bolo po prvej svetovej vojne. K lepšiemu elementárnemu školstvu malo napomôcť aj nariadenie SNR, vydané ešte počas SNP, o poštátnení škôl. Cirkevné školy sa teda transformovali na štátne. Minister školstva a osvetu Zdeňek Nejedlý (1878-1962) a povereník školstva a osvetu Ladislav Novomeský (1904-1976) na porade 17.08. 1945 v Bratislave preberali aj možnosť zmeny školského systému a podpory nižších

³⁸ MANIAK, Marcel. *Nikdy viac! Príbeh vypálených obcí*. Poprad : Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s.r.o., s. 79. ISBN 978-80-89613-26-7. V povojnovej dobovej tlači pozorovateľ spomína, že „*Ruská Kajňa ako aj všetky obce patriace pod NV v Oľke, boli v roku 1944 vypálené nemeckou armádou úplne do základov.*“ Rovno do očí. Ako rozdeľovali pamuk v okrese Medzilaborce. In: *Sloboda*, 1948, roč. 3, č. 40, s. 2.

³⁹ BENEŠ, Josef. *Nezapomenutelná oběť*. Praha : Česká katolícka Charita. 1962. s. 17; BENČÍK, Antonín. K partizánskym bojom na východnom Slovensku v rokoch 1943-1944. In: *Historie a vojenství*, 1959, roč. 8, č. 3, s. 415.

⁴⁰ Partizáni v okolí Ruskej Kajni a Pakostova kládli nemeckým okupačným jednotkám tvrdý odpor. Dokazuje to aj výpoveď robotníka Michala Chomča z Humenného, ktorý sa v septembri 1944 pridal k partizánskej skupine kapitána Majorova. Michal Chomča sa vyznamenal najmä pri obrane obce Pakostov, ktorú spolu s ďalšími desiatimi partizánmi držal pred nemeckou presilou. Štátny archív v Prešove – pracovisko Humenné (ďalej ŠAPO – pracovisko HE), fond Okresný národný výbor Humenné (ďalej ONV HE), číslo škatuľe (ďalej č. š.) 8, Návrh na vyznamenanie – Pamätná medaila za hrdinstvo 1946 – 1947; zoznamy – životopisy.

stredných škôl, keďže sa domnievali, že „*prevažná časť nášho žiactva po skončení piatej triedy ľudovej školy má pred sebou cestu k vyššiemu školskému vzdelaniu zasekanú.*“⁴¹ Prv však bolo potrebné obnoviť elementárne školstvo vo vojnou zničených obciach, na ktoré by mohli nadväzovať nižšie stredné školy.

Výstavba školy a formovanie výchovy a vzdelávania v socialistickom duchu (1945-1968)

Po vytlačení nemeckých jednotiek ČA z územia severovýchodného Slovenska ďalej na západ a definitívnom vzdialení sa frontovej línie na konci roka 1944 vojna pre obyvateľov obcí v údolí rieky Oľka prakticky skončila. Dôsledky bojových operácií súvisiacich jednak s Karpatsko-duklianskou operáciou a následnými vojenskými operáciami ČA v kooperácii s československým vojskom a partizánskym hnutím, pocítili všetci obyvatelia vojnou dotknutých obcí. A tak najvyšší štátni predstavitelia po skončení vojny v krátkom čase predstavili plán obnovy zdevastovanej krajiny. Ambíciu nanovo vybudovať domy, obecné budovy, školy, nemocnice a hospodárske budovy narúšalo viacero negatívnych faktorov. Na území severovýchodného Slovenska sa nachádzalo množstvo zamínovaných mostov, ciest a polí, čo sťažovalo transport potravín, ošatenia, surovín a stavebného materiálu a taktiež možnosť realizovať jarné poľnohospodárske práce, ktoré by obyvateľom v chudobnom a zväčša roľnícky orientovanom kraji prinieslo obživu.⁴² Nesmieme opomenúť ani nedostatok zásob pitnej vody. Vplyvom bojovej činnosti boli obecné a prírodné studne podobne ako aj rieky a spodné vody kontaminované. Nehovoriac o tom, že množstvo bojovej techniky a zbraní ležalo na poliach a v okolitých lesoch.

Keďže stavebného materiálu na výstavbu domov spočiatku nebolo dostatok, obyvateľstvo sa v lepšom prípade vrátilo do polorozpadnutých chatrčí alebo si nanovo z dreva postavilo primitívne príbytky, zväčša zemľanky.⁴³ Ďalším negatívne vplyvujúcim faktorom na povojnový stav na severovýchode Slovenska bolo pôsobenie ozbrojených skupín *Ukrajinskej povstaleckej armády* (UPA). Ak k tomu prirátame aj pomaly sa rozbiehajúci proces elektrifikácie obcí na periférii, vysokú mieru chudoby, ngramotnosť a zaostalosť, tak obyvatelia severovýchodného Slovenska stáli pred náročnou úlohou.

⁴¹ KOČI, Martin – JAKSICOVÁ, Vlasta. Keď škola bola jednotná a prestal byť hrou. In: *Historia*, 2006, roč. 5, č. 2, s. 25. ISSN 1335-8316.

⁴² ŠTAIGL, Ján. Účasť československej armády na odmiňovaní Slovenska po druhej svetovej vojne. In: *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 3, s. 33. ISSN 1335-3314. Povojnový nedostatok základných potravín a vysokú mieru chudoby obyvateľstva v údolí rieky Oľka dokazuje zriadenie 4 stravovacích staníc pri meštianskych školách. Jedna z nich bola zriadená pre 70 detí aj v obci Oľka. Z Vyšnej Radvane. In: *Národná obroda*, 1948, roč. 4, č. 82, s. 2.

⁴³ LIPTÁK, Eubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram, 1998, s. 226.

Vzhľadom na povahu prameňov sa prioritne zameriame na analýzu stavebných činností v obci Ruská Kajňa po roku 1945, keďže aj škola sa terčom nacistických represálií. V okrese Medzilaborce bolo spolu zničených a poškodených 3653 domov z toho 1104 domov bolo zdevastovaných úplne.⁴⁴ SNR v septembri 1945 zareagovala na nepriaznivú situáciu na východnom Slovensku týkajúcu sa bývania a zorganizovala dve „záchranné“ akcie. Prvou z nich bolo postavenie drevených barákov, ktoré mali poskytnúť dočasné útočisko pre obyvateľov najviac poškodených obcí. Obyvatelia Ruskej Kajne sa vďaka tejto pomoci mohli v roku 1946 nast'ahovať do drevených barákov, pričom v poradí 8. barák bol vyčlenený pre potreby školy.⁴⁵ V tomto baráku sa podarilo zriadiť provizórnu triedu bez kabinetu, ale s izbou pre učiteľa.⁴⁶ Druhá akcia SNR spočívala v poskytnutí finančnej zálohy pre najviac poškodené okresy. Štátni úradníci priznali okresu Medzilaborce čiastku vo výške 17 miliónov Kčs.⁴⁷ Ani tak vysoký obnos finančných zdrojov nemohol pokryť všetky požiadavky vojnou poškodených obcí. *Poverenictvo vnútra SNR* teda 30.09. 1946 vydalo dokument určený miestnym národným výborom (MNV), miestnym správnym komisiám, miestnym komisárom, okresným národným výborom (ONV), okresným správnym komisiám a Národnému výboru (NV) v Bratislave a Košiciach. Predmetom dokumentu bol plán obnovy krajiny na roky 1947 a 1948. Štátne orgány v 2-ročnom pláne presne vymedzili oblasti, do ktorých mohli obce investovať. Týkalo sa to hospodárstva, sociálnej starostlivosti, zdravotníctva a telesnej výchovy, kultúry a osvetovej činnosti a budovania NV. V uvedených kapitolách sa ďalej konkretizovalo, na čo všetko možno štátnu podporu využiť. Obec mohla o peniaze požiadať prostredníctvom predsedu MNV. Ten mal zostaviť rozpočet 2-ročného plánu obnovy, v ktorom uviedol, čo sa v obci plánovalo vybudovať, respektíve zrekonštruovať, a taktiež aj koľko by celá obnova stála. Obce sa však nemohli spoliehať len na finančné krytie od štátu, ale časť výdavkov na obnovu mali hradit' z vlastných zdrojov, čo pre najviac zasiahnuté obce bolo prakticky nereálne.⁴⁸

Predseda MNV vyčíslil plán obnovy celkovo na 2000000 Kčs z toho 300 000 Kčs si mala obec zabezpečiť vlastným úsilím. V pláne obnovy sa počítalo s opravou obecnej cesty (200000 Kčs z vlastných zdrojov; 800000 Kčs z 2-ročného plánu),

⁴⁴ HALLON, Eudovít a kol. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948 (hospodárstvo, infraštruktúra, zdravotníctvo)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 80. ISBN 978-80-89396-14-6.

⁴⁵ ŠAPO – pracovisko HE, f. ONV HE, č. š. 1, Situačná zpráva za okres Humenné.

⁴⁶ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1945-1946. *Poverenictvo techniky* zaplatilo za „práce spojené s prevzatím baráka“, určeného pre potreby novovzniknutej strednej školy v Ohradzanoch, „dopravou do obce a jeho montovaním“ dovedna 40 000 Kčs. Nové stredné školy v Humenskom okrese. In: *Práca*, 1948, roč. 3, č. 248, s. 6.

⁴⁷ HALLON, Eudovít a kol. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948 (hospodárstvo, infraštruktúra, zdravotníctvo)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 127. ISBN 978-80-89396-14-6.

⁴⁸ ŠAPO – pracovisko HE, f. ONV ML 1944 – 1960, č. š. 1b, Ideový náčrt dvojročného budovateľského plánu NV pre roky 1947-48.

reguláciou potoka a opravou mosta (200000 Kčs z vlastných zdrojov; 800000 Kčs z 2-ročného plánu).⁴⁹ Výstavba školskej budovy sa realizovať nemohla, keďže v pláne *Poverenictva SNR* sa obnova škôl a školských budov vôbec nespomínala.⁵⁰

Ďalšiu finančnú podporu vo výške 80000 Kčs získalo MNV v roku 1947. Okrem tejto štátnej subvencie obec získala ďalších 40000 Kčs zo *Správy Spojených národov pre pomoc a obnovu* (UNRRA). Taktiež i štátne orgány prispeli obci sumou vo výške 20000 Kčs. V príjmovej časti rozpočtu obce na rok 1947 je aj zmienka o naturálnych prácach vo výške 60000 Kčs, ktoré sa viažu na samotnú výstavbu domov a cesty a taktiež na opravu mosta. Dovedna tak obec získala v roku 1947 na obnovu 200000 Kčs.⁵¹ Vďaka pomoci zo strany štátu sa v obci po skončení 2. svetovej vojny podarilo v 2 etapách vybudovať dovedna 55 tehlových domov.⁵² Ambiciózny plán obnovy sa aj napriek značnej finančnej pomoci nepodarilo realizovať vo vopred stanovenom časovom termíne. V celom medzilaboreckom okrese práce údajne meškali. Dôvodom bol jednak „nedostatok robotníkov i aut, ktoré by načas dovážaly stavebný materiál. V obci Závadka sa nepreacuje, V obciach Prituľany, v Rysnej (Ruskej – pozn. autora) Kajni (...) stavebné práce idú slimačím tempom. Prinajlepšom stavebný plán bude splnený na 50%.“⁵³ K nenaplneniu cieľu prispela i zlá cestná infraštruktúra. Roľník Ján Švigar z vedľajšej obce Oľka sa vo svojom liste, zaslanom do celorepublikových novín, dožaduje opravy cesty, ktorú „máme tak zničenú, že je priam útrapou pre všetkých mojich spoluobčanov putovať k vlaku alebo vybavovať si ist' niečo na úradu.“⁵⁴ K najbližšej železničnej stanici to bolo viac ako 12 kilometrov a po nevyhovujúcej ceste sa do obce stavebný materiál doviest' jednoducho nemohol.

Výstavba obytných domov síce meškala, ale škola v provizórnych podmienkach fungovala od decembra 1946. Drevený barák však nebol ideálnou možnosťou na prebývanie, a to najmä v zimných mesiacoch. Podľa zápisu v školskej kronike bola drevená škola barakového typu len dočasným riešením nepriaznivej situácie po skončení 2. svetovej vojny. Vplyvom dažďa a vlhého počasia drevené časti postupne prehnili. Svedčí o tom zápis v školskej kronike z polovice 50. rokov,

⁴⁹ ŠAPO – pracovisko HE, f. ONV ML 1944 – 1960, č. š. 1b, Rozpočet. Dvojročný plán m.n.v. v Ruskej Kajni

⁵⁰ ŠAPO – pracovisko HE, f. ONV ML 1944 – 1960, č. š. 1b, Ideový náčrt dvojročného budovateľského plánu NV pre roky 1947-48.

⁵¹ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 7, Hlavný rozpočet obce na rok 1947.

⁵² ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Komplexný rozbor za rok 1961 v Ruskej Kajni z 10.02.1962. Štát zamýšľal výstavbu poľnej tehelne v Ruskej Porube. Maximálna mesačná výrobná kapacita poľnej tehelne bola stanovená na 80 000 kusov. Z týchto tehál sa mali stavať obytné domy, obecné budovy a školy. Päťročnica: 10 miliónov tehál ročne v Humennom. In: *Východoslovenská Pravda*, 1948, roč. 4, č. 175, s. 3.

⁵³ V medzilaboreckom okrese sa prestalo stavať. In: *Východoslovenská Pravda*, 1948, roč. 4, č. 223, s. 3.

⁵⁴ ŠVIGÁR, Ján. Ako neživame? List z Vyšnej Oľky. Zabudnutá obec. In: *Demokratický týždenník*, roč. 2, č. 2, s. 4.

kedy sa učiteľ sťažuje na zlý stav školskej budovy.⁵⁵ Tak či onak, škola v Ruskej Kajni slúžila deťom od roku 1946. V dobovej správe uverejnenej v *Národnej obrode* sa dočítame, že v dňoch od 5. až 10.05. 1947 zasadali v Snine členovia komisie *Štátneho plánovacieho a štatistického úradu*. Komisia bola zložená z členov *Povereníctva financií, Povereníctva techniky, Pamiatkového odboru Povereníctva školstva, Osídľovacieho úradu Štátneho stavebného úradu* v Košiciach a v Michalovciach a *Štátneho vodohospodársko-stavebného úradu* v Košiciach. Cieľom rokovania bolo schváliť regulačné plány pre zdevastované obce. Vďaka prijatým regulačným plánom sa v obciach mohlo začať s výstavbou školskej budovy s ihriskom, kultúrneho domu s parkom a nemalo sa zabudnúť ani na sociálno-zdravotné požiadavky obyvateľov. Takýto plán schválila príslušná komisia aj Ruskej Kajni.⁵⁶ V rozpočte na rok 1947 bolo pre školstvo vyčlenených celkovo 2300 Kčs. Počítalo sa i s vybudovaním obecnej knižnice a nákupom kníh v hodnote 1000 Kčs.⁵⁷ Rozpočet pre kapitolu školstva a osvetu však nepostačoval na vybudovanie školskej budovy.

Obecná samospráva okrem obnovy zničenej obce riešila aj politicko-spoločenské zmeny, ktoré nastali po roku 1945. Obnovením ČR došlo k opätovnej transformácii škôl. Ľudové školy pozvoľne prešli do správy štátu. Tým pádom sa 1-triedna škola v Ruskej Kajni transformovala z cirkevnej na štátnu s čím súviselo i premenovanie na *Štátnu školu s ruským vyučovacím jazykom*.⁵⁸ O tom, ako prebiehal vyučovací proces nemáme žiadne správy. Odhliadnuc od toho, vedenie obce spolu s učiteľom riešili závažnejšie problémy týkajúce sa stále nevyhovujúcej budovy či nedostatku učebníc a pomôcok. Provizórnu drevenú školskú budovu prišiel v priebehu školského roka 1946/1947 obhliadnuť inšpektor Makara, ktorý sa pri realizácii inšpekčnej činnosti zamerl na výchovno-vzdelávací proces, ale aj hygienické podmienky v škole.⁵⁹ Nemáme k dispozícii žiadnu oficiálnu správu o výsledkoch školskej inšpekcie, ale keďže sa v drevenej budove vyučovalo aj v nasledujúcich rokoch, tak ju školský inšpektor pravdepodobne označil za vyhovujúcu. Okrem toho vieme, že v danom školskom roku navštevovalo miestnu 1-triednu školu dovedna 29 žiakov.⁶⁰

Stabilizácia pomerov v ČR a finančná podpora zo strany štátu prispela k nárastu počtu obyvateľov, a teda aj školopovinných detí. Veď v školskom roku 1947/1948 navštevovalo školu dovedna 31 žiakov.⁶¹ O tomto školskom roku môžeme hovoriť ako o prelomovom, keďže po februárových udalostiach roka 1948 znamenajúcich nástup a uchopenie moci v štáte *Komunistickou stranou Československa* (KSC) sa školský systém stal nástrojom šírenia myšlienok socializmu u najmladšej generácie,

⁵⁵ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1954-1955.

⁵⁶ Regulačné plány pre vojnu zničené obce. In: *Národná obroda*, 1947, roč. 3, č. 112, s. 3.

⁵⁷ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 7, Hlavný rozpočet obce na rok 1947.

⁵⁸ Azda rusínskym a nie ruským.

⁵⁹ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1946-1947.

⁶⁰ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1946-1947.

⁶¹ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1947-1948.

ktorá mala budovať novú režimu strany naklonenú spoločnosť smerujúcu k rovnostárstvu. Nie všetci prijali vládu jednej strany a jej politický program pozitívne. Majetný roľník z neďalekej obce Slovenská Volová sa vyjadril jasne: „*Keď pri voľbách ľudia budú voliť jednotnú kandidátku Národného frontu a keď táto vybrá, budú všade kolchozy, všetko bude panské a od každého kabla (krajová poľná miera) bude treba platiť po 100,-Kčs.*“⁶² Nový režim zasiahol nielen poľnohospodárstvo, ale aj hospodárstvo, ekonomiku, súdnictvo i školstvo. Len krátko nato, ako sa KSC zmocnila celého štátneho aparátu, prijal zákonodarný orgán *Zákon zo dňa 21. apríla 1948*, ktorým sa okrem iného transformovali školy s 1. až 5. ročníkom na národné školy (NŠ), čo súviselo aj s predĺžením povinnej školskej dochádzky na 9 rokov. Zákon stanovoval i maximálny počet žiakov v triede NŠ na 30.⁶³ V Ruskej Kajni sa štátom maximálne stanovená hranica počtu žiakov v triede evidentne nedodržiavala, pretože v školskom roku 1948/1949, v ktorom v Ruskej Kajni pôsobila učiteľka Pavlina Jalčová, školu navštevovalo 33 žiakov a v nasledujúcich rokoch sa počet žiakov neustále zvyšoval.⁶⁴ Školská reforma taktiež ukladala obcej samospráve zriadiť pri každej škole *Združenie rodičov a priateľov školy* (ZRPŠ) na podporu výchovno-vzdelávacieho procesu, čo v obci spočiatku nemáme doložené.⁶⁵ Len na týchto dvoch príkladoch vidíme, že implementácia novej právnej úpravy vo sfére školstva bola najmä na periférii veľmi zložitá. Štát predsa musel vedome akceptovať, že niektoré zákonné normy sa dodržiavať jednoducho nebudú a investície do rozširovania škôl v malých obciach sa zo štátneho rozpočtu uvoľňovali len pozvoľne. Krajina čelila mnohým ekonomickým i spoločensko-politickým problémom.

Novým pomerom sa musel prispôsobiť aj učiteľ, ktorý bol na dedine popri kňazovi, notárovi či inému štátnemu úradníkovi, predstaviteľom miestnej inteligencie. V rámci obce dokonca zastával i funkciu na MNV alebo plnil úlohy v rámci obce ako knihovník či osvetový pracovník. V školskom roku 1949/1950 do obce na post učiteľky nastúpila Helena Petrovna Moskaľova, ktorá sa podieľala na osvetovej a agitačnej činnosti v obci. Na výročie vzniku 1. ČSR zorganizovala slávnostnú akadémiu. Vystúpenie 34 detí sledovalo 150 obyvateľov obce. Po slávnostnej akadémii učiteľka prednášala prítomným o význame tohto dňa v dejinách ČR a zamerlala sa taktiež na udalosti 1. svetovej vojny, ktorá v rokoch 1914 až 1915 priamo zasiahla aj obec. Z propagandistických dôvodov sa vo svojej prednáške venovala októbrovej revolúcii v Rusku a prínosu revolucionára Vladimíra Iľjiča Lenina (1870-1922). Okrem toho, učiteľka spolu so žiakmi pripravovala počas celého školského roka rôzne akadémie. Spomenieme napríklad vystúpenie

⁶² ZELENÁK, Peter. Satira a šepkajúci oponenti. In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUEOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEP, 2005, s. 158. ISBN 80-88880-64-5.

⁶³ PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva*. Bratislava : SPN, 1979. s. 89-112.

⁶⁴ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1948-1949.

⁶⁵ PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva*. Bratislava : SPN, 1979. s. 89-112.

na sviatok svätého Mikuláša 19.12.⁶⁶, slávnostný program pri príležitosti 80. výročia narodenia Lenina 22.04. či májové oslavy *Sviatku práce* či ukončenia bojov druhej svetovej vojny. Deti si pripravili i tematické plagáty, transparenty, propagandistické heslá a počas májových dní sa intenzívnejšie konali besedy a diskusie, ktoré mali podporovať a upevňovať myšlienky komunistického režimu nielen u detí, ale aj ich rodičov.⁶⁷ Na tomto môžeme vidieť dôsledok zmien v školstve, ktoré zaviedla KSCĽ. Cieľom novej politickej garnitúry bola výchova človeka v duchu socializmu už od útleho detstva a k tomu bolo potrebné vykonať selekciu historických udalostí a osobností podporujúcich komunistickú ideológiu.

Učiteľka Helena Petrovna Moskaľová v obci dlho nezotrvala a už v školskom roku 1950/1951 ju nahradil učiteľ Lysko. V septembri do lavíc zasadlo 36 žiakov. Počas roka 1 žiak prestúpil z inej školy do Ruskej Kajni, a tak sa počet žiakov ustálil na čísle 37. MNV v Ruskej Kajni sa v spolupráci s učiteľom NŠ podarilo zriadiť komisiu, ktorá mala pravidelne prehodnocovať edukačný proces a taktiež sa mala zaoberať stavom drevenej školskej budovy, pretože do budovy zatekalo. Nehovoriac o tom, že navlhnuté drevené komponenty zapáchali. Komisia bola zložená z predsedu, ktorým bol sám učiteľ školy, a 2 ďalších členov – zapisovateľom Ivanom Gogoma pokladníkom Ivanom Bačovčinom. Záverom komisie bol jednoznačný. Rekonštrukčné práce sa nemohli ďalej odkladať. S názorom komisie sa stotožnil i predseda MNV. Viac informácií k dispozícii nemáme a ako z nasledujúcich rokov vieme, k zásadnejšej rekonštrukcii nedošlo. Okrem zriadenia školskej komisie sa podarilo založiť pri NŠ aj pioniersku organizáciu (PO). Pôsobenie PO sa neobmedzovalo len na územie obce, ale nadviazali spoluprácu s podobnými organizáciami v okolitých obciach. Výsledkom vzájomnej kooperácie bol priateľský pochod PO v Ruskej Kajni do susednej obce Oľka, kde sa zvätili s členmi miestnej PO.⁶⁸ Založenie PO malo omnoho širší význam. Nebola to už len škola, ktorá sa podieľala na formovaní mladej generácie v duchu štátom presadzovaného socializmu, ktorý do úzadia vytlačal náboženstvo. Vznikom mládežníckej organizácie sa vytvorili podmienky na upevňovanie vzťahov medzi obcami navzájom.

Začiatok nového školského roka 1951/1952 sa niesol v slávnostnom duchu. Do obce na zahájenie nového školského roka zavítal člen regionálneho oddelenia ministerstva obrany a člen komunistickej strany. Ich mená nám však kronika nezachytáva. Žiaci školy si pod vedením učiteľa pripravili pre vzácnych hostí kultúrny program a tancom i recitáciou spríjemnili slávnostný akt. Významá návšteva si na vlastné oči mohla prezrieť podmienky v akých sa realizoval vyučovací proces, akú úroveň vedomostí dosahujú školopovinné deti a taktiež i

postupnú premenu výchovno-vzdelávacieho procesu. Okrem tradičných vystúpení na štátne sviatky sa v tomto školskom roku po prvýkrát oslavoval *Medzinárodný deň detí*. Podobne ako pri iných udalostiach a sviatkoch, aj tento deň oslávili žiaci formou vystúpenia a prezentáciou naučených prorežimových básní, piesní a tancov. To už však organizovala učiteľka Anna Džundajová, ktorá do obce prišla v marci 1952.⁶⁹ Na prvý pohľad nie je na týchto aktivitách NŠ nič zvláštne a pôsobia ako fádna rutina. Avšak za výsledkom v podobe vystúpenia, kde sa spája recitácia so spevom a tancom, sa ukrýva propaganda vo svojej nenásilnej a prirodzenej podobe. Deti sa učením piesní a básní oboznamovali so zásadami socialistického zriadenia a jeho historickými koreňmi. Oslavovali hrdinské činy ČA v bojoch proti nacistickému Nemecku a ospevovali „oslobodzovaci“ proces Slovenska od fašizmu a ľudáckeho režimu. Budovali si taktiež vzťah ku komunistickej ČR. Celý vyučovací proces smeroval k oslave socializmu a komunistickej strany. Práve vystúpeniami detí sa mal tento vzťah neustále prehlbovať. Môžeme teda povedať, že školstvo sa stalo elementárnym nástrojom nenásilnej indoktrinácie spoločnosti. K tomu určite prispelo aj vybudovanie jednotného roľníckeho družstva (JRD) v roku 1952.⁷⁰ Dotvoril sa teda základný kolorit organizácií v obci. Popri plnohodnotne fungujúcom MNV v obci existovala 5-ročná NŠ s JRD, ktoré využívalo aj žiakov na prácu.

Výchovno-vzdelávacia inštitúcia sa za niekoľko rokov po druhej svetovej vojne v obci naplno etablovala a vďaka aktivitám žiakov prispievala ku kultúrno-spoločenskému životu v obci. Po rokoch rozvoja došlo v školskom roku 1952/1953 k stagnácii. V uvedenom školskom roku na post učiteľky nastúpila Mária Širková. Za jej pôsobenia sa školská kronika nevedla, a tak nám absentujú akékoľvek informácie o priebehu školského roka. Problémy vyvrcholili v školskom roku 1953/1954, ktorý začal tradične slávnostným privítaním žiakov a ich rodičov 06.09 1953.⁷¹ Úvodným slovom sa žiakom prihovril nový učiteľ Ivan Štefaniko (Štefanko). Jeho pôsobenie však bolo veľmi krátke, keďže 20.10- zo školy z nám neznámych dôvodov odišiel. Čo sa dialo v nasledujúcich týždňoch nevieme, ale MNV v Ruskej Kajni sa snažilo zabezpečiť adekvátnu náhradu. Po mesačnom hľadaní NV sa podarilo zabezpečiť pre žiakov nového pedagóga, ktorý sa 23.11. chopil svojich povinností. Mal pred sebou veľmi náročnú úlohu, keďže NŠ v Ruskej Kajni bola jeho prvým pôsobiskom. Aj napriek neľahkej situácii sa novému učiteľovi podarilo nacvičiť kultúrno-spoločenské programy na privítanie *Deda*

⁶⁶ Rusíni sa v obci riadili podľa juliánskeho kalendára.

⁶⁷ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1949-1950.

⁶⁸ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1950-1951.

⁶⁹ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1951-1952.

⁷⁰ ŠAPO – VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Komplexný rozbor za rok 1961 v Ruskej Kajni (10.02.1962).

⁷¹ Do sústavy NŠ patrili 1. až 5. PŠENÁK, J. *Pramene*, s. 148-176.

mráza⁷² a na *Medzinárodný deň žien*, ktorý sa v obci konal vôbec po prvýkrát.⁷³ Negatívom v práci začínajúceho učiteľa sa pretavil do zániku PO. Nemáme žiadne bližšie informácie, prečo k tomu došlo. Snáď to bolo zapríčinené nízkou úrovňou angažovanosti alebo náročnými podmienkami, ktoré na učiteľa v obci čakali. Turbulentné obdobie v živote NŠ pokračovalo i v nasledujúcom školskom roku 1954/1955. Na pozíciu učiteľa NŠ v obci nastúpil Michal Buriak. Zo školskej kroniky sa dozvedáme jednak to, že drevený barák už vôbec nevyhovoval potrebám školy, ale taktiež sám učiteľ sa sťažoval na nevyhovujúci učebnicový fond. Práve nedostatok učebníc spôsobovalo nízku úroveň vedomostí, a to najmä z matematiky a vyučovacieho jazyka. Na druhej strane, vysoká miera chudoby a negramotnosti v regióne neumožňovala obci zakúpiť potrebné množstvo učebníc či školských pomôcok pre deti. Učiteľovi sa dokonca nepodarilo získať sympatie miestneho obyvateľstva a predstaviteľov MNV.⁷⁴ Negatíva, ktoré spomína, sú objektívne, keďže podmienky či už materiálne alebo hygienické boli na nízkej úrovni. Nehovoriac o tom, že budova školy nespĺňala štandardy.

Nevedno, či práve nestabilita na učiteľskom mieste spôsobila odklad rekonštrukcie školskej budovy. Podotýkame, že v drevenom baráku sa vyučovalo od decembra 1946. Stav školskej budovy sa v priebehu roka 1955 natoľko zhoršil, že v letných mesiacoch obec začala s dlho plánovanými rekonštrukčnými prácami. Najviac premočené a poškodené drevené komponenty rozobrali a nahradili novými. Komplikované práce sa nepodarilo ukončiť do začiatku nového školského roka, a tak sa prvé dni nového školského roka žiaci učili, pokiaľ to počasie umožňovalo, v exteriéri. Jesenné počasie je však príliš nestabilné a chladné rána a časté dažde prerušovali vyučovanie. Vďaka iniciatíve Márii Morozovej a MNV, sa vyučovanie presunulo do jej domu. Mária Morozová vyhradila pre potreby žiakov miestnosť o rozmeroch 4x4 m. V takejto malej izbe sa tlačilo údajne 39 žiakov spolu s učiteľom. V provizórnych podmienkach vyučovanie prebiehalo až do 08.03. 1956, pričom rekonštrukčné práce sa ukončili už oveľa skôr.⁷⁵ Školská kronika uvádza, že nasledujúci školský rok, čiže 1956/1957, prebiehal v sčasti zrekonštruovanej drevenej budove z čoho môžeme usúdiť, že aj napriek opravám, budova naďalej nevyhovovala. Napriek tomu do školských lavíc zasadlo celkovo 38 žiakov, z ktorých 5 v priebehu roka odišli na vyššie štúdiá do Oľky.⁷⁶ Ako to v skutočnosti s drevenou školskou budovou nevieme, pretože v kronike absentuje akýkoľvek

zápis k školskému roku 1957/1958.⁷⁷ Z neskorších archívnych dokumentov sa dozvedáme, že nová murovaná školská budova bola postavená v priebehu roka 1957 a kolaudácia priestorov sa uskutočnila o rok neskôr.⁷⁸ Výstavbu murovanej budovy pre potreby školy v roku 1958 spomína aj *Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za I. polrok (1964/1965)*, ktorú prerokoval MNV.⁷⁹ Iný úradný záznam MNV nám uvádza, že školskú budovu sa podarilo dokončiť už v roku 1956. V tom istom roku v obci prebiehalo viacero stavbných investičných akcií ako napríklad elektrifikácia obce či výstavba kultúrneho domu.⁸⁰

Ak sa roky 1952 až 1957 vyznačovali úpadkom elementárneho vzdelávania v obci a nestabilitou na pozícii učiteľa, s príchodom Mirona Gališina do Ruskej Kajni pred začiatkom školského roka 1958/1959 sa začína obdobie postupného rozvoja. Gališin okrem učiteľského povolania zastával aj funkciu osvetového pracovníka v obci a bol i členom školskej komisie zriadenej pri MNV. Problém školskej budovy sa asi nepodarilo vyriešiť ani v roku 1958. Podľa školskej kroniky výučba prebiehala naďalej v drevenej budove aj keď v obci už stála murovaná budova určená pre potreby školy. Okrem starostí s budovou pretrvával aj problém s nedostatkom učebníc. Do začiatku nového školského roka sa ho podarilo vyriešiť len čiastočne. Zatiaľ čo prváci mali k dispozícii aspoň nejaké knihy, ostatným žiakom sa učebnice zaobstarat' nepodarilo. Aktivita Mirona Gališina sa prejavila hneď po jeho nástupe. Už 14.09. 1958 zorganizoval plenárne zasadnutie, ktorého sa zúčastnilo 26 rodičov z celkového počtu 28. Stretnutie sa týkalo jednak samotného procesu výučby v škole, ale taktiež sa učiteľ spolu s rodičmi zaoberali obnovením činnosti PO. Tá oficiálne začala svoju činnosť po niekoľkoročnej odmlke 15.09 1958. Vďaka iniciatíve učiteľa sa v obci podarilo navýšiť aj počet kultúrno-spoločenských aktivít. Dôkazom toho je kultúrny program uskutočnený 31.12., ktorým žiaci vítali Deda mráza. Na podujatí v kultúrnom dome sa zúčastnilo 135⁸¹ z celkového počtu 238 obyvateľov.⁸² Len na tomto príklade môžeme vidieť, ako rýchlo sa podarilo indoktrinovať princípy nového režimu do slovensko-rusínskych zvykov a tradícií. Nehovoriac o tom, že komunistický režim bol založený na princípoch ateizmu, a tak v silno religióznych oblastiach, akou bola aj obec Ruská Kajňa,

⁷² Školská kronika 1929-1972, rok 1957-1958.

⁷³ ŠAPO – pracovisko VT, fond Základná škola Ruská Kajňa (ďalej len f. ZŠ RK), č. š. 2, Riaditeľstvo Národnej školy v Ruskej Kajni. Odstránenie kolaudačných závad – oznámenie (10.10.1960 v Ruskej Kajni); ŠAPO – pracovisko VT, ZŠ Ruská Kajňa (ďalej len ZŠ Ruská Kajňa), č. š. 2, Riaditeľstvo Národnej školy v Ruskej Kajni. Odstránenie kolaudačných závad – oznámenie (30.07.1960 v Ruskej Kajni);

⁷⁴ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za I. polrok (1964/1965).

⁷⁵ ŠAPO – VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Komplexný rozbor za rok 1961 v Ruskej Kajni (10.02.1962).

⁷⁶ Školská kronika 1929-1972, rok 1959-1960.

⁷⁷ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zpráva mandátovej komisie.

⁷² FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz. In: *Dějiny a současnost*, 2007, č. 12. Dostupné na internete: <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/12/>> [10.1.2021].

⁷³ Školská kronika 1929-1972, rok 1953-1954.

⁷⁴ Školská kronika 1929-1972, rok 1954-1955. Dôvodom môže byť aj jeho sklon k nadmernému pitíu alkoholu.

⁷⁵ Školská kronika 1929-1972, rok 1955-1956.

⁷⁶ Školská kronika 1929-1972, rok 1956-1957.

bolo nevyhnutné ľudom podsúvať iné nekresťanské formy slávenia významných cirkevných sviatkov.

Koncom 50. rokov sa definitívne podarilo vyriešiť problém so školskou budovou. Výučba sa presunula do novovybudovanej murovanej školy, ktorá bola situovaná pri kultúrnom dome v blízkosti hlavnej cesty v smere na Pakostov a Oľku v „novej“ časti obce. Napriek kolaudačnému procesu vykazovala škola viditeľné závady. A tak sa Gališín obrátil na *Odbor školstva a kultúry Rady ONV* v Humennom a Medzilaborciach so žiadosťou o odstránenie porúch. V zápisnici sa spomínajú nefunkčné toalety, ktoré sa nevyužívali dva roky, čo by znamenalo, že nová budova školy bola v prevádzke od roku 1958, ale nespĺňala hygienické štandardy a učiť v nej sa začalo až v školskom roku 1958/1959.⁸³ Ďalší list poslal Miron Gališín na stavebný podnik v Prešove, kde medzi poruchami uvádza nefunkčné toalety a zlé tesnenie. Spomína taktiež nedodanie kanalizačných rúr. V závere listu sa Miron Gališín vyhrážal stavebnému podniku v Prešove, že ak sa neodstránia vady, obráti sa na vedenie komunistickej strany. Argumentoval aj tým, že „*prichádza zima a naše deti sú na horšom mieste ako boli niekedy cigáni be[z] záchodov!*“⁸⁴ V priebehu školského roka sa závady podarilo odstrániť. K zvýšeniu kvality vyučovacieho procesu prispelo aj zavedenie vodovodu do školy.⁸⁵

Ani počiatočné problémy v nových priestoroch neodradili Mirona Gališína v rozvíjaní aktivít žiakov NŠ. Počet žiakov v školskom roku 1959/1960 stúpol na 39, čo spôsobovalo problémy pri vyučovanom procese, keďže učiteľ sa nemohol adekvátne venovať všetkým žiakom. Pravdepodobne aj to sa odrazilo na výsledkoch žiakov. Zatiaľ čo v predchádzajúcich školských rokoch nemáme žiadne zmienky o opakovaní ročníka, tak v školskom roku 1959/1960 do vyššieho ročníka nemohli postúpiť 3 žiaci. Gališín vyvíjal aktivitu nielen medzi žiakmi priamo v školskom prostredí, ale snažil sa k spolupráci podnietiť predstaviteľov obce i rodičov. Za zmienku stojí napríklad organizácia metodického stretnutia, ktorého sa zúčastnil učiteľ, predseda MNV Michal Bačovčín, zástupcovia PO a rodičia. Na stretnutí sa všetky zúčastnené strany dohodli na efektívnejšej kooperácii pri plánovaní a organizovaní prorežimových kultúrno-spoločenských aktivít v obci.⁸⁶

Výsledky metodického stretnutia organizované z podnetu učiteľa Gališína sa výraznejšie prejavili až v školskom roku 1960/1961, v ktorom školu navštevovalo 33 žiakov. Okrem tradičných vystúpení žiakov NŠ v Ruskej Kajni sa podarilo miestnej

PO nadviazať na spoluprácu s obdobnou organizáciou v Oľke a Krivej Oľke.⁸⁷ Práve do Krivej Oľke smerovali prvé kroky obnovenej PO.⁸⁸ Okrem toho, škola vďaka investičným akciám mohla ďalej úspešne napredovať. Už sme spomenuli vybudovanie kultúrneho domu či elektrifikáciu obce, ktorá zvýšila životný štandard obyvateľov Ruskej Kajne. K tomu sa ešte v obci spolu s učiteľom podarilo zriadiť premietaciu miestnosť a knižnicu, čo malo nielen zvýšiť vzdelanostnú úroveň žiakov a ich rodičov, ale podporovať agitačnú činnosť v prospech komunistickej strany, keďže do políc knižnice sa dostali len prosocialistické a režimu nezávadné knihy. V roku 1959 sa začalo aj s výstavbou miestneho rozhlasu, ale financii nebolo dostatok, a tak sa výstavba začala až v roku 1961. Počítalo sa aj s výstavbou hasičskej zbrojnice. Zvyšovanie úrovne občanov prispelo k stabilizácii pomerov v obci z čoho profitovala najmä miestna škola, ktorá sa stala nositeľom socialistického učenia najmladšej generácie. V roku 1961 žilo v 55 po vojne postavených domoch 235 ľudí.⁸⁹

K zvýšeniu kvality vyučovacieho procesu prispeli aj nové učebnice, ktoré sa v školskom roku 1961/1962 podarilo zakúpiť vďaka štátnej podpore pre všetkých 32 žiakov.⁹⁰ O tom, v akom stave bola NŠ a ako prebiehal vyučovací proces, sa dozvedáme zo záznamu o vykonaní inšpekčnej činnosti konanej v závere školského roka pracovníkom *Okresného úradu národného zdravia – Oddelenie hygieny detí a dorastu* Michala Pristaša, ktorý konštatoval, že „*škola je jednotriedna vyučovací spôsob vyučovania je rozšírený spôsob od 8 do 13.30. Prezvanie žiakov sa prevádza, pre osobnú hygienu pre každého žiaka sú prostredky zaistené pre každého žiaka osobitne. A je moderne vybavená, vodovod, parkety, ak [aj] V C [WC] splachovacieho zariadenia. V triede osvetlenie je vyhovujúce, večerné osvetlenie je nedostatočné, žiarovky sú 60 V [W]. Lavice nie sú prispôbené podľa vekového rástu detí. Tabuľa je vyhovujúca, ručne práce sa prevádzajú v kabine. Telesná výchova za priaznivého počasia sa prevádza nadvore v prípade nepriaznivého počasia sa telesná výchova prevádza na chodbe. Telocvičňa sa na škole nenachádza. Pozemok školy je ohradený, smetisko je na voľnom priestore, vakurovanie [vykurovanie – pozn. autora] je miestne (kachlove pece).*“⁹¹ Kontrola zo strany štátnych úradov sledovala aj to, či došlo k odstráneniu kolaudačných porúch, ktoré hlásil Gališín v roku 1960. Okresný hygienik Pristaš nariadil učiteľovi doplniť všetky elektrické svietidlá žiarovkami o výkonnosti 150 W, vybudovať betónové smetisko, prispôbiť školské lavice fyzickým osobitostiam žiakov a zabezpečiť umývanie chodby vo vnútri budovy minimálne trikrát do týždňa. So záverom inšpekcie sa oboznámilo aj MNV a spolupodieľalo sa na odstránení nedostatkov. Tieto vady škola nemohla odstrániť vo vlastnej réžii, keďže rozpočet na celý

⁸³ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Riaditeľstvo Národnej školy v Ruskej Kajni. Odstránenie kolaudačných závad – oznámenie (30.07.1960 v Ruskej Kajni);

⁸⁴ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Riaditeľstvo Národnej školy v Ruskej Kajni. Odstránenie kolaudačných závad – oznámenie (10.10.1960 v Ruskej Kajni).

⁸⁵ ŠAPO – VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Komplexný rozbor za rok 1961 v Ruskej Kajni (10.02.1962).

⁸⁶ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1959-1960.

⁸⁷ Krivá Oľka bola kedysi samostatnou obcou. V súčasnosti je administratívnou súčasťou obce Oľka.

⁸⁸ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1960-1961

⁸⁹ ŠAPO – VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Komplexný rozbor za rok 1961 v Ruskej Kajni (10.02.1962)

⁹⁰ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1961-1962

⁹¹ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Záznam o prieskume na škole (1962).

školský rok bol stanovený vo výške 7900 Kčs. Na zasadnutí MNV v januári 1962 sa konštatovalo, že výdavky školy sa vyšplhali až na 14 839,25 Kčs.⁹²

Radikálna zmena nastala v školskom roku 1962/1963. Počet žiakov sa ustálil na čísle 28. Podľa nariadenia sa v NŠ v Ruskej Kajni začalo s výučbou v slovenskom jazyku a všetky oficiálne prednedy učiteľa alebo predstaviteľov MNV museli odznieť v slovenčine. Pre žiakov to bolo veľmi náročné, keďže rusínske nárečie používali v každodennej komunikácii v rodinnom kruhu. Miestny rusínsky dialekt bol i napriek nariadeniu v škole aj naďalej tolerovaný. Jedine učiteľ musel viesť celú úradnú agendu v spisovnej podobe. Čo sa týka školy, tak 17.01. 1963 zasadala *Školská a osvetová komisia* pri MNV v Ruskej Kajni na čele s predsedom Michalom Bačovčinom a členmi Máriou Mikolkovou a učiteľom Gališinom. Predseda komisie sa poďakoval učiteľovi za prípravu vystúpení, ale zároveň ho pokarhal za zníženú aktivitu počas zimných mesiacov. V závere zasadnutia členovia komisie prijali *Uznesenie č. 1/1963*, ktorým uložili osvetovému pracovníkovi a učiteľovi NŠ v jednej osobe povinnosť, aby žiakov naučil program k oslavám MDŽ.⁹³ Podotýkame, že k dispozícii máme len jednu zápisnicu zo zasadnutia školskej komisie a nevieme, či sa stretávali pravidelne aj v neskoršom období. Ak by tomu aj tak nebolo, tak na zasadnutí MNV, kde bol prizývaný aj osvetový pracovník, sa otázke školstva aktívne venovali. Ďalšiu pochvalu si Gališin vyslúžil za zapojenie žiakov do zberu zemiakov v letných mesiacoch. Podľa hlásenia MNV ženy z JRD odmietali pracovať, a tak ich museli zastúpiť práve žiaci z NŠ a Krivej Oľky. Pre deti to nebolo nič výnimočné, keďže sa pravidelne podieľali na prácach organizovaných JRD.⁹⁴ Učiteľovu aktivitu ocenil i *Odbor školstva ONV* v Humennom, ktorý Gališinovi udelil čestné uznanie.⁹⁵ Na prvý pohľad idylická situácia, keď deti zastúpili rebelujúce ženy v práci, je obrazom vtedajšieho režimu. Akýkoľvek druh odporu či odmietanie spolupracovať s režimom bol prekrytý ukázkou lojality a spolupatričnosti určitej skupiny ľudí. Na rebelantov a hlasných odporcov čakal trest, zatiaľ čo druhá strana bola ideologicky a propagandisticky vyzdvihovaná.

NŠ neplnila len výchovno-vzdelávaciu, ale aj propagačnú a agitačnú funkciu v prospech režimu, vďaka ktorému sa napriek mnohým negatívam podarilo v obci vybudovať domy, školskú budovu či kultúrny dom. V septembri 1963 sa v budove MNV konalo zasadnutie, na ktorom sa zúčastnili učiteľ Gališin, tajomník MNV

Ján Malat'ák, zamestnanec okresnej hygienicko-epidemiologickej stanice Michal Pristaš a Ján Pavlík.⁹⁶ Na zasadnutí sa preberala možnosť zriadenia materskej školy (MŠ). Kvôli tomu bola zriadená i špeciálna komisia, ktorá „*prieskumom zistila, že budova v ktorej má byť umiestnená materská škola nachádza sa na južnej strane obci asi 10 metrov od obecnej cesty. V budove je možnosť uvoľniť 2 miestnosti 4,5 x 4,5 metrov, kde osvetlenie je vyhovujúce v každej miestnosti po jednom okne v rozmeroch 180 x 160 cm. Výška sten 2,80 m, podlaha drevená v bezchybnom stáve. Pri budove sa nachádza aj veranda podľa budovy šírka tejto verandy je 1,20 m. Ďalej v budove sa nachádza tak tiež aj chodba ako aj ďalšia miestnosť v rozmeroch 2x2, ktorá môže byť používaná ako šatňa per (pre) deti. Umyvárku je možnosť zriadiť na verande, ako vybudovať primitívne umyvadlá natolko v budove nieje zriadený vodovod. Miestnosti ktoré sa budú používať pre materskú škôlku sú otočené oknami (oknami – pozn. autora) severo západne. Pre používanie materskej školy je potrebné vybudovať WC pre deti ako aj pre personál. Ďalej je potrebné ohradiť dvor materskej škôlky splanirovať a vybudovať pieskovišče. Vodu pre materskú škôlku obla by sa zaisť donášaním od susedov vzdalenosti asi 45 až 50 metrov, nakoľko pri budove nieje vybudovaná nijaka studňa.*“⁹⁷ Keďže MNV nemalo žiadne námietky voči zriadeniu MŠ, došlo teda k jej založeniu v dome Pavlíka na základe zmluvy uzavretej na rade MNV. Pavlík pre potreby MŠ vyčlenil 2 miestnosti, chodbu, pivnicu na drevo a dvor pre deti. Okrem toho sa zaviazal, že raz ročne vybieli 2 izby a chodbu úplne zadarmo. Obe zmluvné strany sa dohodli na vyplácaní mesačného nájmu vo výške 225 Kčs.⁹⁸ Založením MŠ priamo sa zlepšila úroveň vzdelávania detí v obci a zabezpečila sa kontinuita elementárneho vzdelávania v obci. I pre rodičov to bola značná úľava, keďže sa mohli plnohodnotne venovať svojmu zamestnaniu a povinnostiam.

Napriek postupnému rozvoju obce, množstvo obyvateľov obce muselo za prácou dochádzať do okolitých miest či dokonca do zahraničia. Školská kronika nám dokumentuje tento nepriaznivý demografický vývoj. Podľa zápisu z roku 1963/1964 vieme, že v septembri do školy nastúpilo 47 žiakov, čo je vôbec najvyšší počet v histórii existencie školy. Avšak mnoho z nich školu ani nenavštevovalo, pretože rodičia odišli do Čiech za prácou.⁹⁹

Na zasadnutí MNV sa začiatkom roka 1964 riešila otázka prehĺbenia potoka tečúceho od Hrubova popri škole a vlievajúceho sa do rieky Oľka. Pri výdatných dažďoch vyliata voda spôsobovala škody na školskej budove a v priľahlom areáli. MNV prijalo uznesenie, ktorým sa zavazovalo napísať žiadosť o poskytnutie

⁹² ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (13.01.1962). Z protokolu základnej školy vieme, že učiteľ Miron Gališin objednával bližšie nešpecifikované pohľadávky v Stavebnom podniku Humenné. ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ Ruská Kajňa, č. š. 2. Agendový protokol 15.10.1960 – 06.07.1964,

⁹³ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 5, Zápisnice zo zasadnutí komisie pre školstvo a osvetu. Schôdza školskej a osvetovej komisie v Ruskej Kajni (17.01.1963).

⁹⁴ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (27.01.1963).

⁹⁵ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Agendový protokol 15.10.1960 – 06.07.1964.

⁹⁶ Ján Pavlík sa politicky začal angažovať už v prvej polovici 50. rokov.

⁹⁷ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 7, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica MNV z výberu stavby pre MŠ

⁹⁸ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 8, Nájomná zmluva uzavretá medzi R(adou) MNV a Jánom Pavlíkom o prenájme budovy pre MŠ.

⁹⁹ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1963-1964.

financii na prehĺbenie potoka.¹⁰⁰ Finančné prostriedky sa obci získať nepodarilo. Keďže vylievanie potoka sa opakovalo v pravidelných intervaloch, občania obce svojpomocne prehĺbili koryto. V roku 1964 zaznamenávame zmenu na poste predsedu MNV. V roku 1964 sa ním stal bývalý námestník MNV a člen KSČ Jozef Ganaj. Možno sa to zdá ako samozrejmosť, ale z pohľadu školy bola funkcia predsedu MNV dôležitá, keďže vďaka nemu mohla škola získavať finančné prostriedky na realizáciu výučby či zabezpečenie knižného fondu. Nový predseda MNV Ganaj hneď po svojom nástupe zriadil odborné komisie a jednou z nich bola školská a kultúrna. Obecní poslanci zvolili za predsedníčku komisie Máriu Bačovčinovú a členmi komisie sa stali Mária Mikolková a Štefan Bačovčin. V komisii pôsobil aj učiteľ Gališin a obyvateľky obce Anna Ganajová a Mária Morozová. Poslaním komisie bolo koordinovať vzájomnú spoluprácu medzi obcou, MNV a obyvateľmi obce. Komisia bola aj kontrolným orgánom, aby sa jednak s financiami nakladalo efektívne.¹⁰¹

V školskom roku 1964/1965 zasadlo do lavíc obecnej školy 37 žiakov.¹⁰² Vyučovací proces naďalej riadil Gališin. Na zasadnutí MNV konanom 12.12. 1964 poslanci vytýčili hlavné priority pre NŠ. Primárnou úlohou bolo zlepšiť úroveň výchovy v komunistickom duchu. Druhá úloha sa zameriavala na aktivizáciu rodičov, k čomu mala napomôcť pravidelná organizácia rodičovských združení.¹⁰³ O 7 dní zasadalo MNV opätovne a jedným z prejednávaných bodov bola odmena Gališinovi za jeho činnosť. Prvotný návrh priznával učiteľovi odmenu 200 Kčs za vykonávanie osvetovej práce v obci a ďalších 200 Kčs mal dostať za vedenie knižnice. Predseda MNV Jozef Ganaj navrhol zvýšiť odmenu o 50 Kčs a *Uznesením č. 34/1964* bola učiteľovi nakoniec priznaná odmena vo výške 450 Kčs.¹⁰⁴ Učiteľ si, zdá sa, svoju úlohu vykonával uspokojivo o čom svedčí aj udelenie finančnej odmedy. Kontraproduktívne pôsobí prijatie dokumentu s prioritami, kde sa apeluje na dôraznejší prístup pri vzdelávaní v duchu komunistickej strany.

Z roku 1964 sa nám zachovala *Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za I. polrok* vypracovaná MNV, ktorá nám bližšie opisuje ako prebiehal každodenný výchovno-vzdelávací proces. V dokumente sa uvádza, že v Ruskej Kajni existuje 9-ročná škola, ktorá nie je plne organizovaná. To znamená, že deti po ukončení 5. ročníka museli pokračovať v štúdiu vo vedľajšej obci (Oľka). Pre zlepšenie výchovno-

vzdelávacieho procesu bol do školy zakúpený premietací aparát *Almo 16*. Školský deň pre žiakov začínal o 7:45 rannou rozcvičkou. V prípade dobrého počasia sa konala na dvore. Ak pršalo alebo mrzlo tak sa ranná rozcvička presunula na školskú chodbu. O 8:00 sa začínalo vyučovanie, ktoré trvalo do 13:00. Po skončení vyučovania sa deti zapájali do kružkovej činnosti a iných mimoškolských aktivít ako zveľaďovanie obce, upratovanie verejných priestranstiev či pomocné práce na JRD. Dovedna odpracovali za 1. polrok školského roka 1964/1965 378 brigádnických hodín. Ďalej sa škola zapojila do zberu železa a papiera. Celkovo žiaci vyzbierali 500 kg železa a 220 kg papiera. Ďalšou aktivitou, v ktorej sa žiaci mohli realizovať, bolo šetrenie peňazí. Za prvý polrok sa ušetrilo až 1285 Kčs. Tieto aktivity mali podporovať jednak súťaživosť medzi žiakmi a školami, ale taktiež mali prispieť k získavaniu surovín potrebných k ďalšej výrobe. Okrem týchto primárne vzdelávacích aktivít sa obec, respektíve štát, starala aj o zdravotný stav žiakov. NŠ v tomto školskom roku navštívil obvodný a zubný lekár, ktorí vykonali preventívne prehliadky maloletých.¹⁰⁵

Zo zasadnutia MNV tradične konaného začiatkom roka 1965 vieme, že NŠ opätovne prekročila rozpočet o 1500 Kčs oproti pôvodnému rozpočtu 5500 Kčs. Zo zápisnice vieme, že v obci už existovala aj MŠ, ktorej rozpočet bol stanovený na 9000 Kčs, čo podobne ako pri škole, nepostačovalo. Obec musela dofinancovať chod MŠ a navýšiť tak celkový rozpočet o 700 Kčs.¹⁰⁶ Ak to porovnáme so školským rokom 1960/1961 tak výdavky na NŠ poklesli. Dôvodov je hneď viacero. Prvým z nich je zaiste šetrenie a následne taktiež fakt, že v obci bola zriadená MŠ, ktorú bolo potrebné vybaviť. Tretí dôvod spočíva v odstránení nedostatkov stavby z konca 50. rokov. Jednoducho, školská budova si už nevyžadovala výraznejšie úpravy. Dôležité bolo zastabilizovať počet žiakov, čo však bolo v regióne na periférii mimo hlavného dopravného ťahu problematické.

Prirodzenou migráciou obyvateľstva došlo začiatkom roka 1965/1966 k poklesu žiakov na 31. Na druhej strane, ľudia sa do obce i sťahovali. V novembri prestúpila zo ZŠ vo Vranove nad Topľou do Ruskej Kajne 1 žiačka. Hlavným poslaním školy okrem edukácie detí bolo aj spríjemniť významné udalosti a spevom a tancom obzvláštniť kultúrne podujatia v obci. Pri príležitosti výročia VOSR si žiaci na 07.11. za účasti 80 občanov pripravili program, ktorý podobne ako v ostatných prípadoch mal vytvárať pozitívny obraz o dejinách komunistického hnutia a jeho predstaviteľoch.¹⁰⁷ Krátko po veľkých oslavách do školy zavítal v dňoch 11. a 12.11. okresný školský inšpektor Ivan Moroz. Cieľom kontroly bolo preveriť celkovú úroveň výchovy a vzdelávania v NŠ. Inšpektor Moroz po rozhovore s

¹⁰⁰ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (31.01.1964).

¹⁰¹ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (05.07.1963).

¹⁰² *Školská kronika 1929-1972*, rok 1964-1965.

¹⁰³ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (12.12.1963).

¹⁰⁴ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (19.12.1964).

¹⁰⁵ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, *Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za I. polrok (1964/1965)*.

¹⁰⁶ ŠAPO – pracovisko VT, f. MNV RK 1946-1990, č. š. 1, Zápisnice zo zasadnutia pléna MNV, Zápisnica (09.01.1965).

¹⁰⁷ *Školská kronika 1929-1972*, rok 1965-1966.

Gališinom hodnotil jeho 15-ročnú činnosť v školstve pozitívne. Taktiež ocenil jeho vysokú erudovanosť, praktické skúsenosti a postoj ku KS, ktorej bol členom. Následne inšpektor pokračoval v kontrole vybavenia školy. Podľa inšpektora Moroza bola škola adekvátne vybavná, ale čo mu prekážalo, bola nedostatočná starostlivosť o údržbu priestorov. Taktiež konštatoval poškodený olejový náter v triede, zastaranú maľbu, nečisté výšivky, chýbajúce písmená v ústrednom hesle a poškodenú tabuľu. Pozitívne hodnotil tematickú výstavu k VOSR a dostatočný počet kvetov v triede, pričom mu prekážala rôznorodosť črepníkov. Moroz našiel v skriňke práce staršie ako 3 roky a nariadil Gališinovi, aby aktualizoval obsah ukladacieho priestoru. V zápisnici z kontroly sa uvádza, že škola disponovala rádiom, premietacím prístrojom i diaprojektorom. Chýbala však kompletná evidencia učebníc a školských potrieb. Tretí bod kontroly sa zameriaval na žiakov. Inšpektor vyjadril znepokojenie nad vysokým počtom vymeškaných hodín (226), čo Gališin vysvetlil chrípkovou epidémiou. Vysoký počet vymeškaných hodín sa zákonite prejavil aj v chabých vedomostiach žiakov. Inšpektor zistil, že v 5. ročníku je potrebné „*upevniť a zopakovať učivo o merných jednotkách, o písaní čísel najmä takých, kde na niektorých miestach sa vyskytujú nuly a delenie a násobenie čísel.*“¹⁰⁸ Žiaci vykazovali nedostatky aj v slovenskom jazyku. Inšpektor vytkol nedostatočné vyučovanie v predmete vlastiveda, kde sa učivo zameriavalo len na oboznámenie žiakov s prírodou, ale absentovali informácie o spoločnosti a geografii. Inšpektor uložil Gališinovi opatrenia, ktoré mal do najbližšej kontroly odstrániť.¹⁰⁹ Učiteľ sa musel teda popasovať s niektorými nedostatkami, ktoré mu inšpektor vytkol. Avšak aj sám si uvedomoval, že odstrániť niektoré z nich ako napríklad používanie rusínskeho dialektu, bolo takmer nemožné.

Odhliadnuc od výsledkov kontroly, učiteľ pokračoval v kultúrno-spoločenskej a agitačnej činnosti. Spolu so žiakmi počas školského roka pripravil v posledný decembrový deň už tradičné vystúpenie príchodu komunistami schváleného a propagovaného Deda mráza. To, že školské akcie mali širokospektrálny dosah aj na obyvateľov obce dokazuje ich hojná účasť. Kultúrneho programu a karnevalu sa zúčastnilo 140 občanov. Napriek konštatovaniu inšpektora Moroza, že žiaci majú z niektorých predmetov podpriemerné vedomosti, všetci až na jedného zvládli 1. polrok na výbornú. Gališin 1 žiakovi za nevhodné správanie udelil výchovné opatrenie v podobe zníženej známky zo správania. V 2. polroku sa situácia sa nezmenila. Všetci žiaci ukončili školský rok úspešne a postúpili do vyšších ročníkov.¹¹⁰ K rozvoju žiakov prispievala aj bohatá krúžková činnosť (spev, recitácia, divadlo). Práve na krúžkoch žiaci nacvičovali kultúrny program

¹⁰⁸ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zápisnica zo všeobecnej inšpekcie ZDŠ v Ruskej Kajni konanej v dňoch 11. a 12. novembra 1965.

¹⁰⁹ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zápisnica zo všeobecnej inšpekcie ZDŠ v Ruskej Kajni konanej v dňoch 11. a 12. novembra 1965

¹¹⁰ Školská kronika 1929-1972, rok 1965-1966

na významné sviatky a oslavu pamätných dní glorifikujúcich komunistický režim. Žiaci sa taktiež zapájali do zberu papiera, železa a fliaš. Podarilo sa im vyzbierať 500 kg železa, 170 kg papiera a viac ako 600 fliaš.

Gališin sa výsledkami kontroly aktívne zapodieval a snažil sa odstrániť nedostatky. Dokazuje nám to zápis v kronike zo školského roka 1966/1967, ktorý slávnostne otvoril v septembri svojim príhovorom na školskom dvore za prítomnosti obyvateľov obce samotný učiteľ. Do školských lavíc zasadlo celkovo 33 žiakov. Vyučovanie prebiehalo v slovenskom jazyku, ale ako to zapísal učiteľ Gališin „*výslovnosť aj na ďalej robí žiakom ťažkosť, pretože deti doma s rodičmi rozprávajú na ukrajinskom*“¹¹¹ *dialekte.*“¹¹² V kronike sa tiež spomína, že najmä prváci sa veľmi rýchlo adaptovali na vyššie nároky, na čo ich adekvátne pripravila MŠ. Polročné učivo zvládli všetci žiaci úspešne. V druhom polroku pribudli 2 noví žiaci. Do 1. triedy sa z Humenného vrátila Anna Morozová a do 3. triedy nastúpil Vladimír Sivý. V obci naďalej fungovala PO, ktorá sa 21.04. zúčastnila osláv *Dňa československých pionierov* konaných v Oľke. Napriek nepriaznivému počasiu pionieri súťažili v rôznych disciplínach, čítali si knihy, pozerali krátke propagandistické filmy či hrali stolný tenis. Takýmto spôsobom si vytvárali či upevňovali družné vzťahy medzi sebou a deklarovali tak verejne svoj vzťah k ČSR a danému režimu, ktorý sa v krajine uplatňoval po vzore ZSSR.¹¹³

V školskom roku 1967/1968 učiteľ Gališin pokračoval v úzkej spolupráci s MNV. Počet detí poklesol, a to z dôvodu toho, že do 1. ročníka nastúpil len 1 žiak. Celkovo do lavíc 1.9. zasadlo 27 žiakov. Po 2 rokoch, konkrétne v dňoch 6. a 7.11.1967, školu opätovne navštívil školský inšpektor Moroz. Zámer kontroly bol identický ako pred 2 rokmi. Všimol si však aj to, či sa podarilo odstrániť nedostatky z predchádzajúcej kontroly. V úradnom zázname z kontroly sa spomína, že „*hoblica doposiaľ nie je zmontovaná aj napriek tomu, že na škole sú priestorové možnosti.*“¹¹⁴ Ďalej uvádza, že prostredie v triede je vyhovujúce „*ale prach na obrazoch a vitrine kazí dobrý dojem.*“¹¹⁵ Učiteľovi vyčítal nedostatočnú hygienu a aj to, že deti počas prestávky sedeli v triede a nešli von na školské ihrisko. Kritiku si Gališin vyslúžil za nedostatočné vedenie školských dokumentov a školskej kroniky i chabú evidenciu školských kníh. Čo sa týka vedomostí, inšpektor zistil, že žiaci majú nedostatočné vedomosti o slovnom základe, predpone a prípone a absentovali vedomosti z vlastivedy. Učiteľ

¹¹¹ Myslí sa tým rusínsky dialekt.

¹¹² Školská kronika 1929-1972, rok 1966-1967

¹¹³ Školská kronika 1929-1972, rok 1966-1967

¹¹⁴ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zápisnica zo všeobecnej inšpekcie ZDŠ v Ruskej Kajni konanej v dňoch 6. a 7. novembra 1967

¹¹⁵ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zápisnica zo všeobecnej inšpekcie ZDŠ v Ruskej Kajni konanej v dňoch 6. a 7. novembra 1967

podľa správy „zanedbáva názornosť, exkurzie, vychádzky vo vyučovaní...“¹¹⁶ Pri skúšaní žiakov učiteľ využíval metódu otázka – odpoveď. V mnohých prípadoch si učiteľ aj sám zodpovedal na položenú otázku. Gališin zanedbával i vyučovanie výtvarnej výchovy a v škole sa nevyučoval ani ukrajinský (ruský – pozn. autora) jazyk v počte 2 hodín ako to bolo predpísané.¹¹⁷ Inšpektor Gališinovi uložil opatrenia a podľa zachovaných školských dokumentov učiteľ pristúpil k častejšiemu a dôkladnejšiemu čítaniu kníh, dôkladnejšiemu precvičovaniu slovenského jazyka a väčšiu pozornosť venoval i rozvoju matematických zručností. So žiakmi usporadúval exkurzie do okolia obce a na hodinách výtvarnej výchovy sa podujal k maľovaniu akvarelom a iné možnosti kreslenia opísal aspoň v teoretickej rovine. Každú sobotu mali deti možnosť navštíviť miestnu obecnú knižnicu a vypožičať si literatúru, čo malo napomôcť k rozvoju čitateľskej gramotnosti a zdokonaľovaniu sa v slovenskom jazyku.¹¹⁸ To všetko sa malo realizovať v duchu socializmu. Zistenia a následná kritika inšpektora pôsobí kontraproduktívne s tým, ako MNV v Ruskej Kajni hodnotil prácu Gališina. Dokonca MNV učiteľovi udelil i na tú dobu dost' vysokú odmenu, avšak zo správy inšpektora vidíme, že nedostatky či už vo vedení agendy alebo vyučovacom procese boli značné.

Školská kronika nám neprináša žiadne ďalšie informácie o priebehu vyučovania. Opäť sa dozvedáme len o oslavách sviatkov či výročí, kde deti spolu s učiteľom nacvičili kultúrno-spoločenský program.¹¹⁹ Záver školského roka zhodnotil Gališin nasledovne: „Všetkých 28 žiakov riadne školu navštevovalo a šk. rok 1967-1968 ukončilo s dobrým prospechom iba 27 žiakov, a to jedna žiačka (...) 2. ročníka prepadla čiže dostala jednu nedostatočnú zo slov.[enského] jazyka. Znamku s chovania zlí nedostal nigdo.“¹²⁰ V tomto školskom roku sa podarilo vymaľovať školu, ale výzvou zostalo dokončenie oplotenia školy.¹²¹

¹¹⁶ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zápisnica zo všeobecnej inšpekcie ZDŠ v Ruskej Kajni konanej v dňoch 6. a 7. novembra 1967

¹¹⁷ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zápisnica zo všeobecnej inšpekcie ZDŠ v Ruskej Kajni konanej v dňoch 6. a 7. novembra 1967

¹¹⁸ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za školský rok 1967-1968.

¹¹⁹ Školská kronika 1929-1972, rok 1967-1968

¹²⁰ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za školský rok 1967-1968.

¹²¹ ŠAPO – pracovisko VT, f. ZŠ RK, č. š. 2, Zpráva o výchovno-vyučovacích výsledkoch za školský rok 1967-1968.

Vývoj počtu žiakov v jednotriednej škole v Ruskej Kajni*	
1946/1947	29
1947/1948	31
1948/1949	33
1949/1950	34
1950/1951	36 / 37
1951/1952	28 (17 dievčat/11 chlapcov)
1952/1953	neuvádza sa
1953/1954	27 (13 chlapcov/15 dievčat)
1954/1955	Neuvedené.
1956/1957	39 (dokončilo 38)
1958/1959	44 (24 chlapcov / 20 dievčat)
1959/1960	39 (22 chlapcov / 17 dievčat)
1960/1961	33
1961/1962	29 alebo 32
1962/1963	28 (12 chlapcov / 16 dievčat)
1963/1964	36
1964/1965	33
1965/1966	31 (17 chlapcov / 14 dievčat)
1966/1967	33 (19 chlapcov / 14 dievčat)
1967/1968	28

* Školská kronika 1929-1972.

Záver

Pri skúmaní a analyzovaní dejín obce nesmieme zabudnúť, že miestna škola, cirkev, hospodárske inštitúcie či športové kluby vplývali na celkové dianie obecnej komunity a vďaka nim obec rozvíjala a napredovala. Škola patrí dodnes medzi najvýznamnejšie spoločenské inštitúcie, keďže vzdeláva a formuje mladú generáciu. Tak tomu bolo v každej dejinnej epoche bez rozdielu či sa škola nachádzala v malej obci alebo veľkomeste. Väčší význam nadobudla škola v malom vidieckom prostredí, kde bola často jedinou kultúrno-spoločenskou a edukačnou inštitúciou zároveň.

Charakteristika uvedená v poslednej vete celkovo vystihuje jednotriednu elementárnu školu v Ruskej Kajni. Počas celého trvania jej existencie sa podieľala na oslavách všetkých významných sviatkov a výročí a participovala s ostatnými obecnými organizáciami a okolitými obcami na rozvoji regiónu i udržiavaní kontaktov s okresnými inštitúciami. Škola tiež vplývala na dospelú populáciu v obci, pretože učiteľ sa stal zároveň aj osvetovým pracovníkom a ten mal za úlohu usporadúvať prednáškovú činnosť a diskusie k aktuálnej problematike. Po zriadení knižnice ponúkal knihy nielen deťom ale aj dospelým. Nesmieme zabudnúť aj na to, že škola sa s nástupom nového štátneho zriadenia a presadením nových ideológií stávala účinným nástrojom na ovplyvňovaní detí a mládeže. Aj keď v Ruskej Kajni

existovala len jednotriedna elementárna škola s prvým stupňom, pri ktorej sa neskôr zriadila materská škola s cieľom zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie pre najmladších obyvateľov, zohrávala dôležitú úlohu v celkovom vývoji obce a aj vďaka zachovaným archívnym dokumentom a školskej kronike môžeme v budúcnosti lepšie pochopiť celý chod dejín 20. storočia v hornozemplínskej rusínskej obce.

Zoznam prameňov a použitej literatúry

Archívne pramene

- Školská kronika 1929-1972* [vo vlastníctve Obecného úradu Ruská Kajňa].
Štátny archív v Prešove – pracovisko Humenné, fond Okresný národný výbor Humenné.
Štátny archív v Prešove – pracovisko Humenné, f. Okresný národný výbor Medzilaborce 1944 – 1960.
Štátny archív v Prešove – pracovisko Vranov nad Topľou, fond Miestny národný výbor Ruská Kajňa 1946-1990.
ŠAPO – pracovisko Vranov nad Topľou, fond Základná škola Ruská Kajňa.

Edované pramene

- PŠENÁK, Jozef. *Pramene ke dejinám československého školstva*. Bratislava : SPN. 1979. s. 56-65.

Štatistické pramene

- Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933*. Praha: Státní nakladatelství, 1934, s. 482.
Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fragopolitanae (Prešov – Prjšeň) Pro anno Domini 1931. Ab erecta Sede Episcopali anno 115. Fragopolis: Typographie ad S. Nicolaum Prešov, 1931, s. 118.
Štatistický lexikón obcí v republice Československej: III. díl, Slovensko. 1927, Praha: Státní úřad statistický, s. 135.
Štatistický lexikón obcí v Republice Československej. III. Krajina Slovenská. Praha : Orbis, 1936, s. 54.

Literatúra

- BENEŠ, Josef (1962). *Nezapomenutelná oběť*. Praha : Česká katolická Charita.
BENČÍK, Antonín (1959). K partizánským bojom na východnom Slovensku v rokoch 1943-1944. In: *Historie a vojenství*, 1959, roč. 8, č. 3, s. 415.

- BURDA, Matúš (2023). Partizánska aktivita a jej následky v súvislosti s povojnovou obnovou obce na príklade Ruskej Kajne. In: *o*, roč. 27, č.1, s. 61-89. ISSN 1335-3314.
BURDA, Matúš (2022). Vznik, vývoj a formovanie inštitucionalizovaného vzdelávania na príklade školy v Ruskej Kajni na pozadí politicko-spoločenských zmien v „dlhom“ 19. storočí. In: *Populačné štúdie Slovenska*, roč. 15, č. 2, s. 19-43. ISSN 2730-0269.
FORMÁNKOVÁ, Pavlína (2007). Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz. In: *Dějiny a současnost*, č. 12. Dostupné na internete: <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/12/>> [10.1.2021].
GABZDILOVÁ, Soňa (2017). The status of teachers of Hungarian nationality in Slovakia after the establishment of the Czechoslovak Republic. In: *Človek a spoločnosť*, roč. 20, č. 3, s. 33. ISSN 1335-3608.
GABZDILOVÁ, Soňa – ĎURKOVSKÁ, Mária a kol. (2016). *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939-1945*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice. ISBN 978-80-970850-3-2.
HALLON, Ľudovít a kol. (2011). *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948 (hospodárstvo, infraštruktúra, zdravotníctvo)*. Bratislava : Historický ústav SAV. ISBN 978-80-89396-14-6.
HANULA, Matej (2016). Školstvo, školy a ich výstavba ako nástroj uplatňovania moci agrárnou stranou na medzivojnovom Slovensku. In: KÁZMEROVÁ, Ľubica (zost.). *Premeny osvety a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918-1939)*. Bratislava : VEDA – Historický ústav SAV. ISBN 978-80-224-1536-1.
HLAVINKA, Ján (2007). *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa. ISBN 978-80-96926-8-9.
HRADSKÁ, Katarína a kol. (2015). *Slovenská republika 1939-1945*. Bratislava : VEDA. ISBN 978-80-224-1351-0.
KAŠŠOVIČ, Stanislav (2011). *Politická činnosť katolíckych kňazov – poslancov Slovenského snemu 1939-1945*. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, s. 171-176, 226-227. ISBN 978-80-89481-07-1.
KÁZMEROVÁ, Ľubica (2019). *Príbeh učiteľa. Jozef Sivák v školských službách 1918-1944*. Bratislava: Historický ústav SAV; VEDA. ISBN 978-90-224-1749-5
KÁZMEROVÁ, Ľubica (2004). K vývinu štruktúry školstva na Slovensku. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu 1918-1939*. Bratislava : VEDA. ISBN 80-224-0795-X.

- KÁZMEROVÁ, Ľubica (2016). K otázkam vývoja školského systému a legislatívy. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, s. 202-203. ISBN 978-80-8082-955-1.
- KOČI, Martin – JAKSICOVÁ, Vlasta (2006). Keď škola bola jednotná a prestal byť hrou. In: *História*, roč. 5, č. 2, s. 25. ISSN 1335-8316.
- LIPTÁK, Ľubomír (1998). *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram, s. 226.
- MAGOCSI, Paul Robert (2016). *Chrbtom k horám*. Prešov : UNIVERSUM-EU s.r.o., s. 280. ISBN 978-80-89046-97-3.
- MANIAK, Marcel (2019). *Nikdy viac! Príbeh vypálených obcí*. Poprad : Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s.r.o.. ISBN 978-80-89613-26-7.
- NEUPAUER, František (2005). Školská politika v období Slovenskej republiky 1939-1945. In: ŠMIGEE, Michal – MIČKO, Peter (eds.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu UMB, s. 74-88. ISBN 80-8083-147-5.
- NIŽNANSKÝ, Eduard (2010). *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-396-6.
- SKLAR, Donna. *Weiss, Eugene*. Dostupné na internete : <<https://www.holocaustcenter.org/pages/research/testimonies/research---testimony-summaries---weiss-eugene>>
- SZÉKELY, Gabriel (2014). Biskup P. P. Gojdič a ochrana gréckokatolíckeho školstva v období Slovenskej republiky (1939 – 1945). In: *Annales Scientia Politica*, roč. 3, č. 2, s. 29. ISSN 1339-0732.
- ŠTAIGL, Ján (2009). Účast' československej armády na odmiňovaní Slovenska po druhej svetovej vojne. In: *Vojenská história*, roč. 13, č. 3, s. 33. ISSN 1335-3314.
- Tesnopisecká zpráva o 1. schôdzke Snemu Slovenskej krajiny v Bratislave v stredu dňa 18. januára 1939*. s. 4, 7
- Valné zhromaždenie Matice slovenskej 1.5. 1936 v Turčianskom Svätom Martine*. 1936. s. 183.
- WEISBERGER, Brian (2017). *The Voices that Brought Us Here: The Weisberger-Weiss Family Story*. CreateSpace Independent Publishing Platform, s. 17-18. ISBN 978-1975740399.
- ZELENÁK, Peter (2005). Satira a šepkajúci oponenti. In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUŠOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEP, s. 158. ISBN 80-88880-64-5.

Dobová tlač

- Chcu' stvorit' nový národ. In: *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 174, s. 1.
- Budovanie nových národných škôl na Slovensku. In: *Slovenský denník*, 1929, roč. 7, č. 29 a, s. 5.
- Nové subvencie na stavbu ľudových škôl na Slovensku. In: *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 42 a, s. 2.
- Všeličo zo Zemplína, In: *Slovenská krajina*, 1931, roč. 3, č. 218, s. 3.
- Z verejnej správy. Nové školské budovy v severnom Zemplíne. In: *Slovenský hlas*, 1938, roč. 1, č. 179, s. 7.
- Koho bude volit' Slovensko? Prvá kandidátka do slovenského zákonodarného snemu. In: *Slovák*, 1938, roč. 20, č. 277, s. 1.
- Členovia župných súdov Strany vymenovaní. In: *Gardista*, 1942, roč. 4, č. 286, s. 4.
- Delegáti na pracovné valné zhromaždenie HSLS. In: *Slovák*, 1942, roč. 24, č. 35, s. 6.
- Organizačná časť. In: *Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany*, 1943, roč. 4, č. 3, s. 15.
- SIMKO, Anton (1939). Vzorná spolupráca Slovákov a Rusov na východnom Slovensku. In: *Slovák*, roč. 11, č. 263.
- Hlinkova slovenská ľudová strana. Politické školy HSLS dňa 7. februára. In: *Slovák*, 1943, roč. 15, č. 30, s. 4.
- Z Vyšnej Radvane. In: *Národná obroda*, 1948, roč. 4, č. 82, s. 2.
- Nové stredné školy v Humenskom okrese. In: *Práca*, 1948, roč. 3, č. 248, s. 6.
- Päťročnica: 10 miliónov tehál ročne v Humennom. In: *Východoslovenská Pravda*, 1948, roč. 4, č. 175, s. 3.
- V medzilaboreckom okrese sa prestalo stavať. In: *Východoslovenská Pravda*, 1948, roč. 4, č. 223, s. 3.
- ŠVIGÁR, Ján. Ako nažívame? List z Vyšnej Oľky. Zabudnutá obec. In: *Demokratický týždenník*, roč. 2, č. 2, s. 4.
- Regulačné plány pre vojnu zničené obce. In: *Národná obroda*, 1947, roč. 3, č. 112, s. 3.

Pramene páva

- Zákon o ľudových školách zo dňa 26. novembra 1940 stanovil, že všetky ľudové školy budú cirkevné.
- Nariadenie č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov.